

Kvinner i mishandlingsforhold

Mestrings- og motmaksstrategier

Eirin Bjerke

Hovedfagsoppgave i sosiologi

Cand. polit

Vår 2006

Universitetet i Oslo
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Sammendrag

Denne analysen handler om kvinner i mishandlingsforhold og er basert på empiri fra dybdeintervjuer med seks kvinner. Avhandlingen dreier seg om hvilke aktive mestrings- og motmaktsstrategier kvinnene benytter seg av under et mishandlingsforhold og i selve bruddfasen. Jeg presenterer hvordan kvinnes strategier utviklet seg i løpet av samlivet og hvordan disse strategiene kan forklares i lys av mine teoretiske valg. Jeg har en eklektisk tilnærming til analysen, men jeg benytter meg spesielt av Pierre Bourdieus begreper habitus, kapital og symbolsk vold, og et feministisk rammeverk. Jeg trekker veksler på arbeidene til Kristin Skjørten og Margareta Hydén for å fremstille et aktivt bilde av den mishandlede kvinnen, i kontrast til det mer passive bildet som representeres av for eksempel forskeren Eva Lundgren.

Jeg finner at kvinnene har makt på ulike områder til tross for mishandlingen, og at de hele tiden er aktive i forskjellige forsøk på å mestre volden og få slutt på den. De bruker i begynnelsen hovedsaklig personlige motmaktsstrategier, som for eksempel verbale strategier. Tilpasning blir etter hvert forsøkt på stadig flere områder for å få slutt på volden, men denne tilpasningen er hovedsaklig en ytre tilpasning og betyr ikke at kvinnene passivt overtar mannens virkelighetsbilde. Etter hvert som forholdet utvikler seg blir motmaktsstrategiene mer skjulte. I bruddfasen aksepterer kvinnene at deres personlige strategier har feilet og vender seg i stor grad til ulike hjelpsøkende strategier. Ved å kun fokusere på kvinnens relasjon til mannen og på den tilsynelatende tilpasningen blir offerbildet for passivt og unyansert. Kvinnene er aktive på flere områder og opplever at de har innflytelse i forskjellige relasjoner. Jeg finner at motmakt kan nyansere et offerbegrep som er sterkt knyttet til avmaktsfæren uten å fremstille kvinnene som medskyldige i mishandlingen.

Forord

Det er flere mennesker jeg bør takke for at de har bidratt til denne oppgaven. Først vil jeg takke min første veileder, Regi Th. Enerstvedt. Han viste meg hvor spennende sosiologi kan være. Så en stor takk til min kunnskapsrike veileder Kari Stefansen. Jeg kunne ikke skrevet denne oppgaven uten hennes hjelp. Jeg vil også rette en takk til vennene mine og familien min som har støttet og oppmuntret meg gjennom studiene. Spesiell takk til min samboer Anders Liane som reddet deler av oppgaven min to ganger, og gav meg verdifull opplæring i gode lagringsrutiner. Til slutt vil jeg benytte anledningen til å takke de seks sterke kvinnene som lot seg intervjuer til min oppgave. Jeg vil aldri glemme historiene deres.

Oslo, mai 2006

Eirin Bjerke

Innhold

Sammendrag	III
Forord.....	V
1. Problemstillinger og begreper	1
1.1 Innledning	1
1.2 Tema	2
1.3 Problemstillinger	2
1.4 Vold.....	4
1.5 Kvinnemishandling	5
1.6 Sammendrag	7
1.7 Den videre gangen i oppgaven.....	8
2. Teoretiske valg.....	9
2.1 Innledning	9
2.2 Feministisk teori.....	9
2.3 Habitus og maskulin dominans	11
2.4 Maktbegrepet	13
2.5 Tidligere forskning.....	17
2.6 Sammendrag	20
3. Metode	21
3.1 Innledning	21
3.2 Kvalitativ metode.....	21
3.3 Intervjuguide	21
3.4 Utvalg.....	22
3.5 Intervjuprosessen	23
3.6 Etikk.....	25
3.7 Analysen	26
3.8 Arbeidets kvalitet	27
3.9 Noen refleksjoner rundt intervjuene	28
4. Presentasjon av seks kvinner	31
5. Den første tiden sammen	33
5.1 Innledning	33
5.2 Den tidlige fasen	33
5.3 Volden som prosess	35
5.4 Makt og kjønnsroller.....	36
5.5 Personlige mestrings- og motmaktstrategier	37
5.6 Kjønnsroller og habitus.....	40
5.7 Sammendrag	42
6. Etablering og ansvar	45
6.1 innledning	45
6.2 Parprosjektets betydning.....	45
6.3 Symbolsk makt.....	47
6.4 Personlige motmaktstrategier	50
6.5 Symbolsk makt og voldens normaliseringsprosess.....	52
6.6 Resultatet av strategiene	56
6.7 Sammendrag	56
7. I avmaktens rike?	57
7.1 Innledning	57
7.2 Kvinners maktbase.....	57

7.3 Pustehull i hverdagen	60
7.4 Sex som motmakt?	62
7.4 Motvold og resultater	66
7.5 Uformelle og formelle hjelpsøkende strategier.....	68
7.6 Sammendrag	69
8. Vendepunkt og frigjøring.....	71
8.1 Innledning	71
8.2 De personlige strategiene har sviktet	71
8.3 Et virkelighetsbilde i endring	72
8.4 Personlige og hjelpsøkende strategier.....	73
8.5 Brudd og flukt	75
8.6 Sammendrag	76
9. Tiden etter bruddet.....	77
9.1 innledning	77
9.2 Krisesenteret	77
9.3 Krisesenteret som motmaktsenter	78
9.4 Det uformelle nettverket	82
9.5 Det formelle nettverket	82
10. Fri, men likevel ikke	87
10.1 Innledning	87
10.2 Barn og samvær	87
10.3 Frykt for vold	89
10.4 Et livsprosjekt tar form	89
10.5 Sammendrag	94
11. Avslutning: Motmakt og offerperspektivet.....	95
11.1 Innledning	95
11.2 Et begrenset offerperspektiv	95
11.3 Media og krisesenter	97
11.4 Motmakt som en nyansering av offerperspektivet.....	98
11.5 Motmakt og legalstrategi	100
11.6 Motmakt og den akademiske viktimologi.....	101
11.7 Sammendrag	102
Referanser	103
Vedlegg	109
Vedlegg 1: Introduksjonsbrev	109
Vedlegg 2: Intervjuguide	109

1. Problemstillinger og begreper

1.1 Innledning

Denne oppgaven handler om kvinners aktive mestrings- og motmaktstrategier i et mishandlingsforhold. Jeg benytter meg av dybdeintervjuer med seks kvinner som jeg har rekruttert fra et krisesenter for å utforske mulige strategier for å få slutt på volden, og til sist for å forlate forholdet.

Min interesse for temaet kvinnemishandling startet da jeg skrev en semesteroppgave i psykologi mellomfag om voldsofre. Til da hadde mitt eneste inntrykk av fenomenet vært gjennom medias fremstilling av grov kvinnemishandling, ofte med dødelig utgang. Da jeg siden begynte på sosiologi fant jeg et rammeverk som løftet kvinnemishandling fra individnivå og til et gruppe- og samfunnsnivå som gjorde at jeg fikk et mer nyansert bilde av det kvinnelige offeret.

Kvinnemishandling er et fenomen som ikke ble satt på dagsordenen før sent på 70-tallet av den nye kvinnebevegelsen (Skjørten 1999). Ifølge Skjørten bidro privatpersoner og offentlige instanser med usynliggjøring av fenomenet, det ble ansett som et privat problem. Det var først ved etableringen av krisesentrene rundt om i landet på slutten av 1970-tallet at kvinnemishandling for alvor kom på dagsordenen (Skjørten 1999). Kvinnemishandling regnes i dag som et samfunnsproblem og som et brudd på menneskerettighetene. FN-erklæringen fra Beijing i 1995 stadfester f.eks. at:

Vold mot kvinner er en manifestasjon av historiske ujevne maktforhold mellom menn og kvinner, som har ført til at menn har hatt herredømmet over og diskriminert kvinner, vært til hinder for full framgang for kvinner, og ført til at vold mot kvinner er en av de mest avgjørende samfunnsmekanismene som fortsatt tvinger kvinner inn i en underordnet stilling i forhold til menn (Christiansen og Kapoor 1997:10).

Kvinnemishandling er et samfunnsproblem og er dermed et område som har sosiologisk relevans. Bourdieu beskriver sosiologi som en vitenskap som forstyrrer. Med det mener han at sosiologiens oppgave er å frembringe en bedre forståelse av den sosiale verden, men også avdekke fenomener som forsøkes undertrykt og skjult (Bourdieu 1993). Det er tydelig at kvinnemishandling har vært et område som har vært usynliggjort og minimalisert, men de siste to tiårene har forskning revet ned mange av tabuene og mytene.

Til tross for dette er det fremdeles behov for å bedre forståelsen av de ulike aspektene ved mishandling. Det eksisterer fortsatt mye taushet og skam, og det kan være vanskelig å forstå hvordan kvinnemishandling fortsatt kan skje i dagens likestilte Norge.

1.2 Tema

Det temaet som fortsatt går igjen i hverdagstenkning og forskning er det forvirrende faktum at kvinner kan oppleve mishandling i mange år uten å bryte ut. Mye forskning har fokusert på hvordan kvinner passiviseres slik at de ikke makter å forlate mannen. Her finner vi ulike teorier som forklarer hvordan kvinners selvtillit og virkelighetsbilde ødelegges av systematisk vold (Skjørten 1994:145), og hvordan hun blir videre passivisert av økonomiske, sosiale og strukturelle årsaker (NOU 2003:31). Andre har forsøkt å besvare dette spørsmålet ved å fokusere på egenskaper eller karaktertrekk ved kvinnen som får henne til å velge eller provosere frem voldelige handlinger fra mannen (Hydén 1995:30). Flere forskere har kritisert perspektiver som fokuserer på hvorfor kvinner blir værende, eller hvorfor de har valgt en voldelig mann. Formuleringer av forskningsspørsmålene bestemmer forskningsmetodene, og disse styrer hvilke svar som er mulige og hvilke tolkninger vi kan gjøre. Våre tanker om hvor problemet "egentlig ligger" spiller inn, og hvis man er uforsiktig kan ansvaret legges implisitt på offeret gjennom en problemstilling som prøver å forklare hvorfor hun blir slått (Eliasson 1997).

Da jeg begynte å lese om kvinnemishandling var jeg interessert i å finne ut hvorfor kvinner ble i voldelige forhold. Etter å ha lest om hvor nedbrytende mishandling er, ble jeg mer opptatt av hvordan kvinner klarte å overleve i et voldelig forhold og til slutt bryte ut. Hvordan beholdt de troen på seg selv og sitt eget virkelighetsbilde samtidig som de fikk hverdagen til å gå rundt? Jeg ønsket å få vite mer om kvinnes aktive mestrings- og motmaktstrategier.

1.3 Problemstillinger

Mye forskning konsentrerer seg altså om å beskrive hvordan volden bryter kvinnen ned. "Hvorfor blir hun" spørsmålet kan besvares med å fremstille kvinnen som et passivt offer for vold. Disse teoriene om et passivt offer har tillatt oss å kunne forstå kvinnes handlinger uten å gjøre henne medansvarlig. Kvinnen blir avmektig og mannen er mektig. Begrepet avmakt er verdifullt for å forklare de prosessene som begrenser kvinnes handlingsmuligheter, men kvinnen er aldri passiv i forholdet.

Motmaktsbegrepet er utviklet av teoretikere som er opptatt av en positiv motsats til et påfallende negativt makt- og avmaktsbegrep:

Motmakten representerer det å "komme ut" av avmakten og over til dannelse av midler og muligheter til å endre sin situasjon og å motsette seg viljesutøvelsen overfor en selv (Mathiesen 1982:75-76).

Motmaktbegrepet kan være konstruktivt fordi det fokuserer på menneskers evne til å stå i mot ødeleggende livsbetingelser, og endre seg selv og sine omgivelser.

Min empiriske problemstilling er: *Hvilke mestrings- og motmaktsstrategier bruker kvinner som lever i mishandlingsforhold?*

Min overordnede teoretiske problemstilling er: *Hvordan kan motmaktsbegrepet brukes til å nansere offerperspektivet i studiet av kvinnemishandling?*

I tillegg til disse overordnede problemstillingene har jeg følgende underspørsmål:

- Kan kvinnes strategier i begynnelsen av parforholdet forstås i lys av et aktivt mestrings- og motmaktsperspektiv?
- Hvordan påvirker etablering og barn kvinnes innflytelse og evne til motmakt?
- Hvordan endrer kvinnes strategier seg på det nye samlivsfeltet og i forhold til mannen etter hvert som forholdet utvikler seg?
- Hvordan klarte kvinnene å distansere seg psykisk og fysisk fra volden slik at de ikke dukket under som egne subjekter?
- Hvilken maktbase hadde kvinnene?
- Hvordan skjer vendepunktet og selve bruddet?
- Kan krisesentrene betraktes som motmaktssentre?

Jeg ønsker å finne ut om kvinnes mestrings- og motmaktsstrategier utvikler seg over tid, og eventuelt hvilke strategier som forblir de samme og hvordan de opplever at deres aktive innsats påvirker forholdet. For å få et bilde av kvinnes strategier må også volden og mishandlingen beskrives, for motmakt kan ikke forstås uten å se den i forhold til volds- og maktsituasjonen de oppstår i (Mathiesen 1982). Siden vold og mishandling er to sentrale begreper i min oppgave velger jeg derfor å definere disse begrepene først.

1.4 Vold

Det er stor uenighet om hvordan voldsbegrepet skal defineres (Hjemdal og Stefansen 2003:6, NOU 2003:31). Voldsbegrepet er historisk og kulturelt betinget og har utviklet seg over tid. Ordet vold kommer av det oldnorske ”vald” som betyr herredømme, makt eller distrikt som er underlagt (Hjemdal 2002:8). I vårt samfunn har begrepet utviklet seg fra å kun gjelde illegitim fysisk vold, altså vold begått av undersåttene mot herskerne, til å dekke et vidt spekter av krenkelser mot en persons kropp og psyke. I boka ”voldssamfunnets undergang” går historikeren Erling Sandmo gjennom voldsbegrepets utvikling. Tidlig på 1600-tallet ble det vi i dag kaller fysisk vold ikke sett på som noe enhetlig, men som vidt ulike handlinger (Sandmo i Hjemdal 2002:9). Vold i barneoppdragelse og vold mot kvinner ble for eksempel ikke ansett som noe avvikende, men som nødvendig oppdragelse og tukt for å holde individer lenger nede på rangstigen på plass (Sandmo i Pape og Stefansen 2004:10).

Nils Christie nevner fire forhold som påvirker hvorvidt vi regner en handling som vold, nemlig intensjon, midler, ytre ramme eller situasjonen og resultatet eller virkningen (Christie 1978:65). En person som gir en annen en blåveis idet han faller og slår ut med armene er ikke vold selv om resultatet er voldelig, fordi intensjonen aldri var å skade. Sætre (1997) beskriver hvordan selve voldsfeltet kan defineres ut i fra ulike kriterier (Sætre i Hjemdal og Stefansen 2003:6). Voldsfeltet kan for eksempel beskrive type vold (fysisk, psykisk, symbolsk), relasjonen mellom offeret og overgriperen (familie bekjent, ukjent), hvor volden finner sted (på privat eller offentlig arena) og ulike voldsreaksjoner (samfunnets, rettssystemets og offerets reaksjoner (Hjemdal og Stefansen 2003:6).

Vold kan defineres smalt, som kun fysisk vold, eller bredt, med mange ulike komponenter. Møller (2000) er et eksempel på en teoretiker som har et bredt syn på begrepet vold. Ifølge Mogens Møller må vold forstås sosiologisk. Volden kan kun forstås i personenes kulturelle, sosiale og ideologiske forhold (Møller 2000). Vold er ifølge Møller en aggressiv maktutøvelse på mange nivåer. Fysisk vold omhandler vold mot en persons kropp. Denne voldsformen er direkte og kan etterlate påviselige skader. Den psykiske voldsbruken har en persons psyke, tankevirksomhet, kognitive og følelser som direkte eller indirekte mål:

Metodene som brukes kan være alt fra ukvemsord og rå, verbale utfall, til latterliggjøring, trusler, plaging og psykisk terror (Møller 2000:36).

I tillegg til fysisk og psykisk vold lister Mogens Møller opp defensiv vold, symbolsk vold og makt, verbal vold, latterliggjøring og løgn. Volden skifter uttrykksform i ulike situasjoner og relasjoner, men målet er alltid det samme. Å skremme, ydmyke og knuse en annen person:

Vold er for meg en særegen fysisk, psykisk og/eller sosial virksomhet med en destruktiv bruk av kraft og metoder (for eksempel makt og hersketeknikker) der målet eller motivet med handlingen kan være å skade, krenke, passivisere, utmanøvrere eller uskadeliggjøre en annen [...] Bruk av vold er en form for maktanvendelse mot en persons integritet og frihet, der ulike makt og hersketeknikker brukes for å undertrykke ham eller henne (Møller 2000:34).

Mogens definisjon er vid, og dreier seg først og fremst om utøverens intensjon med volden. Andre definisjoner er smalere og dreier seg om handlingene som utføres og resultatene. Feltet preges av at ulike forskere opererer med mange og til dels svært ulike definisjoner av vold. Som en konsekvens av at forskere bruker ulike definisjoner av vold i undersøkelser og registrering er det vanskelig å få et klart bilde av vold og voldens omfang (Hjemdal og Stefansen 2003:6, NOU 2003:31).

1.5 Kvinnemishandling

Kvinnemishandling er på lik linje med andre begreper historisk og kulturelt avhengig. Voldshandlinger mot kvinner i ekteskap kan vurderes som ønskelig og nødvendig, eller avvikende og ulovlig alt ettersom hvilke normer som eksisterer i et samfunn eller grupper. Også i Norden har vi en lang historie hvor systematisk vold mot kvinner ble rettfærdiggjort av religiøse, biologiske eller samfunnsmessige årsaker, og disse ble gjenspeilet i lovverket. Et eksempel er Christian Vs lov fra 1687 som gikk ut på at mannen kunne slå sin kone som avstraffelse. Denne loven ble opphevet i 1886 (Skjølberg 2000:13).

Johnson (1995) mener det er viktig å skille mellom "Common couple violence" som oversettes til episodisk partnervold (Pape 2003), og patriarkalsk terrorisme, som betegner kvinnemishandling. Episodisk partnervold er et fenomen som omhandler mindre alvorlig vold hvor det er en uklar kjønnsprofil og et midlertidig tap av kontroll. Et eksempel kan være en mann som gir sin kone en ørefik. Selv om handlingen isolert sett kan tolkes som vold er den ikke alene et uttrykk for et mishandlingsforhold. Patriarkalsk terrorisme derimot er et forhold bygd på ulike volds- og undertryk-

kelsesstrategier hvor målet er kontroll over kvinnen og hennes livsverden (Johnsen og Pape i Pape og Stefansen 2004:51-52). I motsetning til episodisk partnervold har voldsbruken i patriarkalsk terrorisme også en tendens til å eskalere over tid. Episodisk partnervold og patriarkalsk terrorisme omhandler forskjellige fenomener og voldsformer (Stefansen og Pape 2006:212-213).

Til tross for at det i dag er en bred enighet om at kvinnemishandling er et sosialt problem er det stor uenighet om hva et dekkende mishandlingsbegrep skal inneholde. Mange assosierer kvinnemishandling med fysisk vold, slag og spark som gir fysiske skader. Dette er en smal definisjon av begrepet. Lovverket dekker ifølge Skjølberg et middels bredt begrep: Rent juridisk defineres kvinnemishandling som straffbare handlinger begått av en mann offeret lever eller har levd i parforhold med (Skjølberg 2000:15).

I svært mye av litteraturen ser vi at oppdelingen i fysisk og psykisk vold ikke alltid er dekkende for å forklare fenomenet. Mange mener derfor at en bred mishandlingsdefinisjon er nødvendig for å forstå prosessen og den indre logikken i slike forhold. Mishandling ser ut til å kunne berøre alle arenaene som kvinnen er aktiv på: Kvinnens selvbylde, kontaktnett, forhold til barn, familie, venner og lignende. Vold former livsbetingelsene og strukturene mellom mennesker (Møller 2000:28). Hammerlin henviser til Møller og bruker ordet totalitære familier for å beskrive en familie hvor familiemedlemmene lever i volden, ikke bare med den (Hammerlin 2002). Mishandlingen oppfattes ikke som separate hendelser, men som en prosess preget av stadig utrygghet, og hvor volden kompliseres av følelser som kjærlighet lojalitet og skam. Mange kvinner blir utsatt for økonomisk vold, de har ikke lov til å ha egne penger eller bruke dem som de vil. Flere får ikke lov til å ha kontakt med venner, familie eller jobbe utenfor hjemmet. Dette går under sosial eller relasjonell vold, fordi kvinnens bånd til omverdenen kuttes og ødelegges. Dette bidrar til å isolere kvinnen. Materiell vold rettes mot objekter som knuses i sinne eller for å skape angst. Seksuell vold og tvang er også et element i flere mishandlingsforhold (NOU 2003: 31).

Et bredt mishandlingsbegrep kan gi en bedre forståelse av de unike ødeleggende prosesser som kan oppstå i et mishandlingsforhold. Det gjør oss også bedre i stand til å legge merke til situasjoner og hendelser som påfører offeret stor angst eller fornedrelse uten at utenforstående kan oppfatte det ut i fra den ene handlingen. Å kun betegne kvinnemishandling som fysisk mishandling kan bli for snevert idet det er det ofte er den psykiske og emosjonelle aspekter ved volden som mange kvinner synes er verst (Skjørten 1994). Om man skal benytte en smal eller bred definisjon på kvinne-

mishandling er en viktig diskusjon. Jeg velger å bruke en bred definisjon av kvinnemishandling i denne oppgaven. Min oppgave er kvalitativ og det er kvinnes subjektive mestrings- og motmaktsopplevelse som jeg søker å belyse, og en bred definisjon vil kunne fange inn mishandlingen som en mangefasettert prosess. Jeg er likevel klar over at en så bred definisjon kan være vanskelig å benytte i blant annet kvantitative undersøkelser. Jeg støtter meg til Møller som mener at man kan ha en bred teoretisk definisjon for å belyse et tema, og en smalere metodologisk definisjon for å kunne gjennomføre større omfangsundersøkelser (Møller 2000).

Krisesentrene var de første som begynte å registrere kvinner som kom til dem i forbindelse med mishandling. Alle kvinner som tar kontakt med krisesenteret registreres, og dette er gjort systematisk fra 1992. Fra 2002/2003 har de ulike krisesentrene benyttet seg av felles skjema for registrering av brukere. NKVTS (Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress), utarbeider hvert år en samlet statistikk over antall brukere. Pågangen på de 50 krisesentrene rundt om i landet har vært relativt stabil siden 1986. Årlig bor det rundt 2500 kvinner og 1800 barn på krisesentrene over en kortere eller lengre periode (Jonassen 2005). Krisesentrene registrerer også antall telefoner, brukere av dagtilbud, oppfølging og samtaletilbud for kvinner som ikke har behov for å bo på krisesenter. I 2004 ble det registrert 6598 dagbesøk og 13 371 krise-telefoner (Jonassen 2005). Det er viktig å være bevisst på at de ulike krisesentrene har hatt ulik praksis på registrering, og noen registrerer samme kvinne flere ganger hvis hun benytter tilbudet gjentatte ganger (NOU 2003:31).

Kvinnemishandling er et fenomen som er vanskelig å fange opp i studier av den generelle befolkningen. NKVTS rapporten *Den skjulte volden?* (Pape og Stefansen 2004) er en undersøkelse av Oslo- befolkningens utsatthet for trusler vold og seksuelle overgrep. Rapporten gir et bilde av hvordan vold i parforhold er fordelt av befolkningen og hvordan utsatthet for vold samvarierer med faktorer som sosial bakgrunn og ulike livsbelastninger. NIBR rapporten *Vold i parforhold* (Haaland, Clausen og Schei 2005) er den første landsdekkende undersøkelsen om maktbruk og vold i parforhold i Norge. Ingen av disse rapportene tallfester omfanget av kvinnemishandling, altså den grove og systematiske volden, på noen eksakt måte.

1.6 Sammendrag

I kapittel 1 har jeg presentert tema og problemstillingen for oppgaven min. Jeg ønsker å belyse kvinnes mestrings- og motmaktsstrategier i et mishandlingsforhold og også

hvordan motmakt eventuelt kan nyansere offerperspektivet. Vold og mishandling er kompliserte begreper og jeg ønsker å benytte en bred definisjon av dem begge for bedre å kunne beskrive kvinnenenes aktive strategier i møte med disse. Et sentralt poeng er at enkeltstående voldshendelser ikke nødvendigvis indikerer et mishandlingsforhold, og man må skille mellom episodisk partnervold og patriarkalsk terrorisme, eller kvinnemishandling. Jeg ønsker å skrive om kvinner som har vært utsatt for mishandling hvor mannen har brukt ulike voldsstrategier over tid for å kontrollere kvinnen.

1.7 Den videre gangen i oppgaven

I kapittel 2 begynner jeg med å presentere mine teoretiske valg. Jeg bruker feministisk teori som er sentralt i studiet av kvinnemishandling. Her står forståelsen av forbindelsen mellom makt og kjønn sentralt. Jeg benytter meg også av utvalgte begreper utviklet av Pierre Bourdieu for å identifisere vold, makt og motmakt. Jeg bruker disse begrepene for å beskrive makt og mestring og til slutt vil jeg presentere hvordan synet på kvinnen som offer har utviklet seg over tid.

I kapittel 3 tar jeg for meg de valgene jeg har gjort når det gjelder den metodiske tilnærmingen. Oppgaven er basert på kvalitative dybdeintervjuer av seks kvinner som alle har brutt ut av et mishandlingsforhold.

I kapittel 4 og videre til kapittel 10 vil jeg presentere de seks kvinnene jeg intervjuet, og analysere deres mestrings- og motmaktstrategier i mishandlingsforhold. Jeg vil gi et bilde av kvinnenenes fremstilling av voldsprosessen, fordi motmakt ikke kan forstås uavhengig av den totale volds- og maktprosessen.

I kapittel 11 vil jeg presentere hvordan motmakt kan benyttes for å nyansere offerperspektivet.

2. Teoretiske valg

2.1 Innledning

Jeg har en eklektisk tilnærming til oppgaven, men jeg vil dra spesielt mye veksel på feministisk forskning og utvalgte begreper av Pierre Bourdieu. Jeg vil derfor presentere disse teoriene og begrepene kort i dette kapittelet. Jeg vil også gi en definisjon av begrepene makt og mestring. Siden min oppgave dreier seg om en aktiv offerrolle er det nødvendig at jeg også presenterer hvordan bildet av offeret for kvinnemishandling har utviklet seg opp til i dag. Kristin Skjørten og Margareta Hydén's arbeider vil være utgangspunktet for mitt perspektiv på et aktivt offer.

2.2 Feministisk teori

Feministiske forskere rettet på 1970-tallet fokuset mot kvinnemishandling. Kunnskapen om ofre for kvinnemishandling var svært liten på den tiden, og det generelle bildet var at vold mot kvinner i parforhold var et marginalt fenomen som gjaldt fattige og lavt utdannede. Krisesentrene som ble åpnet for voldsutsatte kvinner avslørte en voldsvirkelighet som ikke hadde vært tydelig før (Skjørten 1999). Kvinnene som kom hadde ulik bakgrunn, økonomi og sosial klasse, men de delte de samme historiene om systematisk vold og kontroll fra ektemennene sine. De tidligere private voldshistoriene til ulike kvinner ble nå en felles historie som nådde ut til media og politikere (Hydén 1995:34). Feministiske forskere ønsket å øke kunnskapen om et neglisjert problem, og også å bidra til at offeret fikk hjelpen de trengte. De ønsket å vekke opinionen gjennom å dokumentere den gjennomgående ulikheten mellom menn og kvinner og gjennom å få igjennom nødvendige endringer på samfunnsnivå. Kvinnemishandling har blitt sett på som den skjulte volden, men ifølge Skjørten (1999) er ikke dette bildet korrekt hvis man ved det mener at offentlige instanser og personer ikke visste om kvinnemishandling i norske hjem. Det er mer riktig å si at volden var delvis kjent, men ikke anerkjent som et problem. Oppblomstring av krisentre, aktivt informasjonsarbeid og forskning bidro til at kvinnemishandling gikk fra å være et privat og iallfall delvis skjult fenomen til å defineres som et sosialt problem som angikk alle (Olsson og Wiklund 1997).

Ifølge feministiske forskere skyldtes kvinnemishandling hovedsaklig den patriarkalske strukturen som naturliggjør maktforskjeller mellom kjønnene. Feminismen så

på forholdet mellom menn og kvinner som et forhold ulikt i makt og muligheter og disse ulikhetene førte til at kvinner ble utsatt for vold (Dobash og Dobash 1992). Årsaken til kvinnemishandling fantes på det strukturelle nivået. Det var viktig å få frem hvordan kvinnen i et voldelig forhold presses av omverden til å fortsette et voldelig ekteskap og hvordan samfunnets strukturelle vilkår, økonomisk ulikhet, rettssystemet og manglende forståelse hos politi og hjelpeapparat vanskeliggjorde flukt. Kvinnemishandling var ikke et privat problem mellom to avvikende individer, men tvert i mot et samfunnsproblem som bare kunne løses på samfunnsnivå. For å få slutt på kvinnemishandling måtte menn og kvinner likestilles, kjønnsroller måtte tas opp til vurdering og verdier som muliggjorde vold mot kvinner måtte avdekkes. Det var ikke noe som het privatlivets fred, det private var det politiske, og det politiske det private.

Ifølge Skjørten kan man skille mellom to hovedretninger som har utgangspunkt i feministisk forskning. I den første blir menn og kvinner fremstilt som ofre for ytre strukturer i et samfunn som lager ulike handlingsbetingelser for menn. Den andre retningen ser på maktutøvelsen fra mannen som intendert for å oppnå makt over kvinner (Skjørten i Stefansen og Pape 2006). Volden som mannen utsetter kvinnen for i parforhold ble i den siste retningen sett på som en intensjonell handling med et klart mål, nemlig å skape og vedlikeholde en ubalanse i maktforholdene mellom overgriper og offer (Yllö og Bograd 1988:191). Ifølge Skjørten blir de to hovedretningene i feministisk forskning ofte kombinert i en mykdeterministisk forståelse hvor volden mot kvinner ses i sammenheng med både menns motiver for intensjonelt å bruke makt for å oppnå kontroll, og strukturelle trekk som muliggjør dette (Skjørten i Stefansen og Pape 2006).

Det er bred enighet blant feministiske forskere om at ulikheter i makt på samfunnsnivå fører til at kvinner er spesielt sårbare for vold. Samtidig har feministisk teori blitt kritisert blant annet for deres fokus på strukturelle forklaringer på mishandling, og deres syn på maktforholdet mellom menn og kvinner i moderne forhold. Det er i dag ikke mulig å snakke om et enhetlig perspektiv på kvinnemishandling pga det store antallet feministiske teorier (Yllö og Bograd 1988). Flere feministiske forskere bruker ulike forklaringsmodeller på individ og gruppenivå. Det de har til felles er at de relaterer mishandlingsforhold til en bredere sosial og strukturell kontekst.

Den feministiske tilnærmingen til kvinnemishandling har hatt stor innflytelse (Pape og Stefansen 2004:49). Regjeringens handlingsplaner mot vold har nesten utelukkende fokusert på kvinner og barn som ofre for vold og mishandling. Jeg tar utgangspunkt i at mennenes vold i parforhold kan tolkes som strategier for å oppnå

makt over kvinnen og er et uttrykk for intensjonelle handlinger. At mannen har et maktmotiv med volden finner man blant annet i arbeidene til Skjørten (1988, 1994) Hydén (1995) og Lundgren (1990, 1993). Jeg vil benytte meg av dette maktperspektivet som et sensitiverende begrep når jeg analyserer kvinnes strategier i mishandlingsforholdet.

2.3 *Habitus og maskulin dominans*

I min oppgave benytter jeg meg spesielt av Pierre Bourdieus begreper habitus, felt, kapital, og symbolsk makt som redskaper for å analysere makt og motmakt i et mishandlingsforhold. Mye av Bourdieus arbeid omhandler hvordan en kunne benytte hans begreper for å avdekke hvordan en persons sosiale posisjon som klasse, kjønn og etnisitet påvirker alt fra de valgene hun tar i livet, til tolkning av verden (Reed- Dana-hay 2005:2). Jeg vil benytte meg spesielt av hans bok *Den maskuline dominans* (2000) som undersøker kjønn, diskriminering og den symbolske volden.

Habitus

Habitus kan sees på som kognitive og kroppsliggjorte disposisjoner som former menneskers oppfattelse av den sosiale verden, og dermed deres forståelse og handling. De kroppsliggjorte disposisjonene, habitus, er internalisert og kommer forut for tenkning, og kan dermed vanskelig være tilgjengelig for vurdering. Disse disposisjonene er overførbare, de gjør oss i stand til å handle konsistent og strategisk i ulike situasjoner til tross for at de er ulike de situasjonene hvor disposisjonene ble utviklet. Habitus er utgangspunktet for vår smak, preferanser, kroppsspråk og syn på verden (Bourdieu 1994). Habitus endrer seg sakte, og vil for personen fremstå som naturlig, ikke sosialt betinget som det i stor grad er.

Bourdieu analyserer kjønnsrelasjoner i sin bok *Den maskuline dominans* (2000), og kommer inn på hvordan kjønn og kjønnsroller blir en viktig del av menneskenes habitus i det vi gjennom sosialisering lærer hva som er mannlig og kvinnelig adferd og tankemåte. Idealet om mannen som aktiv/dominerende/beskyttende står i kontrast med det kvinnelige som er passiv/underlegen/støttende (Bourdieu 2000). Denne habitus som er bygget inn i menneskene gir klare føringer på passende mannlig og kvinnelig adferd, Og gjør seg gjeldende på alle områder, i kjønnsdeling av arbeidsmarkedet, ulike roller i hjemmet og ulike forventninger i parforhold. Skillet mellom det mannlige og det kvinnelige og maktfordelingen mellom kjønnene blir naturliggjort ved at

”forskjellene skrives inn i kroppene” og ikke lenger oppfattes som en historisk oppdeling. Det skjer en sosialisering av det biologiske og en biologisering av det sosiale (Bourdieu 2000:11). Jeg vil bruke habitusbegrepet for å forklare kvinnes ulike strategier i møte med mannens vold, og også for å forklare hvordan volden etter hvert blir en strukturerende kraft i kvinnes liv.

Kapital og felt

Kapitalbegrepet er helt sentralt i Bourdieus syn på makt, og er ifølge ham det viktigste redskapet for å oppdage maktmisbruk og ulikhet. Han benytter seg av fire former for kapital. Kapitalens betydning er avhengig av hvilket felt aktørene befinner seg i, og posisjonene aktørene har i feltet avhenger av deres kapitalsammensetning. Bourdieu beskriver felt som en konstellasjon av objektive relasjoner mellom forskjellige posisjoner. Posisjonene er objektive idet de gir bindinger på aktørene i posisjonene (Bourdieu m.fl. 1993:84).

- 1) Symbolsk kapital er noe som anerkjennes av sosiale grupper som verdifullt, og handler om hvordan de ulike ressursene og innflytelsen kommer til uttrykk.
- 2) Kulturell kapital handler om noe en person kan utnytte for å oppnå fordeler på et felt, som f.eks. utdanning.
- 3) Økonomisk kapital er for eksempel penger og eiendom.
- 4) Sosial kapital er sosiale nettverk og bekjenskaper (Mahar m.fl. 2000).

Ifølge Bourdieu er mennesker aktive på mange forskjellige felt i sitt liv og akkumulerer kapital som gir dem varierende posisjoner i de ulike feltene. Parforhold og familie er også et felt hvor aktørens habitus og kapital gir føringer på personens adferd og status. (Bourdieu 1999a). Begrepene kapital og felt er viktige i min oppgave for å vise hvordan kvinnes kapital forsøkes forringet av mennene over tid, og hvordan kvinnes relasjonelle posisjon varierer mellom de ulike felt som kvinnene er aktive på som jobb, fritid o.l.

Tradisjonelt har mennens tilgang på kapital i et parforhold skaffet dem innflytelse i forhold til kvinnene. Mennene har hatt tilgang på offentligheten og dermed kulturell, økonomisk og symbolsk kapital. Menns monopol på ressurser førte til at de kunne legitimere sin egen maktposisjon gjennom symbolsk makt (Bourdieu 2000).

Symbolsk makt

Symbolsk makt er den “usynlige” makten som ligger i retten til å sette ord på virkeligheten, å naturliggjøre dagens maktforhold slik at de ikke kritiseres, i alle fall åpent, av de undertrykte. Symbolsk makt eller vold handler om å ha evnen og midlene til å skape en felles virkelighetsopplevelse slik at deres dominans virker naturlig og nødvendig. Resultatet blir at de undertrykte aksepterer dominansforholdene fordi de ikke ser andre muligheter. Symbolsk makt er den makten som bare kan utøves med delaktighet av de som ikke vet at de ligger under for den, eller endatil ikke vet at de utøver den (Bourdieu 1996:38). Bourdieus forfatterskap kretset om maktbegrepet, fordi han mente at overalt hvor det var ulikheter mellom mennesker var makt og maktmisbruk til stede. Han vektla spesielt at det var livsnødvendig å vite hvordan man skal oppdage makten, spesielt der den ikke gir seg til kjenne for aktørene. Ifølge ham er den maskuline dominansen i verden et av de beste eksemplene på den paradoksale underkastelsen, som er en virkning av symbolsk vold (Bourdieu 2000:9).

Habitus og symbolsk makt er begreper som jeg tror kan være spesielt fruktbare når det gjelder å forstå forholdet mellom kjønnene i mishandlingsforhold. I Norden har flere feministiske forskere i ulike undersøkelser og artikler vist at såkalte tradisjonelle kjønnsroller spiller en betydelig rolle i forhold hvor det foregår kvinnemishandling. Eksempler er Kristin Skjorten (1988, 1994) og Margareta Hydén (1995).

Strategier

Bourdieu bruker betegnelsen strategi når han omtaler menneskers handlinger. Han understreker at de sosiale aktørene ikke bevisst kalkulerer mål og ressurser, men at de ut ifra sine forutsetninger og forståelse handler forstandig (Bourdieu m.fl. 1993:114-116). Gjennom å benytte habitusbegrepet kan menneskelig handling sees på som målrettet selv om målet ikke er klart for individet. Når jeg videre bruker begrepene mestrings- og motmaktsstrategier i oppgaven vil jeg ikke misforstå slik at strategiene blir gjennomtenkte handlinger for å nå et klart mål, men de er forstandige hvis man ser på personens habitus og kapital.

2.4 Maktbegrepet

Både feministiske forskere og Bourdieu mener det er nødvendig å bruke makt som et sensitiverende verktøy for å avdekke dominansforhold. Makt er et komplisert begrep.

Makt har lett for å assosieres med vold, og misbruk av innflytelse, men makt er også positivt og nødvendig.

I boka "Power and Human Destiny" (1965) gir Herbert Rosinski uttrykk for en bred forståelse av fenomenet makt. Makt er ifølge ham et spesifikt menneskelig fenomen, siden mennesker står "utenfor" naturen i den forstand at vi biologisk er ute av stand til å opprettholde livet, unntatt ved en aktivitet som er distinkt menneskelig, å ta kontroll over naturressursene, forbruke dem, og endre våre egne livsbetingelser ved aktiv inngripen (Rosinski i Poggi 2001:2).

Maktrelasjoner

Makt som et forhold mellom mennesker, maktrelasjoner, er den vanligste forståelsen av begrepet. I samfunnsvitenskapene har det vært vanlig å studere makt som en egenskap ved aktørene. Makt er noe mennesker eller grupper har eller ikke har i ulike sammenhenger (Mathiesen 1982). En definisjon av makt som de fleste kjenner igjen er Max Webers:

Ved makt vil vi her allment forstå ett eller flere menneskers sjanse til å sette sin egen vilje i det sosiale samkvem, og det selv om andre deltagere i det kollektive liv skulle gjøre motstand (Weber 1971:5).

Makt kan altså forstås positivt og nødvendig, Ved å være aktive subjekter i verden utøver vi makt. Men makt er problematisk idet en aktør kan ønske å få viljen sin igjennom på bekostning av andre menneskers frihet og selvbestemmelsesrett.

Avmakt

Hvis vi følger Rousseau og Poggis maktbegrep, vil makt være evnen til å gjøre en forskjell. En forskjell i forhold til egne livsbetingelser og relasjonene til andre. Makt betyr frihet til å handle selvstendig. Avmakt vil da i sin ytterste konsekvens være ingen evne til å gjøre en forskjell, man er totalt ufri og underlagt de som har makten på sin side. Mathiesen beskriver avmakt som en følelse av at ingenting nytter, man har ingen innflytelse og man blir overveldet av maktstrukturene (Mathiesen 1982).

Med utgangspunkt i Bourdieu legger jeg til grunn at makt er et relasjonelt begrep. De forskjellige aktørene opplever at maktforhold oppstår og skifter i ulike relasjoner og situasjoner, og at makt ikke er noe aktører har eller ikke har uavhengig av sammenhengen (Bourdieu 1999a). Et viktig argument for å anvende denne forståelsen

av makt er at når man legger vekt på maktens relasjonelle karakter blir det lettere å oppdage motpartens reaksjoner på et opplevd maktovergrep.

Motmakt

Motmakt handler om å beskytte seg mot maktovergrep og å gjenopprette en opplevd maktesløshet. Personer i en avmaktssituasjon er alltid, med unntak av ekstreme tilfeller, i stand til å yte en viss motstand. Som en generell regel kan man si at der det er makt er det også motmakt. (Møller 2000, Bourdieu m.fl. 1993:69). Selv i kvelende maktforhold slutter ikke personen å være et subjekt og det vil kontinuerlig forsøke å beskytte seg selv både fysisk og psykisk. Motmaktstrategier foregår hele tiden i vår kommunikasjon med mennesker og forhold som vi finner undertrykkende. Vi utvikler, forkaster og utprøver nye strategier hele tiden avhengig av motpartens makt og voldsstrategier. Motmakt kan derfor ikke studeres isolert men må tolkes i lys av den samlede livssituasjonen og opplevde voldsovergrep. Hvilke strategier mennesker benytter seg av i møte med maktovergrep er avhengig av personens habitus og tilgang på kapital. Det er for eksempel stor forskjell på motmaktstrategier hos mishandlede kvinner i dag i forhold til kvinner på 1800-tallet. Jeg ønsker å vite hvilke strategier kvinner i dagens Norge har anledning til å benytte og resultatene av disse.

Mestring og motmakt

Mestring kan kort defineres som stadige skiftende kognitive og atferdsmessige forsøk på å mestre spesielle indre og eller ytre krav som etter personens inntrykk kommer opp mot eller overstiger hans ressurser (Lazarus og Folkman 1984:141).

Mennesker kommer hele tiden ut for situasjoner og relasjoner som stresser oss i en eller annen grad, og hvor vi er usikre på hvordan vi best skal takle stressoren. Ifølge Lazarus opplever mennesker både indre og ytre konflikter. En av de enkleste og vanligste konfliktene oppstår mellom indre behov og ytre muligheter (Lazarus 1976:55). Nygren (1990) kaller slike konflikter situasjoner med utviklingspotensiale. Situasjoner med utviklingspotensial kan beskrives på følgende måte:

- Det er en motsetning mellom personens behov, motiv og muligheter for å tilfredsstille dem
- Situasjonen krever en handling fra individets side.

- Personen har ikke tidligere støtt på denne spesielle situasjonen og har dermed ikke noen ferdig strategi for å løse problemet

(Nygren i Broch m.fl. 1991:42-43).

Strategiene som Nygren mener foreligger er grovt oppdelt i flukt, tilpasning og forandring. Flukt kan for eksempel være psykiske forsvarsmekanismer for å fortrenge motsetningen. Tilpasning går ut på å forandre indre behov og interesser slik at de er bedre tilpasset situasjonen. Lazarus beskriver slike indre prosesser med det engelske ordet *palliation* (Lazarus 1976:75). Oversatt til norsk går dette ut på å redusere alvorligheten av en smerte eller sykdom uten å fjerne årsaken. Ved å bruke slike kognitive og emosjonelle flukt- og tilpasningsstrategier minskes opplevelsen av stress og ubehag, men de ytre omstendighetene er de samme. Den tredje strategien som Nygren beskriver er den som går ut på å forandre sine livsbetingelser for å realisere sine egne behov. Lazarus kaller dette handlingsstrategier, hvor personen forholder seg aktivt til situasjonen og omverdenen. Mestringsstrategiene er mangfoldige og i stadig utvikling. Menneskers mestringsstrategier er så varierte som truslene selv (Lazarus 1976:75).

Mestringsbegrepet og motmaktsbegrepet har flere likhetstrekk og er overlappende, men motmakt er rettet mot endring av omverdensbetingelser, og er aktive strategier med innflytelse over eget liv som mål. Endring av omverdensbetingelsene, altså forandring, er et spørsmål om makt (Broch m.fl. 1991:45). Vi kjemper en kamp om kontroll over ytre livsbetingelser og egen personlighetsutvikling. Bourdieu mener at alle felt mennesker forholder seg til, er preget av kamp om posisjoner. I et mishandlingsforhold prøver mannen å begrense kvinnens utvikling og frihet slik at hennes innflytelse over eget liv blir liten og hennes kompetanse blir ugyldiggjort. Vi kjenner fra kvalitativ forskning at mishandling er en prosess hvor et forhold utvikler seg fra å være opplevd som et "normalt" forhold til en tilværelse hvor mennene tar fra dem makt og kontroll over eget liv (Jonassen, Eidheim 2001). Et viktig spørsmål i mitt prosjekt er nettopp hvordan kvinnens strategier endrer seg etter hvert som forholdet mellom partene utvikler seg.

Strategiene for å unngå vold kan ifølge Bowker (1983) deles opp i to deler. Personlige strategier og hjelpsøkende strategier. Personlige strategier involverer handlinger som å for eksempel prøve å snakke mannen til rette, argumentere, krangle, gråte, forlate stedet, og ta igjen fysisk. Hjelpsøkende strategier starter gjerne etter en tid når personlige motmaktsstrategier ikke har gitt tilfredsstillende resultat. Kvinnen

har prøvd å tilpasse seg eller gi uttrykk for sin mening, men resultatet blir at forholdet forblir det samme eller forverres. Bowker (1983) deler den hjelpsøkende strategien i to, bruk av uformelle hjelpeskilder som venner, naboer og familie og bruk av formelle hjelpeskilder som advokat og politi (Bowker i Gelles 1997:91)

Jeg vil i denne oppgaven hovedsaklig fokusere på hva jeg mener er aktive mestringsstrategier i tillegg til motmaktstrategier. Mitt utgangspunkt er at jeg antar at vold, mestring og motmakt er prosesser og at det derfor er nødvendig å belyse relasjonens utvikling for å forstå kvinnens strategier for motmakt og mestring.

2.5 Tidligere forskning

Jeg ønsker å finne ut hvilke mestrings- og motmaktstrategier kvinner bruker i mishandlingsforhold. Studiet av kvinnens adferd i mishandlingsforhold har vært preget av synet på kvinnens plassering på maktskalaen i forhold til mannen og ulike teoretiske tilnærminger. Teoriene har vekslet med å forklare kvinnemishandling på et strukturelt nivå, gruppe og individnivå. Oppsummert kan vi si at bildet av offeret er sosialt konstruert og har endret seg over tid (Dunn 2005).

Kvinner skyld

Tradisjonelt har forskning på avvik og kriminalitet fokusert på overgriperen. Viktimologi, læren om offeret, er en ung vitenskap og ifølge Lindgren m.fl. (2001) var det ikke før på 60- og 70-tallet forskningen begynte. Når forskere begynte å interessere seg for offeret var det naturlig at fokuset ville være på hvordan offeret bidro til egen viktimisering. I tråd med dette hadde de første beskrivelsene av kvinnemishandling et sterkt individpsykologisk perspektiv, og gav uttrykk for det allmenne bildet av kvinners skyld i mishandlingen (Gelles 1997:21). I 1964 utgav tre psykiatere, Snell, Rosenwald og Robey boken "Hustumishandlarens hustru". Boken var basert på intervjuer med 12 par der kvinnemishandling fant sted. Kvinnene var mest villige til å snakke med psykiaterne, mens mennene holdt seg i bakgrunnen. Resultatet som de tre psykiaterne kom frem til var at kvinnene var aggressive, maskuline og seksuelt frigide, mens mannen var passiv. Konklusjonen var at kvinnen selv fremprovoserte volden (Hydén 1995:30).

Feministisk motreaksjon

Den akademiske viktimologien ble utviklet fra kriminologien og har fokusert på forskjellige personers risiko for viktimisering (Hjemdal i Pape og Stefansen

2004:13). De såkalte livsstilsteoriene handler om at mennesker opplever ulik grad av viktimisering idet ulike livsstiler fører til ulik risiko for vold og overgrep. Livsstilsteoriene rettet seg ikke direkte mot vold i parforhold, men risikoen for viktimisering i befolkningen generelt (Hjemdal, Pape og Stefansen i Pape og Stefansen 2004:13).

Feministiske forskere gikk sterkt imot forklaringsmodeller som retter seg mot offerets egenskaper eller livsstil som en årsak til deres viktimisering. Den akademiske viktimologien sto i opposisjon til den praktiske viktimologien hvor kvinnebevegelsen ble en aktiv pådriver (Hjemdal i Pape og Stefansen 2004:13). Den praktiske viktimologien ønsket å tilby ofrene hjelp samtidig som de ville øke bevisstheten rundt problemet. Dunn (2005) beskriver deltagere i den praktiske viktimologiske bevegelsen som aktivister. Målet deres var blant annet å fjerne bildet av kvinnen som skyldig i mishandlingen. Å skyld på offeret, "blaming the victim", ble sett på som en forkastelig overføring av skyld fra overgriper til offer.

Et verdig offer

I begynnelsen var det et stort behov for å presentere et "verdige offer", et bilde av offeret som kunne fremkalle sympati og sosial endring. Det var nødvendig å fokusere på kvinnenens uskyld i forbindelse med overgrepene (Dunn 2005:3). De fleste teoriene var ifølge Dunn interessert i å forklare hvorfor kvinnene ble i voldelige forhold. Kvinnene brøt med normative forventninger i samfunnet ved å ikke gå fra en mann som slo henne. Hvordan kunne dette forklare uten å tillegge offeret skyld? En løsning var å forklare kvinnens handlinger og motiv ved å presentere psykologiske teorier om hvordan volden brøt ned kvinnen og frykten for ny vold gjorde at hun ikke dro. Kvinnen blir her presentert som et verdige offer i det hun er passiv og hjelpeløs. (Skjørten 1994:146). Eva Lundgrens (1990) teori om "voldens normaliseringsprosess" kan ses som en variant av dette perspektivet. Ifølge denne teorien blir kvinnen etter hvert brutt ned av volden og begynner å anse volden som normal. Volden internaliseres og kvinnen blir handlingslammet. Et spørsmål jeg stiller er hvor fruktbare slike perspektiver er når målet er å få kunnskap om kvinnenens motmaksstrategier.

Survivorbegrepet

Behovet for å renske offeret fører ifølge Dunn (2005) til ett nytt stereotyp offerbilde, nemlig kvinnen som passivt offer for grove overgrep. Aktivistenes tidlige fokus på kvinnen som offer gav et uskyldig offerbilde, men frembrakte også et bilde av en passiv

kvinne, et objekt snarere enn en aktør. Noen mente at dette bildet av et passivt offer var feilaktig og objektgjorde kvinnene (Dunn 2005:13). For å gi et bilde av et aktivt men ikke skyldig subjekt ble det lansert et nytt begrep, nemlig survivor, eller overlevende på norsk. Ved å benytte survivorbegrepet kunne man forklare at kvinner ikke forlot mannen ved at hun var en aktiv aktør som forsøkte å unngå vold men som av ulike grunner ikke får den hjelpen hun trenger. Edward Gondolf og Ellen Fischer (1988) bruker begrepet "active survivors", aktive overlevende, for å beskrive en offerrolle hvor kvinnen som subjekt understrekes. (Gondolf og Fischer referert i Gelles 1997:88).

Feministene forsøkte å skape en mindre passiv offerrolle ved å introdusere begrepet survivor, men Dunn påpeker flere ting som kan være uheldig ved det nye offerbildet. Survivorbegrepet kan med sitt fokus på styrke og ressurser skjule det store behovet for hjelp som hun muligens har (Dunn 2005:23). I et samfunn hvor fokuset er på likestilling og ansvar kan kvinnen ved å identifisere seg ved det aktive survivorbegrepet muligens fortsette å prøve på egenhånd istedenfor å søke hjelp. I tillegg kan det å kalle kvinner survivors skifte ansvaret og skyld over fra sosiale strukturer og til kvinnen som enkeltperson (Dunn 2005:23).

Bildet av det uskyldige offer var en reaksjon på bildet av det skyldige offer og banet vei for sympati og hjelpetiltak, men det negative var det passive bildet kvinnene måtte innrette seg etter (Skjørten 1994:147). Dette offerbildet var for begrenset og et nytt aktivt offerbilde ble skapt med begrepet survivor. Survivorbegrepet er heller ikke uproblematisk og i Norge har begrepet aldri hatt særlig gjennomslag. I dagligtale og forskning er begrepet som benyttes fortsatt offer, med de implikasjonene det medfører. Ifølge Dunn kan verken "passivt offer" eller "aktiv overlevende" dekke kvinnenes opplevelser og reaksjoner idet de er idealtyper som reduserer en kompleks virkelighet (Dunn 2005:23). Begge idealtypene krever en viss atferd for at kvinnene skal oppfattes som verdige ofre. I min oppgave vil jeg komme inn på hvordan kvinnene i mitt utvalg forholder seg til kategorien som ofre/mishandlet kvinne.

Kvinnen som aktør

Bildet av det kvinnelige offeret for mishandling har gjennomgått store endringer. Jeg ønsker å ta utgangspunkt i et aktivt bilde av kvinnen som kommer frem i arbeidene til blant annet Kristin Skjørten og Margareta Hydén. Skjørten har i flere arbeider belyst at kvinner har ulike reaksjoner på vold og strategier i møte med dem. Hun er imot et ensidig offerbilde hvor den hjelpetrengende kvinnen oppfattes som passiv og avhengig

av hjelp. Mishandlede kvinner er ikke en ensartet gruppe, de har forskjellige behov og befinner seg i ulike livssituasjoner (Skjørten 2002). Hydén gir uttrykk for samme syn på behovet for et mer nyansert offerperspektiv og fremstiller kvinnene som aktive i hele forholdet og i forsøk på å få slutt på volden. Ifølge henne kan vi bare forstå mishandlingsforhold hvis man kartlegger både menns og kvinners vold og motvoldstrategier (1995). Voldelig motstand som respons på mannens patriarkalske terrorisme har vært lite studert. Pape og Stefansen referer til blant annet Hardin (1987) som hevder at faglitteraturens manglende fokus på kvinners motvold og motmaksstrategier har gitt et misvisende bilde av kvinner som underdanige ofre (Pape og Stefansen 2004:52). I tillegg kan det kanskje være vanskelig å fokusere på kvinnens strategier når mannens er så mye tydeligere for forskere utenfor. Mathiesen sier at motmakt er vanskelig å oppfatte utenfra, da ser man bare den mektige og hans eller hennes strategier og ikke de utallige motmaksstrategiene som foregår i det skjulte (Mathiesen 1982).

Jeg ønsker å ta utgangspunkt i det aktive offerbegrepet representert ved Skjørten og Hydén. I min oppgave vil jeg undersøke om et aktivt mestrings- og motmaksbegrep kan være fruktbart for å kaste lys over kvinners strategier uten å gjøre henne medansvarlig for volden. Selv om offerrollen nyanseres ved å romme både makt, avmakt og motmakt betyr det ikke at ansvaret flyttes likt over på begge parter. Volden er alltid utøverens ansvar (Isdal 2000).

2.6 Sammendrag

I kapittel 2 har jeg beskrevet oppgavens teoretiske rammeverk. Til slutt diskuterer jeg tidligere forskning på offeret og det endrede offerbildet. Feministiske forskere ønsket å revaske offeret for å være medansvarlig for volden, men resultatet var et passivt offerbilde som ikke samsvarte med kvinnenenes egen opplevelse. Med begrepet survivor forsøkte de å lage et aktivt men uskyldig offerbilde men som Dunn (2005) påpekte så er ikke dette nye begrepet heller uproblematisk idet begge er idealtyper. Survivorbegrepet har heller ikke hatt særlig gjennomslag i Norge. Jeg ønsker å se hvordan motmakt eventuelt kan benyttes for å nyansere offerperspektivet, og om det er fruktbart for å tolke kvinnenenes strategier og opplevelse av relasjonen.

3. Metode

3.1 Innledning

Min intensjon er å få innsikt i kvinners opplevelse av egne mestrings- og motmaktsstrategier i et mishandlingsforhold. For å få kunnskap om personers subjektive opplevelse og virkelighetsforståelse er en kvalitativ tilnærming best egnet. I dette kapitlet vil jeg kort gå igjennom undersøkelsen min trinn for trinn og gjøre rede for de ulike valgene jeg har tatt underveis. Til slutt vil jeg vurdere kvaliteten på mitt eget arbeide ved å benytte begrepene troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet.

3.2 Kvalitativ metode

Kvalitativ forskning dekker et bredt spekter av tilnærminger, men målet er det samme, å forstå hva andre oppfatter og føler uten å dominere eller styre intervjupersonen (Rubin og Rubin 1995:5). Målet for forskeren er å få forståelse for andres liv. Kvalitativ metode skiller seg fra kvantitativ metode ved at den sikter på å gå i dybden av et tema, og ikke i bredden (Repstad 1998:14). For å oppnå en slik dybde og helhetssinntrykk er det nødvendig å konsentrere seg om enkeltpersoner eller enkeltmiljøer. En måte å få slik dybdeforståelse på er gjennom intervjuer. Kvalitative intervjuer kan skilles etter hvor strukturerte de er. I et ustrukturert intervju er man interessert i en beskrivelse av et tema, og har ikke spesifikke spørsmål. Et strukturert intervju bærer nærmest preg av et spørreskjema hvor intervjueren skal påvirke intervjuobjektet så lite som mulig. En mellomting er et semistrukturert intervju hvor forskeren har formulerte spørsmål som hun vil ha svar på, men hvor informanten er med på å styre samtalen og legger vekt på det hun synes er essensielt (May 2001:121). Jeg bestemte meg for å velge et semistrukturert intervju. Et semistrukturert intervju ga meg sjansen til å få svar på de spørsmålene jeg var interessert i samtidig som det åpnet for informasjon som jeg ikke ville fått ved et mer strukturert intervju.

3.3 Intervjuguide

Etter å ha bestemt meg for midlertidige problemstillinger og metode skrev jeg en midlertidig intervjuguide. Min forforståelse var at mestring- og motmakt var en prosess, og jeg ønsket å finne ut hvordan strategiene utviklet seg over tid. Jeg valgte derfor en kronologisk intervjuguide der jeg ville stille spørsmål om kvinnes opple-

velse av forholdet fra begynnelse til bruddet. Et slikt utviklingsintervju ville også forhåpentligvis gi meg innsikt i kvinnes forståelsesutvikling og gjøre det lettere å sammenligne intervjuene. Temaene i intervjuguiden omfattet opplevelse av innflytelse tidlig i forholdet, de første voldsepisodene, etablering og barn, kvinnes maktgrunnlag, vendepunktet og selve bruddet. Intervjuguidens temaer hadde konkrete spørsmål og underspørsmål. Etter å ha skrevet intervjuguiden bestemte jeg meg for å gjennomføre et prøveintervju. Det første intervjuet foregikk hjemme hos en kvinne som hadde hørt om oppgaven min og selv hadde tatt kontakt for å bli intervjuet. Etter å ha transkribert intervjuet så jeg flere feil som jeg måtte rette på. For det første var noen av spørsmålene mine for lukkede, noe som frembrakte lite opplysninger. Noen av formuleringene var for vanskelige, og førte til misforståelser og behov for utdyping fra min side. I tillegg oppdaget jeg at jeg var for bundet opp i spørsmålene mine og at intervjuet dermed fikk et stivt, litt spørreskjemaaktig preg. Jeg var heller ikke flink til å stille utdypende spørsmål. Å ha gjennomført dette intervjuet var svært lærerikt for meg og førte til at jeg endret designet på intervjuet. Siden jeg gjorde en del endringer på design og spørsmålsstilling, og fordi jeg ikke syntes min intervjuteknikk var tilfredsstillende, valgte jeg å ikke ta med dette intervjuet.

3.4 Utvalg

For å belyse problemstillingene mine trengte jeg å intervju voksne kvinner som hadde kommet ut av et forhold hvor de oppfattet seg som ofre for kvinnemishandling. Jeg ønsket å intervju kvinner som var ute av det aktuelle forholdet for å minske de etiske problemene rundt intervjuet. For å få tak i informanter valgte jeg å sende informasjonsskriv til ulike krisesentre på østlandet, og jeg fikk rask respons fra et av krisesentrene, der seks kvinner sa seg villige til å la seg intervju. Jeg valgte å kontakte et krisesenter for å få tak i informanter av to grunner. For det første av praktiske hensyn, det ville være enklest for meg å få kontakt med aktuelle kandidater ved å ta direkte kontakt med krisesenteret. For det andre etiske hensyn. Det var viktig at jeg visste at kvinnene hadde et støtteapparat rundt seg i tilfelle de fikk reaksjoner i ettertid av intervjuet. Alle kvinnene hadde kontakt med krisesenteret for samtaler og de hadde fortalt sin historie tidligere. Ved å intervju kvinner som var ute av parforholdet og som hadde fått hjelp til å komme seg ut av det reduserte jeg de etiske problemene betydelig. Samtidig er det viktig å bemerke at disse kvinnes strategier kan skille seg fra mishandlede kvinner som fortsatt er i et mishandlingsforhold. Mitt inntrykk var at

kvinnene jeg intervjuet var reflekterte og verbale, men de som hadde vært lengst i parforholdene virket mer slitne.

Når det gjelder sammensetningen av utvalget vil jeg nevne at alle kvinnene i mitt utvalg er norske, mens krisesentrene mottar en tredjedel utenlandske kvinner hvert år (Jonassen 2005). Slik sett er de ikke representative for kvinnene som kommer til norske krisesentre.

I presentasjonen av kvinnene har jeg valgt å ta bort kvinnenens alder, antall barn og hvor mange år de hadde vært i parforholdet av anonymitetshensyn. Kvinnene var i alderen 20 – 50 år med hovedvekt rundt 30 år. De hadde alle flere barn i varierende alder. Alle har vært samboere eller gift med mannen det gjelder, og er i dag ute av forholdet. Fire av kvinnene var i tiden hvor intervjuene fant sted sykemeldt. De fleste kvinnene har lavere utdannelse og bakgrunn fra serviceyrker. De har alle vært hjemme i lengre perioder for å ta seg av barn. Alle kvinnene hadde vært i kontakt med krisesenteret og/eller oppholdt seg på krisesenter over en periode. Fem av kvinnene hadde anmeldt mannen for vold. Tre av mennene ble dømt. Alle mennene har i dag samværsrett med barna sine.

3.5 Intervjuprosessen

Kvalitative intervjuer krever at forskeren hele tiden skal ivareta informantenes integritet og anonymitet. Margaret Hydén mener at personer som intervjuer voldsofre har et helt spesielt ansvarsforhold. Hun beskriver i artikkelen ”Forskningsintervjun som relationell praktik” en metode hun betegner som fortellerfokusert intervju (Hydén 2000:130-154). Denne intervjuformen utviklet hun under arbeidet med to studier om vold mot kvinner. Først og fremst må forskeren være lydhør og ta på seg det fulle ansvaret for relasjonen og informanten, blant annet ved å avbryte intervjuet hvis informanten viser stort ubehag ved spesielle samtaleemner. Forskeren bør innta en rolle som lytter. Med lytter mener Hydén ikke en passiv rolle, men en aktiv lytterrolle hvor hun lar være å styre intervjuet. Når hun intervjuet kvinner i oppbruddfasen så Hydén det som en oppgave å forsøke å se bort fra teorier og ferdigformulerte spørsmål for at kvinnen skulle kunne uttale seg fritt uten å bli forsøkt puttett inn i ferdige kategorier. Hun kaller det å forsøke å skape et psykologisk rom for kvinnen, hvor historien hennes er det viktige og ikke forskerens forforståelser. Forskeren må også være forberedt på å være ”hjelperøst” for kvinnen. Det handler om at kvinnen kan ha problemer med å sette ord på volden og mangler et språk for å beskrive sine opplevel-

ser. Her må forskeren være empatisk og be om utdyping samtidig som hun formulerer tolkninger og forslag som informanten enten sier seg enig i eller ikke. Forskeren må være forsiktig så hun ikke legger ord i munnen på kvinnen. Ifølge Hydén bør intervjuene for informantenes skyld være korte, og man bør foreta flere intervjuer med samme kvinne over en tidsperiode.

Jeg tok utgangspunkt i Hydéns intervjuerideal men kunne ikke følge hennes intervjueteknikk og fremgangsmåte på alle områder av flere grunner. Min forforståelse og midlertidige problemstillinger brakte frem kategorier som jeg ville kvinnene skulle fortelle om. Hydén intervjuet kvinnene flere ganger og kunne la temaene utvikle seg naturlig, mens jeg kun intervjuet dem en gang og var avhengig at de snakket om de temaene jeg var interessert i. Intervjuene var også lengre enn Hydén anbefaler for at jeg skulle få tilstrekkelig informasjon. Jeg var forsiktig med å være ”hjelperøst” fordi jeg var redd for å påvirke kvinnene for mye med min forforståelse. Likevel anser jeg ikke de ovenstående forskjellene som et problem fordi kvinnene jeg intervjuet ikke var i en like sårbar fase som Hydéns utvalg. Kvinnene i mitt utvalg var ute av det aktuelle forholdet og hadde et mer distansert syn på hendelsene. Alle kvinnene hadde satt ord på volden ved samtaler med hjelpeapparat, venner og familie og de var klare på hvordan de så ansvaret for volden i ettertid. Andre hadde vært hjelperøst før meg.

Jeg intervjuet de fem første kvinnene høsten 2003 og den siste våren 2004. Intervjuene ble gjennomført på krisesenteret, noe jeg syntes var entydig positivt for både kvinnene og meg. Jeg fikk tilgang på et nøytralt møterom uten forstyrrelse. Kvinnene befant seg på et sted hvor de følte seg komfortable og hvor de visste at alt skjedde på deres premisser. Intervjuene varte mellom en og to timer. Jeg valgte å benytte båndopptaker under intervjuene istedenfor å notere fortløpende. Å benytte båndopptaker er positivt fordi forskeren står friere til å være bevisst på intervjuet, kroppsspråk og uttrykk, og det eliminerer risikoen for at forskeren hører feil eller husker feil. En potensiell negativ side er at noen personer blir bundet eller misliker å snakke hvis de vet at de blir tatt opp på bånd. I tillegg tar det mye tid å transkribere intervjuene (May 2001:137-138, Repstad 1998:70-71). Jeg opplevde at å benytte båndopptaker var nødvendig fordi jeg da kunne bli mer aktiv i intervjuet og observere kroppsspråk og tonefall, og også fordi jeg ønsket å benytte sitater i analysen min.

Jeg transkriberte intervjuene fortløpende etter hvert som jeg fikk tid. Jeg slettet personopplysninger umiddelbart og lagde fiktive navn på kvinnene. Identifiserbare navn og steder i intervjuene endret eller fjernet jeg for å bevare både kvinnenes og

deres tidligere partners anonymitet. Jeg valgte å oversette dialekter til bokmål i de tilfellene jeg benyttet direkte sitater fra intervjuene. Dette ble gjort for å videre beskytte kvinnes anonymitet. Pauser ble i min analysedel kommentert som (...) i transkripsjonene. I analysedelen har jeg utelatt pausetegnene da de stykker opp talen for mye, og isteden ført inn komma eller punktum. Jeg har også fjernet uttrykk som sukk og kremting og tatt vekk ufullstendige ord som ikke var viktige for sammenhengen. Jeg har også satt inn konjunksjoner som da, når, mens, fordi, og idet, når jeg skrev sitatene fordi de var implisitt i de muntlige setningene. De transkriberte intervjusidene kom på over 130 sider.

3.6 Etikk

Før man går i gang med en undersøkelse må man alltid vurdere om informantene kan komme til skade på noen som helst måte. Etiske hensyn er en del av forskningsprosessen fra begynnelsen, når man vurderer et prosjekt og helt til slutt hvor materialet presenteres. Forskeren er ansvarlig for å få informert samtykke, noe som betyr at informantene må få informasjon om oppgavens tema, omfang og hvordan den publiseres (Winter 1992:33-35). I tillegg må de få informasjon om at de kan trekke seg når som helst både under og etter intervjuet. Personene som intervjues må også være sikre på at de opplysninger de gir behandles konfidensielt. Forskeren anonymiserer personene som er med ved å endre gjenkjennbare momenter og unngå at utenforstående har tilgang på materialet (Thaagard 1998:23).

Intervjuer med voldsofre kan være spesielt vanskelige etisk fordi personene tidligere har opplevd å få sine grenser invadert og oversett, og forskeren må være bevisst på å understreke at intervjuet til enhver tid skal være på deres premisser. Ved å velge kvinner som var ute av parforholdet ville jeg redusere de etiske problemene, og forsikre meg om at jeg ikke var med å starte prosesser og vanskelige følelser som de ikke hadde bearbeidet. Ettersom intervjuene skred frem ble det midlertidig klart for meg at jeg hadde hatt et noe naivt syn på situasjonen de var i etter bruddet. Flere av mennene hadde økt volden og truslene etter at kvinnene hadde brutt med ham, og noen ble utsatt for grov sjikanering og sterkt mentalt press i lang tid etter og til dels i dag. De måtte også ha et forhold til mannen idet han var far til barna deres, og hadde samværsrett. Selv om de ikke lenger var kjæreste, samboer eller ektefelle fulgte volden dem videre i livet og var en kontinuerlig del av dagliglivet deres, enten som vanskelige minner eller en reell fysisk trussel.

Til tross for dette mener jeg at de etiske retningslinjene ble fulgt idet intervjuene ble utført på en plass de følte seg trygge, og hvor de hadde et støtteapparat som var parat i tilfelle vanskelige følelser i etterkant av intervjuet. Informantene fikk informasjon om oppgaven min og svarte bekreftende på at de ønsket å la seg intervju, og også at jeg kunne ta intervjuene opp på bånd. Intervjuene foregikk på deres premisser og jeg orienterte om at de når som helst kunne trekke seg eller la være å svare på spørsmål. Jeg gav dem også telefonnummeret mitt slik at de kunne ta kontakt dersom de ville trekke seg fra undersøkelsen. Ingen benyttet seg av dette. Jeg oppbevarte intervjuene på bånd med koder, og disse båndene ble fortløpende slettet etter hvert som jeg transkriberte intervjuene.

3.7 Analysen

I kvalitativ metode er analysen ikke en atskilt fase i forskningsprosessen.

I realiteten begynner man å analysere og oppfatte mønstre allerede under intervjuene. Når man så transkriberer intervjuene blir man videre kjent med utvalget og de ulike mønstrene. De transkriberte intervjuene representerer en stor mengde informasjon og det er nødvendig å velge ut den informasjonen som belyser de valgte problemstillingene. Å dele opp materialet etter nøkkeltemaer og mønstre kalles koding, og er en viktig del av analyseprosessen. Disse kategoriene vil til sist være grunnlaget for resultatene som forskerens materiale frembringer (Coffey og Atkinson 1996:26). Jeg valgte å dele opp materialet i forskjellige kategorier etter tema og tid i kvinnes historier. Kodingen gjorde det lettere å få oversikt over forskjeller og likheter i kvinnes historier, spesielt siden samme tema kunne dukke opp flere steder i samme intervju.

Jerdal (1998) skiller mellom hverdagsforståelse og vitenskapelig forståelse. Mennesker presenterer begivenhetene og tolker dem i lys av egen erfaring og forståelse. Vitenskapelig forståelse blir det først når materialet tolkes i forhold til teori. Likevel kan jeg ikke kun gå ut fra kvinnes hverdagsforståelse når jeg gjør analysen, i så fall ville det ikke vært forskning men referering. Min analyse av intervjuene bærer preg av mitt interessefelt, min intervjudesign og min forståelse av fenomenet. Når jeg tolker intervjuene vil jeg benytte blant annet makt og motmakt som sensitiverende begreper, og det er ikke sikkert kvinnene vil identifisere seg med mine tolkninger. Som de øvrige delene av oppgaven må også etiske hensyn stadig reflekteres over under analysen, og etikk går også ut på å beskytte menneskers integritet og selvopplevelse. Voldsofre har ofte fått sin virkelighetsopplevelse forsøkt endret av en overgri-

per, og det er viktig å ta vare på personens selvforståelse også i analysen. Jeg har i analysen prøvd å være så tro jeg kan mot kvinnenens historier, og skiller deres tolkninger av hendelser fra mine egne.

3.8 Arbeidets kvalitet

I Thaagard (1998) finner vi begrepene overførbarhet, bekreftbarhet og troverdighet når det gjelder å bedømme forskningens kvalitet. For at leseren skal kunne bedømme materialets troverdighet og overførbarhet må grunnlaget som oppgaven avhenger av gjøres eksplisitt.

Troverdighet går kort ut på om forskningen er gjort på en grundig måte. I kvalitative intervjuer understrekes det at det ikke skal eksistere et subjekt - objekt forhold, men et subjekt – subjekt forhold mellom intervjueren og informanten. Intervjueren er en del av en relasjon, og denne relasjonen påvirker informasjonen hun får (Thaagard 1998). Forskeren må hele tiden reflektere over hvilket inntrykk hun gir informanten og hvordan samhandlingen kan påvirke dataene. Hydén (2000:120-154) understreker at dataenes kvalitet er helt avhengig av om forskeren makter å opprette en trygg relasjon som bidrar til åpen og ærlig kommunikasjon. Før jeg foretok hvert intervju prøvde jeg å være bevisst på hvilket inntrykk jeg kunne gi informanten. Jeg var opptatt av å vise at jeg ikke kom som en nøytral person, men var empatisk innstilt til kvinnenens historie. Kjønn er en faktor som kan påvirke samhandlingen. Forsker og informant av samme kjønn kan gi grunnlag for en felles forståelse (Thaagard 1998:93). Jeg oppfattet at informantene muligens var mer åpne på visse områder siden jeg var kvinne. Jeg følte at selve intervjusituasjonen var preget av en god og åpen tone. Jeg var nøye med å stille åpne spørsmål og konsentrerte meg om å lytte, men jeg styrte samtalen i den grad at jeg kom inn på temaene jeg ønsket å få belyst.

Ifølge Thaagard handler bekreftbarhet om å være oppmerksom på hvordan man har tolket materialet og om disse tolkningene kan forsvares i lys av annen forskning. Jeg har trukket inn annen forskning i min analyse og diskuterer hvordan mine resultater stemmer overens med andres resultater. Mine funn stemmer i relativt stor grad overens med tidligere forskning. Der mine funn avviker vil jeg anta kan skyldes at jeg har et annet utvalg eller at mitt forskningsfokus avviker fra tidligere forskning.

Overførbarhet går på om analysens fortolkninger kan overføres på andre områder. Mitt utvalg var kun på seks kvinner og regnes dermed som et lite utvalg selv i kvalitativ forskning. Ifølge Kvale er det viktig å oppnå et metningspunkt hvor flere

intervjuer ikke gir vesentlig ny kunnskap (Kvale 1997:59). Flere kvinner i mitt utvalg ville gitt et bredere bilde av fenomenet, men jeg oppdaget at kvinnenes individuelle mestrings- og motmaksstrategier hadde klare fellestrekk og gav meg mye informasjon om de områdene jeg var interessert i. Kvinnene jeg valgte skal heller ikke være representative for kvinner som er utsatt for mishandling. Mitt mål var ikke å generalisere deres opplevelser til universet, men å gi et bilde av mulige mestrings- og motmaksstrategier basert på intervjuer med seks kvinner. Et viktig poeng er at disse kvinnene hadde kommet seg ut av forholdet og tatt kontakt med krisesenteret. Kunnskapen om kvinner som ikke fanges opp av hjelpeapparatet er svært lav, og det er sannsynlig at det finnes tydelige forskjeller i mestrings- og motmaksstrategier. Det krever styrke å nå frem i hjelpeapparatet (Jonassen og Eidheim 2001). Til tross for at kvinnenes opplevelse ikke kan generaliseres til gruppen mishandlede kvinner generelt kan jeg trekke forsiktige paralleller til andre kvinner på krisesentre rundt om i landet.

3.9 Noen refleksjoner rundt intervjuene

Jeg forsto tidlig at jeg hadde behov for å intervju kvinner i mishandlingsforhold for å få den informasjonen jeg trengte i forhold til oppgaven, men jeg vegret meg lenge. Jeg har selv ingen erfaringer rundt mishandlingsforhold og jeg var usikker på om jeg som hovedfagsstudent hadde tilstrekkelig kompetanse til å intervju disse kvinnene. Jeg leste mye om problematikken rundt intervjuer med voldsofre før jeg følte meg klar til å ta kontakt med ulike krisesentre. Mitt mål var at kvinnene skulle føle seg komfortable i intervjusituasjonen, og jeg forsøkte å avrunde intervjuene med å åpne for spørsmål fra henne og snakke rundt hverdagslige temaer. Selv om jeg var nervøs foran intervjuene synes jeg selve samtalen gikk lett og jeg fikk mye nyttig informasjon uten å måtte benytte for mange oppfølgingsspørsmål. Mye av grunnen til dette var at kvinnene var åpne, vennlige og virkelig ønsket å få fortalt sin historie. Flere gav uttrykk for at de håpet at deres opplevelser siden kunne hjelpe kvinner som var i lignende situasjoner.

Selv om jeg oppfattet at både informantene og jeg syntes at selve intervjuene var en positiv opplevelse, gikk kvinnenes historier inn på meg. I ettertid og mens jeg transkriberte intervjuene hadde jeg til tider problemer med å stille meg tilstrekkelig objektiv til deres historier. Jeg var også usikker på hvordan jeg skulle klare å analysere intervjuene på en slik måte at kvinnenes styrke og integritet ble ivaretatt. Jeg valgte derfor å legge tilside de transkriberte intervjuene en lengre periode for å jobbe med andre deler av oppgaven. Da jeg siden gikk tilbake til intervjuene følte jeg at jeg

hadde fått bearbeidet følelsene rundt intervjuene og hadde lest nok til å kunne analysere prosessen kvinnene fortalte om. Jeg kunne nå lese gjennom intervjuene på en mer systematisk måte og fant raskt temaer og poenger som jeg ikke hadde oppfattet ved tidligere gjennomlesning.

Jeg har ikke intervjuet mennene som er tilstede i kvinnenens historie. Deres versjon av hendelsene vil antagelig være svært forskjellige fra kvinnenens, noe Skjørtens arbeider klart uttrykker (Skjørten 1988, 1994). Det jeg er interessert i er i midlertidig ikke mennenes, men kvinnenens subjektive opplevelse av å ha vært ofre for det de definerer som mishandling. Jeg har ingen måte å verifisere deres virkelighetsbeskrivelse på. Når det er sagt oppfattet jeg alle kvinnene som ærlige og nyanserte i beskrivelsene. De var konsistente i historiene sine og viste tydelig ubehag når de kom til spesielt vanskelige deler av intervjuet. Kvinnene hadde følt veldig mye ansvar og skyld under mishandlingen, og det var først i ettertid at denne skylden var begynt å slippe taket.

4. Presentasjon av seks kvinner

Før analysen ønsker jeg å gi en presentasjon av de seks kvinnene og den mishandlingen de har vært utsatt for.

Eva

Eva har fullført videregående skole. Hun var i jobb da hun var gift, men er på intervju tidspunktet sykemeldt. Hun var separert da jeg snakket med henne. Eva opplevde sporadisk fysisk vold av mindre alvorlig karakter, slag mot skulder og ørefiker i tillegg til kontrollerende atferd, psykisk vold og vold mot gjenstander samt trusler. Også barna ble utsatt for vold. Eva oppsøkte krisesenteret for samtaler før hun flyttet dit en kort periode. Eva anmeldte mannen, men saken ble henlagt.

Veronika

Da jeg intervjuet Veronika gikk hun på skole for å videreutdanne seg. Hun var hjemmeverende i lange perioder under forholdet. Hun var separert med barn i skolealder på intervju tidspunktet. Hun møtte mannen da hun var tidlig i 20-årene. Han var noen år eldre og den første kjæresten hennes. Veronika ble utsatt for kontrollerende atferd, økonomisk, sosial og seksuell vold. Mannen var svært autoritær og verbalt voldelig overfor barna. Veronika anmeldte mannen, men saken ble henlagt. Hun ønsket besøksforbud men dette er ikke mulig pga barna. Han har samværsrett og dette krever at de har kontakt.

Emma

Emma har grunnskole og jobbet i et serviceyrke tidligere. Hun var sykemeldt på intervju tidspunktet. Hun er gift for andre gang og har voksne barn. Emma møtte mannen tidlig i tenårene, han var flere år eldre og den første seriøse kjæresten hennes. Hun var gift med mannen i mange år. Emma ble utsatt for grov vold, og mishandlingen omfattet både fysisk, psykisk, sosial, økonomisk og seksuell vold. Emma oppsøkte krisesenteret flere ganger før hun forlot mannen for godt. Mannen ble dømt til fengsel for blant annet drapsforsøk og voldtekter.

Marion

Marion har grunnskole og var sykemeldt på intervju tidspunktet. Hun har barn under og i skolealder og hun var samboer med en ny mann da jeg intervjuet henne. Marion

var i et forhold med mest psykisk vold, noe seksuell vold og sporadiske fysiske voldsepisoder, hvorav den siste var grov. Mannen ble dømt for vold mot henne, men har fortsatt samværsrett med barna, og han truer henne gjennom dem.

Vivian

Vivian har videregående skole og jobbet på intervjutidspunktet i et serviceyrke. Hun er aleneforsørger for barn under og over skolealder. Volden var fortrinnsvis psykisk, økonomisk og sosial. Hun oppsøkte krisesenteret for samtaler første gang etter oppfordring fra en kollega, og valgte siden å dra til krisesenteret med barna for å bo en kort periode. Hun anmeldte ikke mannen. I dag angreir hun.

Edith

Edith har grunnskole og har jobbet i et serviceyrke på intervjutidspunktet. Hun var i slutten av tenårene og han var i slutten av 20 årene år da de møtte hverandre. Volden var fortrinnsvis psykisk og den forverret seg da han mistet jobben, men ikke ønsket å søke på ny jobb. Han drakk mye og ble verbalt voldelig mot andre og foran barna. I bruddfasen ble volden forverret og han truet henne på livet gjennom barna og terroriserte henne med SMS og oppringninger. Edith tok kontakt med krisesenter for hjelp etter bruddet. Mannen er dømt for legemsbeskadigelse mot henne, og hadde i en periode besøksforbud. Dette viste seg å ikke være praktisk gjennomførbart da de har barn sammen, som han har samværsrett med.

5. Den første tiden sammen

5.1 Innledning

Jeg vil først gi en kort beskrivelse av kvinnes inntrykk av mannen og forholdet mellom dem i begynnelsen. Det spørsmålet jeg vil belyse i dette kapitlet er om kvinnes strategier i begynnelsen av parforholdet kan forstås i lys av et aktivt mestrings- og motmaktsperspektiv. For å forstå kvinnes strategier er det nødvendig å gi et kort innblikk i makt og kjønnsroller i moderne parforhold. Jeg vil her hovedsakelig benytte meg av Bourdieu sine begreper om makt og felt og feministisk litteratur. Jeg trekker også veksler på Skjørtens avhandling *Når makt blir vold* (1988) og *Voldsbilder i hverdagen* (1994). *Når makt blir vold* omhandler intervjuer med 20 kvinner som har vært i mishandlingsforhold, og hun tar opp maktperspektivet i et eget avsnitt. *Voldsbilder i hverdagen* omhandler intervjuer med menn som har mishandlet sine kvinnelige partnere.

5.2 Den tidlige fasen

Innledningsvis vil jeg beskrive hvordan kvinnene opplevde forholdet i starten og så beskrive mestrings- og motmaktstrategiene på et tidlig stadium i forholdet.

De seks kvinnene i mitt utvalg hadde et godt inntrykk av mannen da de ble kjent med han og forelsket seg raskt. Alle kvinnene var aktive på mange områder med skole, venner, familie og jobb i tillegg til varierende fritidsinteresser. I begynnelsen følte de fleste at mannen tok del i eller i det minste aksepterte dette. Kvinnene opplevde den første tiden med mannen på en ganske lik måte. Når jeg spurte hvordan de vurderte sin egen innflytelse, og om mannen lyttet til dem svarte fem av seks bekreftende, men med forbehold. Veronika og Emma fortalte at mannen viste stor omsorg og gav dem gaver og oppmerksomhet, og Eva, Marion og Edith opplevde også at de ble sett og hørt. Til tross for dette sier samtlige at mannen allerede da kun lyttet til dem når deres ønsker ikke sto i konflikt med hans, eller på områder som han anså som uviktige. På spørsmål om han lyttet til dem svarte Edith, Veronika og Emma:

Der og da så følte jeg nok det, men når jeg ser tilbake på det så var det ikke sånn, det var det ikke, men der og da så følte jeg jo det. Så vi flyttet sammen ganske raskt og alt var bare fryd og gammen. (Edith)

Ja, han gjorde det, men på en sånn, en sånn spesiell måte at han liksom fikk det til å skli inn at hans meninger var mer verdt, altså, det er sånn jeg tenker på det i ettertid. (Veronika)

Ja, sånn pluss minus så gjorde han vel det, men det var ganske raskt at jeg oppdaget at det var han det skulle dreie seg om hele tiden. (Emma)

I begynnelsen av forholdet var mannen på mange måter den personen de hadde håpet å møte og de følte seg tatt vare på og heldige. Denne forelskelsesfasen stemmer med det bildet mishandlede kvinner har gitt i annen forskning (Skjørten 1994:59), og ifølge Skjørten ligner den på begynnelsen av et hvilken som helst normalt forhold med stor del av oppmerksomhet og sosialt liv.

For mine informanter var det likevel allerede i begynnelsen trekk ved mannen som de reagerte på og de beskriver denne innledende "hvetebrøds-perioden" som kort. Det kvinnene opplevde som problematisk tidlig i forholdet var først og fremst at mannen viste kontrollerende trekk og sjalusi. Spesielt Emma, Marion, Eva og Veronika opplevde at mannen viste kontrolltrang tidlig i forholdet. Kontrollen gikk gjerne ut på ulike mennesker og arenaer som kvinnene på det tidspunktet var opptatt av, og kritikk av utseende, klesstil, og fritid:

Det kom ganske raskt egentlig, han begynte å skulle kontrollere alt jeg skulle gjøre, hvilke venner jeg skulle ha, hvor jeg skulle gå, hva jeg skulle ha på meg, hva jeg skulle gjøre på fritiden. (Emma)

At jeg måtte kle meg sånn og sånn, og sånn og sånn hårfrisyrer måtte jeg ha. (Veronika)

Han kunne skrive lapp på døren min hvis jeg var borte, "du får nå holde deg hjemme hvis jeg kommer, si fra hvor du skal gå". (Marion)

Denne kontrolltrangen gikk i begynnelsen spesielt utover flere av kvinnenenes relasjoner til andre mennesker enn mannen. Mennene kom med negative karakteristikk av venninner, familie eller arbeidskollegaer. I noen tilfeller saboterte de aktivt kvinnens forsøk på å holde kontakt.

Det går veldig gradvis [...] og så kom han med sånne stikkpiller til familien min, mens hans var perfekt, det var sånn den skulle være, og jeg er veldig sosial av meg og det var ikke bra. I begynnelsen så ble han alltid syk når vi skulle til min familie. (Veronika)

Personer i kvinnes nettverk, enten en enkeltperson eller flere personer advarte tidlig kvinnene mot å gå inn i en relasjon med mannen fordi de oppfattet trekk ved han som de var usikre på. Kvinnene foreslår selv manglende erfaring som en av forklaringene på at de ikke så faresignalene tidlig. Fire av kvinnene jeg intervjuet beskrev at de ikke hadde så mye erfaring med menn og forhold da de møtte de aktuelle mennene. Emma var bare 14 år, og for Veronika var mannen den første kjæresten. Vivian understrekte at hun ikke hadde noen erfaring med menn som var voldelige, og at hun ikke visste hvilke tegn hun skulle se etter. De fleste mennene var flere år eldre og mer erfarne enn kvinnene.

I og med at han var så pass mye eldre enn meg så hadde han styringen hele tiden. (Emma)

Ja, han var den første jeg var sammen med, jeg hadde ingen å sammenligne med heller. (Veronika)

Jeg var 23, jeg hadde ikke noe erfaring med mennesker som var sånn som han. (Vivian)

Jeg burde jo gjennomskuet det, men det klarte jeg ikke, det er sånn man ser i ettertid. (Edith)

Jeg var ikke vant til det, jeg har aldri vært vant til det hjemmefra så jeg syntes det var litt rart. (Eva)

Marion er den eneste som har hatt erfaring med en mann med lignende tendenser, men aldri i et parforhold.

5.3 Volden som prosess

Da jeg spurte hva de så på som første voldsepisode var de fleste usikre. De la vekt på at det foregikk en prosess hvor mannens voldelige episoder var en del av et samliv som utviklet seg gradvis. De opplevde at voldelige elementer som kontrollerende adferd, sjalusi og psykisk vold var til stede fra begynnelsen av. Spesielt nevnte de den

psykiske volden som snikende. Veronika beskrev en mann som rasket ned på henne ved å kritisere utseendet og gjøre narr av henne. Vivian sa at volden i begynnelsen gikk på å ta vekk hennes egenverd ved å være verbalt aggressiv og spydig. Emma fortalte om sterk sjalusi og ørefiker. At dette var vold ser de i ettertid, men de klarte ikke å sette ord på problemene da de oppsto. De følte at "noe" var feil, men maktet ikke å oppdage hvor graverende problemet kunne bli.

For mine informanter ble det tydelig først i ettertid at mennene tidlig i forholdet ønsket å oppnå en dominerende stilling i parforholdet, og at de tilsynelatende bevisst brukte ulike makt- og voldsstrategier for å oppnå dette. Dette er forenlig med det feministiske perspektivet som ser på mannens vold som et bevisst handlingsprosjekt (Skjørten 1988).

5.4 Makt og kjønnsroller

For å forstå kvinnes reaksjoner i møte med mannen i begynnelsen er det nødvendig å gå kort inn på hvordan kvinners evne til og midler for makt og motmakt er forskjellige i dag enn for bare noen tiår siden. Makt betyr frihet, trygghet og selvbestemmelse (Poggi 2001). Maktforskjeller i parforhold fører ikke til mishandling, men er klart relatert til utsatthet for vold hos den underlegne parten. Vold er hierarkisk (Isdal 2000). Skjørten (1988:95) skriver at det er nødvendig å se på kvinnemishandling i lys av samfunnsmessige betingelser for ulik maktfordeling mellom kjønn. Hun går inn på hvordan disse ulikhetene kan nedfelles i familiestrukturen og roller innad i noen parforhold også i dag. Typisk for forhold med kvinnemishandling er et samliv hvor mannen krever tradisjonelle kjønnsroller og bruker makt og voldsstrategier for å oppnå mest makt i et parforhold (Skjørten 1988, Hydén 1995). Selv om kvinner tradisjonelt har hatt liten makt i forhold til menn har kvinners rolle i samfunnet forandret seg mye på kort tid. Kvinner er i dag aktive på tradisjonelt mannlige områder som offentligheten, politikk og arbeidsmarkedet. Norge er blant de mest likestilte landene i verden og det eksisterer sterke normer om at makt i moderne parforhold skal være likelig fordelt (Giddens 1994). På bakgrunn av dette kunne man forvente aktiv motstand og motmakt idet kvinnes opplevelse av selvstendighet og trygghet ble truet. Selv om kvinnene ikke på et tidlig tidspunkt forsto at mannen brukte maktstrategier, reagerte de med motstand når de opplevde at handlingsfeltet deres ble innskrenket. Kvinnene jeg intervjuet benyttet seg i denne fasen av seg av strategier for å motstå mannens kontroll.

5.5 Personlige mestrings- og motmaktstrategier

Personlige mestrings- og motmaktstrategier kom i flere varianter. I dette kapittelet vil jeg beskrive verbale strategier, tilbaketrekning, tilpasning og positiv fortolkning. Jeg vil videre belyse hvordan kjønnsroller og habitus kan forklare kvinnes bruk av de følgende strategiene.

Verbale strategier

Den personlige motmaktstrategien som tydeligst kommer frem i begynnelsen av forholdet er verbale strategier. Kvinnene reagerte på mannens kontrollbehov og opplevd urettferdighet ved å prøve å diskutere med ham, appellere til fornuften og prøve å få en forklaring på mannens handlinger.

Alle mennene reagerte med sinne eller benektelse og resultatet var krangel eller at mannen holdt tilnærmede monologer for å forklare henne hvorfor hun tok feil. Mannen kunne også forklare sine handlinger med at de var til kvinnes eller forholdets beste. Dette mønsteret stemmer godt overens med Hydén's funn (1995) når det gjaldt kommunikasjon og konflikter i mishandlingsforhold. Hydén intervjuet en rekke par hvor mannen i forholdet hadde utøvd vold mot kvinnen. Hun beskriver at intervjuobjektene hennes opplevde en kamp om rett til å snakke, og ha siste ordet i krangler (Hydén 1995:111). Retten til å tale ble forsøkt vunnet ved å gi partneren beskjed om at de på ulike måter var underlegen og makttemaet var tydelig. Hydén beskriver denne over- og underordningskommunikasjonen som å kommunisere verdiløshet. Dette kunne gå på partnerens selvilde og virkelighetsilde (Hydén 1995:112-113). Begge partene i Hydén's intervjumateriale beskriver seg som aktive i kampen for å snakke. Jeg har kun intervjuer med kvinnene og de beskrev at det var mannen som i all hovedsak benyttet seg av denne nedlatende kommunikasjonsmetoden. De følte at mannen istedenfor å komme dem i møte kommuniserte verdiløshet for å ugyldiggjøre deres meninger. Dette ble gjort ved at mennene gav uttrykk for at de var mindre intelligente, utdannede, eller mindre rasjonelle enn mennene selv. Kvinnene ble kommunisert at de reagerte unormalt og var utakknemlige for mannens omsorg:

ja, snakke om det og prøve å få han til å forstå, se det fra min side, men han klarte alltid å få fram min dårlige samvittighet. At det var meg det var feil med [...] det var hans synspunkter som var riktige [...] jeg viste ikke hvordan jeg skulle få det ut, for han klarte alltid å vri det på en så utspulert måte at det ble det motsatte av hva jeg hadde ment og det gjorde meg ganske frustrert. (Veronika)

Han hadde meg litt rundt lillefingeren og pratet meg rundt, han er veldig flink til å prate meg rundt, han er veldig flink til å prate for seg. (Edith)

Jeg rakk ikke fram med det for han hadde alltid masse bra motargumenter og som jeg sier, til slutt så ba jeg nesten om unnskyldning for han hadde slått meg. (Emma)

Tilbaketrekning og å "si seg enig"

Når kvinnene opplevde at slike verbale strategier ikke ga ønsket resultat var tilbaketrekning eller å si seg enig med mannen en strategi som ble benyttet. Disse to strategiene blir av Hepburn (1973) fremhevet som virkningsfulle når man skal unngå vold (Hepburn i Skjørten 1988:61). Tilbaketrekningen i mitt utvalg går ut på at kvinnene ikke anerkjente at mannen hadde rett men at de trakk seg ut av den aktuelle situasjonen fordi de opplevde den som ubehagelig eller skremmende. Det samme gjelder å si seg enig i mannens utfall.

Tilpasning

En annen personlig strategi var å tilpasse seg mannens ønsker på visse områder. Dette skiller seg fra tilbaketrekning ved at de ikke bare aksepterte mannens meninger i en potensielt truende situasjon men også når denne aktuelle situasjonen var forbi. Denne tilpasningen var en mer fremtidsrettet strategi enn tilbaketrekning og gikk ut på å forsøke å unngå voldelige situasjoner i fremtiden. Tilpasning er et eksempel på en tilsynelatende emosjonell mestringsprosess hvor kvinnen overtar mannens tolkning av situasjonen idet hun ikke klarte å endre mannens mening. Ifølge Nygren ville kvinnen være i en situasjon hvor hun valgte å forandre indre behov eller flykte fra situasjonen siden hun ikke lyktes i å endre omverdensbetingelsene. Men tilpasning kan også forstås som et aktivt valg (Holmberg og Enander 2004), og kan ha rom for motmakt og motstand. For å identifisere motmakt kan vi ikke bare se oss blind på de helt åpen-

bart aktive strategiene. Tilpasning kan også forstås som et aktivt valg for å beskytte seg mot vold (Holmberg og Enander 2004:110). Kvinnen anerkjenner ikke mannens rett til autoritet og vold og hun beholder sin egen virkelighetsoppfatning. Tidlig i forholdet var tilpasningen tydelig et mer eller mindre aktivt valg hvor kvinnene likevel var bevisst på at mannen ikke hadde rett til å bestemme over henne. Selv om dette tilsynelatende er tilpasning til mannen så har ikke kvinnen tilpasset sine indre behov til de ytre omstendighetene. Hun tilpasser seg mannen midlertidig for å vise velvilje og unngå langvarig konflikt.

Når kvinnen aksepterer å tilpasse seg mannen på visse områder men ikke tilpasser indre verdier og ønsker vil jeg kalle det en ytre tilpasning. Kvinnen aksepterer ikke mannens virkelighetsbilde. Når hun derimot håndterer en konflikt ved å endre på indre verdier og mål er det en indre tilpasning.

Positiv fortolkning

I begynnelsen ble ikke mannens kontrollbehov entydig tolket som noe negativt fordi den kom frem på diffuse måter som kunne tolkes som omsorg, kjærlighet og "sunn" sjalusi. Skjørten skriver at mekanismer som sjalusi, en viss kontrolltrang og økte forventninger er elementer i alle parforhold og dermed ikke automatisk virker unormalt (Skjørten 1988:39). Disse forklaringene kunne tillate kvinnene å tolke mannens adferd på en ikke-truende måte samtidig som det kunne få dem til å føle seg verdifulle og spesielle. Emma som opplevde fysisk vold tidlig uttalte at hun først følte at det måtte bety at han brydde seg så mye om henne og var redd for henne. Kvinnene omskriver mannens kontrollbehov som kjærlighet. Denne fortolkningsstrategien tillot kvinnene å fortsette et for dem viktig forhold uten at opplevelsen av indre behov og ytre muligheter ble opplevd som uutholdelige. Lazarus (1991:112) er svært opptatt av mestring generelt og kaller slike mestringsprosesser for emosjon-fokuserte eller kognitive mestrings-strategier idet de hovedsakelig involverer tenkning istedenfor et forsøk på å endre omgivelsene. Selv om dette innebærer en form for indre tilpasning er det ifølge Lazarus galt å se på det som en passiv prosess idet det handler om en indre restrukturering som ikke skjer automatisk. I mitt utvalg kan det være fruktbart å benytte seg av Lazarus sine begreper fordi kvinnene var aktive i sin fortolkningsprosess. De argumenterte både med seg selv og andre for å forklare uheldige episoder på en positiv måte.

5.6 Kjønnssroller og habitus

Verbale strategier vil jeg betegne som motmaksstrategier fordi de rettet seg mot å unngå mannens økende kontroll og dominans. Tilpasning og positiv fortolkning er aktive mestringsstrategier men mer preget av innordning enn motstand. Hvordan kan denne tilsynelatende tradisjonelle kvinnelige adferden samordnes med det moderne kvinneidealet som ikke lenger er en underdanig hustru, men en likestilt partner? Et parforhold er basert på kompromisser, men det var tydelig at det var kvinnene som føyde seg selv om de mente at de selv hadde rett. Jeg ønsker å belyse hvordan man kan tolke kvinnes bruk av mestringsstrategier på bekostning av åpne motmaksstrategier.

Eliasson mener at vanlige normer for menns og kvinners atferd tillater at menn kan ha overtaket på ulike områder, og friere kan vise misnøye og aggresjon (Eliasson 1997:23). Hun mener at aksepten for denne dominerende atferden hos menn gjør at skrittet til vold ikke er lang. Denne aksepten for menns dominans kom ikke til syne hos kvinnene jeg intervjuet. Ingen gav uttrykk for at de opplevde at menn hadde rett til å bruke vold for å oppnå sine mål. Likevel viste de toleranse for mennenes kontrollbehov til en viss grad og tolket det som et uttrykk for kjærlighet eller usikkerhet. Alle kvinnene jeg intervjuet med et mulig unntak av Emma identifiserte seg med den sterke selvstendige kvinnerollen, men brukte samtidig et språk knyttet seg sterkt til såkalte tradisjonelle feminine verdier som omsorg og forståelse. En måte å tolke dette på er å benytte seg av Bourdieus syn på habitus og moderne kjønnssroller.

Bourdieu fremhever at feministene har gjort en betydelig innsats i kampen for like rettigheter for begge kjønn, men påpeker samtidig at de ikke tok høyde for hvor langsomt menneskers habitus utvikler seg. Kjønnssroller som har eksistert i tusenvis av år kan ikke omgjøres på 30 – 40 år. Jenter har erfaring ”satt inn i kroppen” om en sosial orden som er kjønnslig organisert (Bourdieu 2000:104). Det finnes fortsatt strenge regler når det gjelder akseptert kvinnelig og mannlig atferd og rollefordeling, og de strukturelle forskjellene som gjør kvinner mer sårbare eksisterer fortsatt i beste velgående. Mennenes forrang ligger i de skjemaene som ligger til grunn for habitus og som igjen er tankeskjemaer som er et produkt av maktrelasjonene i samfunnet. Femininitet er fortsatt knyttet til myke verdier som omsorg, relasjonstenkning og ettergi-venhet overfor mannen (Bourdieu 2000). Eliasson snakker om ”kognitiv dissonans”. Vi lever i et samfunn som streber mot likestilling, men som fortsatt har ulike oppdra-gelse av menn og kvinner. Denne dissonansen fører til et ubehag inni oss som vi

forsøker å forminske. På den måten kan man si at det eksisterer parallelle og til tider motstridende normer og verdier i samfunnet og personer (Eliasson 1997).

Dissonansbegrepet kan anvendes for å forstå hvordan kvinnene i mitt materiale løste denne indre og ytre konflikten ved å bestemme seg for å ta et aktivt valg om tilpasning for å glede mannen og ta hensyn til han. Dermed kunne de opprettholde bildet av seg selv som likestilte kvinner og gode og kjærlige kjærester som kunne inngå kompromisser på samme tid. Eva gikk med på ting ”fordi hun ikke ville ha bråk”, Vivian prøvde å være blid ”fordi mannen ikke utsto følelsesutbrudd”, Emma unngikk sosiale sammenkomster ”for at mannen ikke skulle bli sjalu”. De hadde ikke endret indre behov men anså at de hadde makt til å endre relasjonen over tid, og at mannen ville forstå at hun var verdt tilliten.

Likeverd og makt som felle

Kvinnene var opptatt av at det var mannen som var urimelig på ulike områder, men de valgte å legge bort noen av sine personlige behov for forholdets beste. Kvinnene anså seg som aktive og betydningsfulle i relasjonen som helhet, og de oppfattet at mannen trengte dem. Kvinnerens tro på sin egen makt til å endre mannens atferd kommer blant annet frem hos Vivian når hun beskriver hvordan hun oppfattet mannens dominerende oppførsel:

Jeg tror jeg så på det som en utfordring i starten. (Vivian)

Deres opplevelse av makt i relasjonen ble en felle i det de gikk inn i en forpliktende relasjon med en voldelig mann. Selv om kvinnene ønsket å tro at de levde i et likestilt forhold var maktforholdene allerede i begynnelsen forskjøvet med de negative effektene dette ville ha over tid:

Dersom maktbalansen forskyves, den enes mulighet til kontroll økes på bekostning av den andres og angst skapes, vil forholdet etter min oppfatning bli betegnet som et mishandlingsforhold. (Skjørten 1988:11)

Kjønn og makt

Kvinnerens tilpasning overfor mannen kan gi inntrykk av at de var i en avmaktssituasjon overfor mannen fra begynnelsen av i kraft av kjønnsroller. En myk og ettergivende kvinnerolle kan forklare kvinnerens valg av strategier til en viss grad. Likevel er dette et begrenset bilde fordi kvinnene i mitt utvalg benyttet tydelige verbale motstra-

tegier, og ikke mente at mannen hadde rett til å ta kontrollen. Til tross for sitt fokus på maskulin dominans er Bourdieu imot den rene strukturelle feminismens syn på makt. Et felt er et sett med posisjoner hvor aktørene har ulik innflytelse, men dette feltet er ikke fast slik som strukturell feminisme forespeiler med kvinnelig underordning og mannlig overordning. Bourdieu understreker at det blir feil å se på under- og overordning i absolutte termer fordi aktørenes maktforhold er i endring innenfor og avhengig av strukturelle føringer. Habitus gjør det mulig for aktører å handle rasjonelt og målrettet innenfor ulike felt og strukturer. Denne praktiske kunnskapen gjør at vi lager tilpassede strategier som hele tiden fornyes innenfor de strukturelle begrensningene som de er produkter av (Bourdieu 1999a). Vi er altså ikke viljeløse ofre for struktur, men heller ikke helt frie aktører idet habitus ikke er tilgjengelig for bevisst tanke.

Bourdieu ønsker å beskrive det sosiale rommet som et felt for å beskrive hvordan det fungerer som et slags kraftfelt som påvirker aktørene, og et kampfelt hvor aktørene tar utgangspunkt i deres relative posisjon i feltet for å bevare eller endre strukturen (Bourdieu 1999a). Ifølge Bourdieu er alle sosiale felt preget av en kamp om posisjoner og sin egen kapitals verdi. Når kvinnen og mannen møtes på et "samlivsfelt" bruker de ulike strategier på bakgrunn av sin habitus og tilgjengelige kapital for å posisjonere seg. Kvinnene i mitt utvalg var aktive på flere felt og hadde akkumulert kapital og kompetanse som de hadde med seg inn i et nytt parforhold på lik linje med mannen. De ønsket å posisjonere seg der på en måte som gav dem et parforhold basert på gjensidig respekt og innflytelse. Dette er i tråd med Hydéns perspektiv. Hun argumenterer mot det rene strukturelle og under/overordningssynet og legger vekt på hvordan makten ikke er en egenskap ved aktører eller strukturer, men oppstår mellom mennesker og er en prosess mellom samfunnet og partene i forholdet (Hydén 1995).

5.7 Sammendrag

Da kvinnene gikk inn i parforholdet var det tydelig fra deres historier at de ikke følte seg underlegne mannen, men var aktive aktører som ønsket å etablere et likeverdig samliv sammen med mannen. Dette synet på at de var likeverdige kommer frem ved at de ved konflikter benyttet de aktive personlige strategier for å presentere sitt virkelighetsbilde, og ikke passivt lot mannen overta kontrollen. Likevel tilpasset alle seg mannen i mye større grad enn omvendt, og føyde seg delvis på områder som gjaldt venner, utseende og oppførsel. De begynte tidlig å gi fra seg makt til mannen og opplevde skyld hvis han påsto at de var egoistiske eller ikke tok nok hensyn til ham.

De verbale motmaksstrategiene hadde derfor en begrenset effekt på maktforholdene, og kvinnene valgte mestringsstrategier som tilbaketrekning og å si seg enig. Positiv fortolkning som strategi gjorde at kvinnene kunne fortsette et for dem viktig forhold, men gjorde at de glattet over problemer som allerede var tydelige. For kvinner i mis-handlingsforhold kan det være livsfarlig idet de ikke klarer å se risikoen fordi de håper på det beste, og tolker alt mannen gjør i dette håpefulle lyset (Hydén 1995:171). Bourdieus begreper om habitus og kjønnsroller kan bidra til å kaste lys over kvinnes valg av mestrings- og motmaksstrategier.

6. Etablering og ansvar

6.1 innledning

I dette kapittelet ønsker jeg å få vite hvordan det å etablere seg og få barn påvirket kvinnes innflytelse og evne til motmakt. Jeg er også interessert i å finne ut hvordan kvinnes strategier endret seg da forholdet gikk inn i en ny fase. For å beskrive endringer i kvinnes mestring og motmakt er det nødvendig å beskrive mennenes volds- og maktstrategier, og hvordan kvinnes strategier endres i møte med disse. Det ser ut til at volden forverret seg når kvinnen og mannen kom inn i stabile parforhold med barn, og kvinnene følte at deres valgmuligheter ble sterkt begrenset på flere områder. Jeg vil benytte meg spesielt av Bourdieus begreper om kapital for å beskrive hvordan mennene forsøkte å ødelegge kvinnes sosiale kapital i form av nettverk, ugyldiggjøre hennes kompetanse på ulike områder og legitimere sin egen makt gjennom symbolsk makt. Jeg benytter meg også av Hydén's bok *Kvinnomishandel inom äktenskapet* (1995), hvor hun har intervjuet 20 par hvor kvinnen har anmeldt mannen for mishandling. I tillegg bruker jeg boka *I fars vold* (2000) av Møller for å illustrere koblingen mellom psykisk vold og symbolsk makt. Jeg begynner med å beskrive mannens strategier sett i ettertid gjennom kvinnes øyne, og tar så for meg kvinnens strategier.

6.2 Parprosjektets betydning

Hydén beskriver ekteskapsinngåelsen som en "statuskontrakt". Ekteskapet gjør at paret får en felles sosial status (Hydén 1995:57). I Norge er samboerskap på mange måter ansett som en lignende samfunnskontrakt. Hydén's betegnelse kan derfor også benyttes på den av informantene mine som ikke giftet seg formelt. Ifølge Hydén's forståelse krever dette nye samlivet at man gir opp en del av sin egen individualitet til gode for et felles prosjekt, nemlig parprosjektet eller ekteskap (Hydén 1995:60). Kvinnene følte seg ikke underlegne mannen i relasjonen som helhet. Denne følelsen av makt i forholdet gjorde at kvinnene etablerte seg med mannen selv om de opplevde problematiske sider ved han. De følte seg i stand til å endre ham eller endre relasjonen slik at de kunne leve sammen som likeverdige. Når de så var gift og hadde fått barn hadde kvinnene inngått en "kontrakt" som de hadde problemer med å trekke seg fra:

Men så følte jeg også sånn, egentlig sånt nederlag også når jeg først faktisk hadde giftet meg så må vi jo prøve å få dette til å gå. (Veronika)

Jeg hadde bestemt meg for at jeg skulle ha en mann og mange barn og jeg skulle ikke skilles. (Eva)

Kvinnene i mitt utvalg opplevde at å flytte sammen og få barn skapte nye utfordringer, og at mannen hadde klare krav om hva som var hennes rolle på familiefeltet. Hydén (1995:57) beskriver ekteskapet som en sosial relasjon hvor man skaper rammer for makt, arbeidsoppgaver, omsorgsforpliktelser og kjærlighet. Da Skjørtens (1988, 1994) informanter stiftet bo begynte de å feste seg i bestemte roller i forhold til hverandre, og rollene var preget av over- og underordning. I hennes utvalg var det få som beskrev voldsepisoder før de flyttet sammen. I mitt utvalg hadde parenes unike parprosjekt allerede fra begynnelsen vist en maktskjevhet der kvinnene tilpasset seg mer enn mennene, men volden forverret seg da de flyttet sammen og fikk barn:

Det var under etter år etter at vi traff hverandre så giftet vi oss, og da begynte han å forandre seg. (Veronika)

Kvinnene måtte tidlig la store deler av sitt individuelle livsprosjekt vike for å arbeide med parprosjektet.

Parprosjektet og konflikter

Bourdieu skriver at den sosiale verden og dens maktforhold er noe aktørene må skape både individuelt og fremfor alt kollektivt, gjennom samarbeid og konflikt (Bourdieu 1999a:23). Ifølge Skjørtens undersøkelse var konfliktene som hennes informanter opplevde i all hovedsak knyttet til konflikter i normale parforhold som økonomi, parrelasjonen og sjalusi (Skjørtens 1988:56). Ifølge mine informanter var dette også områder som skapte konflikter i deres forhold etter hvert som de flyttet sammen og fikk barn. Kvinnene ønsket en større grad av likestilling når det gjaldt fordeling av husarbeid, frihet og ansvar mens mennene ønsket at kvinnene skulle fylle en mer tradisjonell kvinneverole. Disse ulike forventningene til par- og foreldreskapsområdet førte til store konflikter hos hovedparten av kvinnene. Dette er i tråd med Skjørtens som fremhever at over- og underordningen i mishandlingsforholdene i hennes utvalg har sin forankring i kjønnsrolleforeskrifter (Skjørtens 1988:45).

Bourdieu betegner alle felt som områder hvor det kontinuerlig foregår en makt-kamp, en kamp om kapital, posisjoner og legitimitet. Familien fungerer som et felt med egne fysiske, økonomiske og symbolske styrkeforhold. Disse styrkeforholdene går både på volumet og sammensetningen av kapital fra de ulike aktørene (Bourdieu 1999a:119). Ifølge Bourdieu er det særlig den økonomiske og symbolske kapitalen som gir makt. Hvis vi følger Bourdieus konfliktsyn har kvinnene ved å få barn som de hadde hovedansvaret for og dermed begrense yrkestilknytning og sosialt liv satt seg i en dårligere forhandlingsposisjon i forhold til mannen. Den økonomiske kapitalen til kvinnene ble forringet idet det i de fleste av tilfellene var mannen som hadde full jobb og som etter hvert overtok ansvaret for familieøkonomien. Kontroll over økonomiske ressurser er en viktig kilde til makt. Mennene det gjaldt legitimerter sin kontroll over økonomien ved at de var hovedforsørgeren, at kvinnen ikke hadde peiling på økonomi, at hun sløste med penger ol. Kvinnene ble her satt i en avmaktssituasjon idet de måtte be om penger til klær til barna, vise kvittering fra butikken så mannen kunne regne ut at hun ikke hadde brukt for mye og lignende. Veronika måtte for eksempel gå i mannens avdøde mors klær fordi det var unødvendig at hun brukte penger på egne klær. Mennene brukte også kontrollen over økonomien og gjenstander til å innsnevre kvinnes kontakflate. De kunne for eksempel ikke ringe fordi det var dyrt, eller bruke bilen fordi det var hans bil, kjøpt med hans penger.

6.3 Symbolsk makt

Ulik kapital blir kun symbolsk kapital når de oppfattes av aktørene i feltet og anerkjennes som et gode (Bourdieu 1996). Makt må dermed kunne legitimeres for å fungere. Ifølge Bourdieu er den universelt anvendte strategien for å nøytralisere motstand å naturalisere forskjellen, å innprente den i habitus slik at maktforholdene ikke virker påtvunget, men nødvendige (Bourdieu 1996:33). Denne naturliggjøringen av maktforholdene krever symbolsk makt, makten til å konstruere virkeligheten. Denne symbolske makten beskriver Bourdieu som en ”nesten magisk makt” som gjør det mulig å oppnå det samme som ved fysisk eller økonomisk styrke (Bourdieu 1996:45). Menns symbolske makt i form av kjønn blir ikke lenger anerkjent i vårt moderne samfunn som helhet. Mennene brukte heller ikke sitt kjønn som begrunnelse for at de skal ha styringen. Isteden prøver de å oppnå makt ved å prøve å ødelegge kvinnes virkelighetsbilde med psykisk vold, degradere verdien av kvinnes kapital og kompetanse i forhold til sin egen og isolere kvinnene slik at deres sosiale kapital forvitrer.

Degradering av kapital og psykisk vold

Alle kvinnene opplevde at mannen kritiserte og latterligjorde deres kompetanse på ulike områder og fremhevet sin jobb, eller egenskaper med seg selv som tålmodige ektemenn som måtte ”oppdra” kvinnen på ulike områder. Kritikken av kvinnene gikk på utseendet deres, intelligensen deres eller innsatsen på områder som barneoppdragelse og hjem. Psykisk vold kan være en samlebetegnelse på en rekke voldsteknikker som har til hensikt å passivisere eller knuse et annet menneske uten å benytte fysisk vold. Kritikken av kvinnene kunne være forkledd som humor, eller fleiping, men hadde alltid en ondskapsfull undertone. Verbal vold går ikke bare på selvfølelsen, men kan virke ødeleggende også på sosiale relasjoner (Møller 2000:35):

Så, hvis det var mennesker som han visste ville stå på hans side, eller som han visste ikke kunne se han, så kunne han være forferdelig når vi var sammen med andre. Han kunne si masse stygge ting og skjemme meg ut.

(Vivian)

Ugyldiggjøring av kvinnes virkelighetsbilde og forståelse av hendelser kom frem ved hjelp av nattevåk, timelange monologer fra mannen, fornektning av hendelser og endeløse påstander om at kvinnene hadde gjort ting de selv benektet. Emma hadde en mann som svært bevisst benyttet seg av dette. Han kunne bruke timer med forhør for å få henne til å innrømme at hun hadde brukt bilen selv om hun visste at hun ikke hadde gjort det. Etter hvert var hun så forvirret at hun fortvilt måtte innrømme at kanskje det var sann selv om hun ikke kunne huske det. Hun trodde på at hun måtte ha kjørt og så glemt det hele. Da kunne han si at det var helt feil, han hadde bare tullet. Felles for alle kvinnene var at mannens psykiske vold påvirket selvbildet deres, og også følte skam og skyld selv om de samtidig ikke klarte å skjønne hva de hadde gjort galt. Bourdieu skriver at når de dominerte tar i bruk kategorier konstruert fra de dominerendes synspunkt på dominansrelasjonene vil dette lede til en systematisk selvkritikk av de førstnevnte (Bourdieu 2000:43).

Ødeleggelse av sosialt nettverk

Etter ekteskapets inngåelse følte kvinnene at mannens forståelse for at hun trengte et sosialt nettverk i beste fall var fraværende. Kvinnene opplevde at de hadde hovedansvaret for barna som kom, og som Aasland (1992:67) har påpekt er det å oppdra barn svært

tids- og ressurskrevende. I flere av tilfellene opplevde de at mannen aktivt saboterte deres forsøk på å holde kontakt med venner og familie med enda større styrke enn før. Mennene brukte åpne kontrollstrategier som å drive emosjonell utpressing, true henne hvis hun oppsøkte forskjellige personer eller overvåke telefoner og samtaler:

Brevene mine åpnet han, hvis han så at det var noen private brev, jeg hadde jo faktisk en del venninner her i verden men de ble jo borte etter hvert, selvfølgelig gjorde de det. Fikk jeg telefon så kunne han stå over meg og høre, eller løfte røret for vi hadde en på kjøkkenet og en inne gangen for å høre hva vi prata om. Og de venninnene jeg hadde igjen til slutt de var luddere alle sammen. (Emma)

Andre strategier var å lage praktiske hindringer for at hun kunne opprettholde kontakt eller oppføre seg truende eller ubehagelig overfor vennene hennes.

Vivians mann jobbet aktivt med å skape splittelse mellom Vivian og hennes venner og familie. Han kunne bruke små historier hun hadde fortalt og forvri dem slik at de ble ugjenkjennelige. I tillegg fortalte han folk at Vivian var psykisk syk og ikke måtte tas alvorlig. Kvinnene ble rasende på mannens ødeleggelse av deres nettverk og kontrollen, men deres motmaksstrategier overfor innsnevringen av nettverket varierte.

Nettverkets betydning

Ødeleggelse av kvinnenets nettverk har flere funksjoner og konsekvensene utspilles på flere nivåer (Skjørten 1988:104). Isolering og forskjellige kontrollstrategier gjør at han kan utvikle en stor makt over livet hennes (Skjørten 1988:39). Når kvinnen og mannen blir isolert gjør det at utenforstående har vanskeligheter med å oppdage volden som skjer når paret er alene. Manglende kontaktflate gjør også at hun blir ekstra sårbar for hans virkelighetsoppfatning og ekstra avhengig av ham (Skjørten 1994, Lundgren 1990; Aasland 1992). Eva forklarer mannens uvilje mot at hun hadde kontakt med venner på følgende måte:

han ville ikke at jeg skulle ha kontakt med venninnene mine, for da ble det bare verre mellom oss etterpå sa han, for da ble jeg mer obsternasig og sto mer på krava og lagde mer krangel om ting. (Eva)

Veronika prøvde å ta opp ting med mannen men fikk beskjed om at hun tok feil, og samtidig at hun ikke skulle fortelle om noe som skjedde innenfor hjemmets fire vegger:

Han ble rasende, jeg turte ikke å ta det opp med han lenger pga hans reaksjon og han sa at det var normalt og skulle holdes innenfor husets fire vegger, det snakker man ikke med andre om [...] du satt ganske lavt som et menneske hvis du begynte å snakke sånn vondt med andre. (Veronika)

Alle mennene syntes å ha en mistro til kvinnens nettverk og bekymring over at kvinnen skulle dele ”private saker ” med utenforstående.

6.4 Personlige motmaktstrategier

Kvinnene fortsatte å bruke verbale motmaktstrategier for å takle mannens stadige innsnevring av deres handlingsområde og forsøk på å oppnå symbolsk makt. Når det gjaldt den økonomiske kapitalen opplyste de at var de vant med å ha egne penger og hadde oversikt over husholdningens behov for penger. Likevel føyde flere seg etter hvert i forhold til mannens ønsker på det økonomiske området. Grunnene som ble gitt var et ønske om å beholde husfreden, angst for vold og trøtthet over å måtte krangle hele tiden. Når kvinnene tjente penger på lik linje med mannen kunne mannen i mindre grad tvinge igjennom sin økonomiske plan. Likevel var det også her en oppdeling hvor mannens inntekt i mye større grad skulle gå til ham og hans fritidsinteresser, mens kvinnens inntekt tilhørte husholdningen.

Sosiale strategier

Aasland (1992) beskriver hvordan kvinnene hun intervjuet brukte tid og krefter på å knytte relasjoner med andre personer og gjennom dette oppnådde hjelp og støtte utenfra. Mennene i disse forholdene mislikte denne ”bortkastede tiden” og mente at kvinnene burde bruke tiden på familien og dem isteden. Resultatet var isolasjon for kvinnen og en enda større avmakt i forhold til mannen og vanskeligheter med daglige gjøremål. Møller (2000) er opptatt av hvor kreative menneskers motmaktstrategier er, og hvordan vi på ulike måter kan unngå voldens ødeleggende karakter.

Mennesker er også handlende, skapende subjekter som ikke har forsteinet seg i strukturer. Uansett hvor totaliserende og altomfattende systemet kan være, finner enkeltmennesket motstrategier og motmaktformer (Møller 2000:51).

Denne kreativiteten kom også til syne i mitt utvalg blant annet når det gjaldt å finne måter å holde kontakt med nettverket sitt på. Kvinnene benyttet det jeg vil kalle sosiale strategier for å opprettholde sin sosiale kapital og også egen virkelighetsforståelse og selvbylde. Disse sosiale strategiene gikk ut på å aktivt, enten åpent eller skjult, arbeide for å opprettholde kontakt med andre mennesker enn mannen. Denne kontakten kunne opprettholdes gjennom telefon, personlige møter, brevveksling og yrkestilknytning. Selv om kvinnene opprettholdt kontakt med et videre nettverk, varierte det i hvilken grad dette foregikk og hvilke konsekvenser det fikk. Eva opprettholdt en stor vennekrets gjennom hele ekteskapet, men holdt en del av hennes kontakt skjult for mannen.

Emma kuttet raskt ut mesteparten av vennene sine i et forsøk på å blidgjøre mannen sin, og måtte gjennom rene forhør hver gang hun snakket med venninner:

det hendte at jeg traff en venninne, men jeg måtte jo alltid fortelle hva jeg hadde gjort og hva vi hadde pratet om. (Emma)

På spørsmål om hun prøvde å holde kontakten med venninner skjult svarer hun:

Jo, et par av dem gjorde jeg jo det med, men det er klart at det begrenser seg jo selv når jeg liksom må si at nei, du kan ikke ringe etter klokka 15 for da er han hjemme, og jeg kan ikke gjøre ditt, og jeg kan ikke gjøre datt. (Emma)

Selv om kvinnene forsøkte å blidgjøre mannen ved å kutte ned på sosial kontakt, hadde alle varierende strategier for å holde kontakt med venner og familie.

Uformelle strategier

Til nå har kvinnenens strategier nesten utelukkende vært personlige strategier. Uformelle hjelpsøkende strategier er en annen av strategiene beskrevet av Bowker (1983) som kvinner benytter for å få slutt på volden. Dette går ut på at kvinnen betror seg og søker råd hos noen i det uformelle nettverket (Bowker i Gelles 1997). Selv om kvinnene som jeg intervjuet hadde kontakt med ulike venner og familie til tross for en

redusert kontaktflate, benyttet de seg sjeldent av uformelle hjelpsøkende strategier som å søke råd hos andre om selve volden. Grunnene til dette var at mennene hadde klart gitt beskjed om at personlige problemer ikke skulle luftes utenfor parforholdet, og de følte seg illojale hvis de gjorde dette. En annen viktig grunn var at alle kvinnene følte skam fordi de ikke mestret sitt eget parforhold (Skjørten 1988). Dette finner man også i Hydén (1995) arbeider. Marita Husso (2005) skriver at i Finland er det sterke normer om at heteroseksuelle forhold være mellom to likestilte individer. Dette stemmer også for Norge. Ifølge Husso (2005) har idealet om en sterk og selvstendig kvinneverole gjort at det kan være vanskelig å snakke om volden. Idet kvinnene skulle være likestilte og hadde rettigheter, så ble vold i ens hjem og eget forhold et tegn på personlig mislykkethet. Sammen med redsel er skam den følelsen som var mest tydelig i hennes utvalg. De skammet seg over mannens adferd, deres egen underdanighet, at de forble i forholdet, at de ikke klarte å stoppe volden og oppnå et likestilt forhold.

6.5 Symbolsk makt og voldens normaliseringsprosess

Lundgren er kjent for begrepet ”voldens normaliseringsprosess”. Med dette begrepet ønsker hun å forklare hvordan mannen bryter ned kvinnen slik at hun ikke lenger ser noen utveier, og blir passiv i forhold til volden. Kvinnen har lært at det ikke finnes noe hun kan gjøre for å unnsnippe og overtar mannens tolkning av virkeligheten. Kvinner sosialiseres til lydighet og underkastelse, og i et voldelig samliv vil hun etter hvert overta mannens virkelighetsbilde og oppfatte volden som normal (Lundgren 1990). Ifølge Lundgren skjer denne normaliseringen fordi isolasjon nesten alltid er et element ved mishandlingsforhold. Voldsvirkeligheten blir den eneste reelle virkeligheten og hun mister andre referanserammer enn mannen. Når hun er isolert blir alt tolket gjennom mannen (Lundgren 1993:195). Bourdieu er enig i at kvinner sosialiseres til kvinnelige dyder som selvfornektelse, resignasjon og taushet, og at dette disponerer for underkastelse (Bourdieu 2000).

En fullstendig normalisering av volden vil bety total symbolsk makt, et dominansforhold uten motmakt. Emma er den av mine informanter som kommer nærmest dette bildet. Hun overtok med tiden mesteparten av mannens virkelighetsbilde. I sin fortelling fremstår hun tilslutt som svært passiv, et objekt for mannen. Likevel registrerer hun ikke volden som normal, hun prøvde å skjule den for omverdenen og var aktiv i å prøve å unngå volden. Hydén skriver at et parforhold hele tiden er i utvikling

og etter hvert utgjør mannens vold en viktig samspillkomponent i ekteskapet idet redsel for vold former ekteskapet og reflekterer en sosial orden (Hydén 1995). Volden blir en del av kvinnes habitus. Habitus inneholder ulike klassifiseringssystem, måter å betrakte verden på, måter å inndelegge handlinger i gode og onde, og hva som er bra og dårlig (Bourdieu 1999a:19). I mitt utvalg blir det tydelig at når kvinnene ble mer bundet til familie og samlivsfeltet ble mannens meninger og virkelighetssyn en stadig påvirkning. Mannen måtte ikke til enhver tid stå over dem og passe på fordi kvinnene begynte å overta kontrollmekanismene selv. Mannens syn på god barneoppdragelse, økonomi, kvinnelig atferd osv ble til dels, men ikke fullstendig, en del av kvinnes virkelighetsbilde slik at de følte skam og skyld hvis de brøt de til tider vilkårlige grensene. Denne endringen i kvinnes habitus gjør at deres strategier for å møte ulike situasjoner også endres, volden internaliseres delvis og struktureres. For Møller var de mest smertefulle minnene fra hans voldelige far hvordan han tvang seg inn i deres tankeverden, og fylte dem med tvil og selvforakt. I boka hvor han henvender seg direkte til den voldelige faren beskriver han dette slik:

Å bli utsatt for din menings- og betydningstvang, å bli innlemmet i din tankeverden med dine verdier og din forståelse som premiss var et av dine verste overgrep mot oss (Møller 2000:64)

Hydén kritiserer Lundgrens begrep ”voldens normaliseringsprosess” blant annet fordi kvinner i et moderne samfunn ikke vil oppfatte volden som normal. Hydén beskriver likevel vold innenfor ekteskapet som en ”tvivelaktig handling”. Med det mener hun at volden ikke lenger er moralsk legitim og godtatt, men at volden heller ikke automatisk fører til at kvinnen går. Vold mot en kvinne en mann er gift med foregår i en slags gråsoner, mens vold mot f. eks fremmede kvinner ikke gjør det (Hydén 1995).

Alle kvinnene i mitt utvalg la opp livet sitt ved å tilpasse seg for å unngå vold. Dette prøvde kvinnene å skjule både for seg selv og andre fordi det brøt med deres bilde av dem selv som selvstendige og likestilte. På spørsmål om hun la opp deler av hverdagen for å unngå vold svarer Eva først benektende, men beskriver tilpasningsstrategier som viser at hun var svært bundet av mannens regime:

Jeg måtte jo legge opp livet mitt etter hvordan det passet han da, i forhold til at jeg ikke fikk kjøre bilen til venninner så ofte eller så mye som jeg ville, hvor jeg ville, og overnatting borte. Det var veldig mye sårne ting som jeg måtte legge opp hverdagen etter, veldig mange restriksjoner jeg måtte forholde meg til. (Eva)

Selv om kvinnene tilpasset seg mer og mer av ulik grad kunne de yte skjult motmakt ved for eksempel å sabotere på ulike måter, føye seg på noen områder og ikke andre, og ved å holde kontakt med andre personer skjult for mannen:

Og dermed latet vel jeg som at jeg var dårligere enn jeg var og, for at han skulle få den tilfredsstillelsen av å vite at det klarte jeg i alle fall ikke bra, for hvis jeg latet som jeg var en dårlig husmor, så slapp jeg i alle fall å høre at det var andre ting jeg var dårlig til [...] Han sier jo det at jeg saboterte og sånn, og det var vel litt med vilje at jeg nektet å gjøre noe hjemme for jeg fikk bare kjeft for det allikevel, så jeg nektet plent til slutt. Jeg sa, jeg gjør det ikke, nå kan du ta huset en uke, se om du har tid og overskudd til det. (Marion)

Den symbolske volden begynner å "sive inn" i kvinnes virkelighetsverden, og påvirker måten de oppfatter seg selv og verden rundt. Symbolsk makt og vold er nøkkelen til å oppnå kontroll over et annet aktivt menneske. Den typiske maktholder har liten nytte i en fullstendig passiv, hjelpeløs underordnet, målet er en aktiv deltagende person som "handler mot seg selv" og ikke reflekterer over sin underordnede posisjon (Poggi 2001:22)

Skjult motmakt og tilpasning

I mitt utvalg er volden blitt en del av kvinnes habitus idet kvinnene internaliserer feltets strukturer (i form av mannens krav) til en viss grad. En av endringene som finner sted når kvinnene er etablert og får barn er at de ulike motmaktstrategiene endrer karakter på den måten at flere blir mer skjulte. Kvinnene har opplevd at alle aktive motmaktstrategier kan møtes med vold av fysisk eller psykisk art. En økning av tilpasning som strategi er tydelig hos alle kvinnene jeg intervjuet etter etablering og barn. Tilpasning prøves på stadig flere områder for å unngå konflikt, men kvinnene blir forvirret av at de ulike strategiene ikke kan forutsi mannens reaksjoner. Skjørt

kommer også i sin forskning inn på hvordan kvinnens manglende evne til å forstå hvilke ting som kan gjøre han sint fører til forvirring og ifølge henne kan denne forvirringen bidra til at forholdet fortsetter. Avmakten og forvirringen øker ettersom kvinnens strategier feiler gang på gang (Skjørten 1988:58). I mitt utvalg ser det ut til at til tross for en viss internalisering av mannens verdier er kvinnes tilpasning hovedsaklig en ytre tilpasning, og ikke en indre tilpasning som beskrevet i Lundgrens ”voldens normaliseringsprosess”. Lundgren (1993) beskriver hvordan kvinnen isoleres og mannens meninger og ideer blir det eneste referansepunktet. I mitt utvalg er ikke kvinnene kun isolert til parfeltet og får impulser utenfra.

Mennenes strategier for å ødelegge kvinnes kapital så ikke ut til å bli nevneverdig påvirket av kvinnes motstand. Kvinnes forsøk på å blidgjøre mannen ved å tilpasse seg ham og hans ønsker kunne gjøre at de unngikk fysisk vold, men førte samtidig til at de hjalp til med å videre begrense deres egen kontaktflate, kapital og evne til motmakt. Dette samsvarer med Møller som beskriver hvordan familiemedlemmene indirekte muliggjorde farens maktbruk ved at de innrettet seg og bøyde seg for volden for å mestre hverdagen og unngå vold:

Makten og avmakten forutsetter underkastelsens legitimitet og legitimitetens underkastelse Vi trodde på deres orden og gitthet [...] Hadde vi bare forstått tidligere at vi skapte vår egen undertrykkelse ved at vi disiplinert levde på den måte du ville, hadde antagelig også vår motstand fått en mer resolutt form (Møller 2000:64).

Flere av mennene gir uttrykk for at samlivskontrakten gir dem et eieforhold til kvinnen. Dette gjør seg gjeldende blant annet på det seksuelle området, og de pengene kvinnen tjener. Dette eiendomsforholdet kan ikke utvikle seg kun ved at mannen bruker makt- og voldsteknikker. Skjørten (1988) skriver at både mannen og kvinnen medvirker til at eiendomsforholdet utvikler seg, men at det er en prosess hvor kvinnen tvinges inn i en situasjon som mannens eiendom. Kvinnene tilpasser seg for å unngå vold, og aksepterer kontroll for å unngå vold. Desto mer mannen oppnår av bestemmelsesrett, desto større blir eiendomsfølelsen. Men Skjørten skriver også at det totale eiendomsforhold er vanskelig å oppnå.

6.6 Resultatet av strategiene

Alle kvinnene i mitt utvalg hadde allerede opplevd at åpen verbal motstand var en strategi med usikre konsekvenser. Forskjellen på den verbale og åpne personlige motmakten på den ene siden, og den mer fryktsomme tilpasningen på den andre siden, kan illustreres ved å presentere Marion og Veronikas reaksjon på at mannen ble rasende av telefonkontakt:

Telefonen var farlig, jeg måtte ikke ringe så ofte, for det så han på telefonregninga. Det var min skyld at den var så høy. Til slutt så ble jeg så irritert at jeg sa "Hold Kjeft!" Jeg er ikke like heldig som deg å ha slekta som nærmeste nabo. (Marion)

Det var ikke så lett, vi hadde ISDN telefon så med en gang han kom hjem så sjekka han hvem som har ringt [...] og med en gang jeg satt i telefonen når han ringte og det var opptatt så skulle han vite hvem det var og hvem jeg hadde snakket med, hvor lenge jeg hadde snakket. Han sjekket alt, hver eneste telefon vi fikk var spesifisert, hver eneste telefonregning, hvem som hadde ringt, hvem jeg hadde ringt til, og jeg turte ikke si noe annet enn hvem jeg hadde snakket med og hva vi hadde snakket om. (Veronika)

Resultatet av de ulike personlige strategiene avhang i høy grad av situasjonen og mannen reaksjoner. For Emma ville en tirade som Marions forårsake en øyeblikkelig fysisk avstraffelse. De mer skjulte motmaktstrategiene som f.eks. hvite løgner og unnvikelse ble for henne dermed et sikrere alternativ sammen med tilpasningsstrategier.

6.7 Sammendrag

I kapittel 6 har jeg forsøkt å vise hvordan kvinnene gjennom ekteskap og barn videre opplever at deres innflytelse og makt minsker. Mannen benytter seg av vold og degradering av kvinnes kapital for å oppnå symbolsk makt over kvinnene. Total symbolsk makt vil bety at kvinnene overtar mannens virkelighetsbilde og slutter å utøve motmakt, men dette skjer ikke i mitt utvalg. Alle kvinnene har ulike personlige strategier for å unngå vold og oppnå innflytelse selv om de personlige motmaktstrategiene hos flere blir mer skjulte. Likevel skjer det en indre endring idet volden blir en del av kvinnes habitus, og de fortsetter å prøve å oppnå et godt parforhold ved å tilpasse seg mannen. Selv om tilpasningen er hovedsaklig en ytre tilpasning bidrar kvinnene til å videre innskrenke sin egen kontaktflate og kapital.

7. I avmaktens rike?

7.1 Innledning

I dette kapittelet ønsker jeg å få svar på hvilken maktbase kvinnene hadde, og hvordan kvinnene klarte å distansere seg psykisk og fysisk fra volden slik at de ikke dukket under som subjekter. Jeg vil også undersøke hvordan kvinnene opplevde at motvold fra deres side påvirket forholdet. Jeg bruker Thaagards bok *Arbeid makt og kjærlighet* (1996) for å belyse maktforhold i moderne parforhold og kvinnes tradisjonelle maktbase. Bourdieu betegner gjerne maktkampen innenfor et felt som et spill, hvor aktørene gjør sitt beste med den kapitalen og habitus som de er bærere av. Men ifølge han er aktørers posisjon i ulike felt en relasjonell posisjon, og åpen for endring av spillets regler og verdi av kapital. I tillegg understreker han at de ulike aktørene kan ha ulike relasjonell posisjon på ulike felt (Bourdieu 1999a). Kvinnene i mitt utvalg var alle aktive på ulike felt tilknyttet yrke, fritid og lignende, og opplevde at deres makt varierte.

7.2 Kvinners maktbase

Forskning som tyder på at kvinner fortsatt har en mer underordnet posisjon i parforhold finner vi blant annet i Haavind 1982, Andenæs 1989, Moxnes 1990 og Brandth og Kvande 1991 (referert i Thaagard 1996:11). Thaagard forsøker i sin bok *Arbeid, makt og kjærlighet* (1996) å nyansere synet på maktfordeling i moderne parforhold. Tradisjonell kjønnsforskning går gjerne ut på at kvinnens relasjonstenkning og store fokus på familien skyldes en underordning overfor mannen. Denne underordningen er vanskelig å godta i lys av økt fokus på likestilling, og dette fører til at kvinnen og mannen samarbeider om å få skjevheten til å virke som et valg tatt av kvinnen og ikke en nødvendighet (Thaagard 1996:15). Thaagard finner på grunnlag av intervjuer med 15 par flere eksempler på tradisjonell rollefordeling hvor kvinnen tar seg mye av barn eller jobber deltid mens mannen prioriterer jobb og fritid. Hun mener i midlertidig at dette ikke automatisk dreier seg om underordning fra kvinnens side. Hun skriver blant annet at mannen og kvinnen kan ha ulike innflytelse på ulike områder og at de utøver makt på forskjellige måter. Kvinner og menn har ulike posisjoner i familie og samfunn. Kvinners og menns makt kan ikke sees på som parallelle fenomener, for utgangspunktet for makt er forskjellig (Thaagard 1996:33).

Siden familien tradisjonelt har vært kvinnens område har hun makt i form av sin stilling som primær omsorgsperson. Kjeldstad og Lyngstad (1993) påpeker to forhold som fører til at kvinner har mye innflytelse i familien. For det første er familien tradisjonelt kvinnes domene og for det andre har kvinnes yrkesaktivitet økt og dermed deres innflytelse (Kjeldstad og Lyngstad i Thaagard 1996:13). Holter og Aarseth (1993) fremhever hvordan kvinnens posisjon som mor og hustru representerer en oversynsposisjon hvor hun har innflytelse i kraft av sin kompetanse på hjemmeområdet (Holter og Aarseth i Thaagard 1996). Mannens arbeid og høyere lønn gir makt samtidig som kvinnens rolle som familiens senter kan gi makt. Kvinnens makt anses som å være relasjonell, og tradisjonelt har det blitt sett på som uegennyttig idet hensynet til andre slår ut, men omsorg for familien kan også være knyttet til kontroll (Thaagard 1996:38).

I Thaagards utvalg er målet til mange av kvinnene likeverd, og ikke nødvendigvis likestilling, og flere av kvinnene føler at de både har sanksjonsmuligheter og makt i form av sin stilling som familiens omsorgsperson. For at kvinnene skal oppleve likeverd er det nødvendig at mennene anerkjenner kvinnes innsats, kompetanse og medbestemmelsesrett, og i mishandlingsforhold er dette fraværende. Likevel hadde kvinnene i mitt utvalg makt på ulike områder selv om de ikke nødvendigvis var klar over det på samlivstidspunktet. Hanne Haavind (1982) kommer inn på at makt utøves også hvis personer har ulike påvirknings- og begrensingsmuligheter (Haavind i Hydén 1995:67). Alle kvinnene hadde slike muligheter.

Marion og Vivian forteller at mannen var avhengig av dem for å skape bildet av en ideell familie, og at han trengte dem for å få ting til å fungere i hverdagen. Marion legger også vekt på at hun i ettertid tror mannen trengte noen å rakke ned på for selv å kjenne seg verdifull:

Han var jo veldig avhengig av meg for å få ting til å fungere og for å ha noen å heve seg over tror jeg. Det virket sånn at egentlig innerst inne så har nok han veldig dårlig selvtillit, han trenger noen å hakke på for å føle seg bedre selv. (Marion)

Eva følte at hun hadde et slags forelderansvar overfor mannen og opplevde at hun hadde en viss innflytelse på å få han til å følge normale sosiale spilleregler. Til tross for dette var hun svært sliten over å måtte holde orden på sin egen mann, spesielt

siden han ikke anerkjente den hjelpen hun gav han. Mannen overlot også mye av det praktiske arbeidet med hus og økonomi til henne:

det var jo jeg som måtte gjøre alt det skriftlige, selvangivelser og planlegging av hus til husbygging og alt papirarbeid i forhold til alt egentlig.(Eva)

Alle mennene var avhengig av at kvinnene spilte med for å forhindre at andre fant ut hvordan det egentlig var fatt innenfor hjemmets fire vegger. Emma for eksempel visste at etter en voldsepisode var det viktig å gå hånd i hånd med mannen og vise naboene en felles lykkelig front. Bourdieu (2000:106) understreker at kvinnes arbeid fortsatt er å vedlikeholde familiens sosiale kapital. Dette gjøres gjennom en serie sosiale aktiviteter som måltider, eller større seremonier og pleie av sosiale relasjoner. Selv om Bourdieu ser på dette som usynlig arbeid, og et arbeid som degraderes idet det ikke kan omformes i penger, så gir det kvinnene en makt over familiens kapital og ansikt utad som også mannen er avhengig av.

Barn og fellesskap

Kvinnene hadde også hovedansvaret for barna, og ofte hadde barna og kvinnene en felles front mot mannen hvis han gikk for langt. Dette fellesskapet beskriver også Møller (2000). I hans familie kunne barna og moren søke sammen å beholde en egen sans for perspektiv og virkelighetsforståelse. Motmakten utkrystalliserte seg i en følelse av enhet mot overgriperen. Moren og barna utviklet en sterk innbyrdes solidaritet, og sammen kunne de motstå voldens fullstendig ødeleggende karakter. Et eksempel på slike ”personlige” strategier var å latterliggjøre farens til tider irrasjonelle handlinger. Latteren var en utslipp for den stadige spenningen de gikk i, og ved å se komikken i situasjonen kunne de avkle noen av farens selvhøytidelighet og maktdeemonstrasjoner. De strippet handlingen for sin tilsiktede mening, å skape frykt, og blottet svakheten som lå til grunn for farens adferd (Møller 2000). Eva beskriver en lignende strategi for å ufarliggjøre mannens anklager overfor barna:

Ja, vi gjorde aldri narr av han, men jeg husker at jeg på slutten, når han for tusende gang begynte å snakke om den bilen jeg hadde sittet i som jeg aldri hadde vært i, de mennene som jeg hadde sett inni øynene på som jeg aldri hadde sett inn i øynene på, de jeg hadde vært sammen med som jeg ikke hadde vært sammen med, så bare svarte jeg som et standardsvar at, du, hei, nå får du gå og ta pillen din, også da har jeg på en måte lagt det over på han, han går ikke på piller eller noe sånn. (Eva)

For kvinnene jeg intervjuet gav fellesskapet med barna en viktig følelse av egenverd og positiv bekreftelse. Mannens bruk av vold gjorde at han oppnådde makt i forhold til kvinnen og barna, men stengte ham også ute av det fellesskapet som de hadde sammen. Møller (2000:22) skriver at farens bruk av vold ikke bare førte til deres ufrihet, men også hans ufrihet. Siden faren var så opptatt av det han mente var motstand og forsøk på å undergrave hans makt ble han tvunget til å hele tiden betvinge familien på ulike måter. Han ble dominert av sin egen dominans.

Isolasjon er et tydelig element ved mishandlingsforhold (Skjorten 1988, Hydén 1995). Barna isolerte kvinnene jeg intervjuet og satte dem i en større avmakt da de var små fordi kvinnene i alle fall midlertidig mistet kontakten med arbeidsliv og venner. Etter hvert ble i midlertidig disse barna en mulighet for å holde kontakten og knytte forbindelser med andre mennesker. Skole, barnehage, hobbyer og barnas fritidssysler var hovedsakelig kvinnes ansvar, og Emma og Veronika tok for eksempel på seg så mye kjøring på stevner og lignende som mulig for å komme ut av huset og blant andre mennesker. Edith beskriver hvordan mannen hadde kontroll på alle områder av livet, unntatt barna. Ved at mennene ofte følte at oppdragelse og oppfølging var kvinnearbeid mistet de kontrollen på et viktig område av kvinnes liv, med de resultatene det senere vil ha for maktbalansen. Barna blir her en del av kvinnes personlige strategier for å distansere seg fra volden, og en del av kvinnes sosiale strategier.

7.3 Pustehull i hverdagen

Bourdieu ønsket å innføre begrepene sosialt rom og maktens felt for å vise at den sosiale verden er relasjonell (Bourdieu 1999a). Kvinnene jeg intervjuet var ikke bare knyttet til parfeltet og strukturene der. På den måten kan man anta at selv om kvinnene følte avmakt i relasjon til mannen så kunne de befinne seg i en bedre posisjon og få positiv tilbakemelding på andre felt. Mannens behov for å holde volden skjult kom av at hans vold ikke

lenger er legitim i dagens samfunn. Kvinnene var aktive på felt som vektla andre former for kapital og hvor kvinnens kompetanse ble anerkjent. På de fleste av disse feltene var likestilling normen og mannens autoritet ble ikke anerkjent. Disse pustehullene i hverdagen gjorde at kvinnene kunne distansere seg fra volden og få impulser utenfra.

Arbeid

Alle kvinnene følte at de fikk positiv respons på jobben sin og at de fikk ros og anerkjennelse for den personen de var. Likevel fulgte volden noen av dem også på disse områdene, enten i form av et stadig dårligere selvbilde, eller i ren fysisk form. Selv om Marion opplevde at hun fikk god respons på jobben var hun hele tiden engstelig for å gjøre en dårlig jobb. Emmas mann skapte et eget terrorregime idet han kunne ringe når som helst og beordre henne hjem. Veronika hadde en jobb hvor hun fikk tilbakemeldinger og belønninger fordi hun var dyktig, men da hun måtte være hjemme med barna i lange perioder pga sykdom mistet hun denne kilden til anerkjennelse, og hun hadde minimalt med fritid og sosial kontakt. Den manglende muligheten til å være aktiv på annet enn par og familiefeltet gjorde at den symbolske volden ble enda sterkere.

Fritid

Kvinnene distanserte seg også fra volden ved fritidsinteresser eller rent mentalt på ulike måter. Emma var aktiv med barna for å holde dem og seg selv borte fra mannen når det var mulig.

Jeg var ute hele dagen da de var små og når de kom på skolen, og vi var ute i skogen, vi var ute og akte, vi gikk på ski, vi var på svømming.
(Emma)

Vivian brukte trening og lesing som fristunder for seg selv. Marion følte at hun ofte koblet ut mentalt for å beskytte seg mot volden, blant annet ved å sove og ved å koble ut virkeligheten. Det eneste Edith nektet mannen å være med på var da hun dro på jakt med vennene sine. For henne var det viktig å ha den ene lille tingen uten at mannen kunne kontrollere henne. For Eva ble diktskriving en måte å få formulert tanker og følelser på. Diktskriving ble en mulighet for henne å få frem sine følelser på når hun ikke fikk gitt uttrykk for det til andre.

Ja i hvert fall så fikk jeg sortert det et sted, så fikk jeg sett hva det var, så jeg fikk kalt en spade for en spade, og jeg slapp at det ble noe slam som jeg lagret opp inni meg. Jeg har alltid hatt problemer med å kunne lagre ting inni meg [...] Jeg må liksom ha alt ut av meg, og hvis det ikke hjelper, hvis han ikke vil høre på meg da er jeg helt nødt til å skrive. (Eva)

Alle kvinnene jeg intervjuet kunne til en viss grad oppleve å forlate parfeltet og distansere seg fra volden selv om tiden de hadde til disposisjon kunne være begrenset.

7.4 Sex som motmakt?

Synet på kvinner som eiendom er et gjennomgangstema i historien, helt opp til vår tid. Voldtektslover ble opprinnelig satt opp som eiendomslover, for å straffe menn som ”benyttet seg av” en annen manns eiendom, nemlig hans kone eller datter. (Johnson og Sigler 1997). Når en kvinne giftet seg med en mann gav hun i realiteten opp seg selv som en selvstendig person, i Guds og lovens åsyn var de nå ett. Resultatet var at en mann ikke kunne dømmes for å ha voldtatt sin kone, for ekteskapet gjorde dem i realiteten til en person (Bergen 1996).

Selv om voldtekt i ekteskap ble regnet som en forbrytelse fra 1902 (Skjølberg 2000:13), må vi helt til 1970-tallet før en mann ble dømt for voldtekt på sin kone i Norge (Skjørten 1994:196).

Avmaktsaspektet ved seksuelle overgrep og voldtekter er stort. Å bli ignorert som person men behandlet som et objekt uten egenverdi påfører varige psykiske skader. Å ikke ha kontroll over hva som blir gjort med egen kropp og ikke ha makt til å stoppe personen er ikke en avmaktssituasjon som begrenser seg til det seksuelle, men til mange områder i livet (Eliasson 1997). Å påtvinge seg sex er ifølge flere feministiske forskere et kraftfullt middel for å få kontroll over og ydmyke kvinner, og her er målet egentlig ikke sex i seg selv men en demonstrasjon av makt (Matthews 1994). Seksualisert vold er fortsatt svært skambelagt og kunnskap om den psykiske nedbrytende effekten av seksualisert vold benyttes blant annet i tortur (Askeland m.fl. 2002:71)

Sex kan sees på som strategier fra mennenes side for å oppnå forskjellige mål. På den ene siden kan sex være en betydelig måte å dominere, krenke og hevde sin maktposisjon i et forhold. (Matthews 1994). På den andre siden kan sex brukes som en måte å få til forsoning, omsorg og tilgivelse på (Skjørten 1994, Askeland m.fl. 2002:72)

Marions mann forsøkte seg på seksuelle tilnærmelser etter den siste voldsepisoden som gjorde at Marion forlot ham:

Han var som om ingenting skulle skjedd, på morgenen prøvde han til og med å ha sex med meg. Og det var liksom jeg i form til da? (Marion)

I Skjørtens kvinneundersøkelse fortalte 18 av de 20 kvinnene at de hadde opplevd seksuelle overgrep av forskjellige slag. Mennene hun intervjuet gav lite eller ingen informasjon om seksuelle overgrep når de fortalte om sin vold (Skjørtens 1994).

Å kunne benytte sex som motmakt er en strategi som avhenger av flere faktorer:

- 1) At mannen ønsker sex
- 2) At kvinnen føler hun har anledning til å nekte sex
- 3) At konsekvensene av nektelse blir ønskelige

Det ser ut til at kvinnene i mitt materiale i mindre grad kunne benytte sex som motmakt idet sex da må anerkjennes som noe kvinnene hadde rett til å kontrollere. Bergen (1996) foretok dybdeintervjuer av 40 kvinner som hadde opplevd seksuelle overgrep innen parforholdet, og i hennes utvalg fortalte mange at mennene mente de hadde et eierforhold til kroppen deres (Bergen 1996:20). Finkelhor og Yllö (1985) fant i sin forskning at menn som voldtok sine partnere ofte mente at de hadde rettigheter over konas kropp, og rett til å tvinge igjennom seksuelle ønsker (Finkelhor og Yllö i Bergen 1996:20).

I mitt utvalg mente både Emma, Veronika, og Marions mann at sex var en rettighet mannen hadde fått gjennom ekteskap, og at kvinnene hadde plikt til å komme dem i møte på området uavhengig av sinnstilstand:

hans rettigheter ved seksualitet og sånne ting også, at jeg var hans eiendom [...] det var hans rett. Uansett om det passet meg eller ei. (Veronika)

Og det brukte han at jeg fikk vær så god ha sex med han når han ville, det var ikke snakk om jeg var klar eller ikke da, om jeg hadde lyst på han eller sånn. Jeg fikk jo mindre og mindre lyst på han etter hvert som det utarta seg og jeg hadde jo ikke overskudd eller noen ting. (Marion)

I Skjørtens utvalg var det flere av kvinnene som opplevde det de ville betrakte som overgrep idet de følte seg presset til samleie uten at mannen direkte truet dem. Kvin-

nene visste for eksempel at mannen kunne reagere i tiden etterpå på andre ting hun gjorde (Skjørtén 1994:114). I mitt utvalg måtte det å nekte sex oppveies mot represalier fra mannen som utfrysning, psykisk eller fysisk vold:

Jeg turte ikke å si ordet nei, jeg kunne si at nei, jeg har ikke lyst nå, og (han) Jo da det har du det og så tok han den og så spytta i hånden sin. Og på slutten så sa jeg virkelig nei, altså, jeg ville ikke, og da fikk jeg beskjed om at jo, det skulle jeg og jeg hadde bare å holde kjeft så han fikk gjort seg ferdig. (Marion)

Seksualitet kunne muligens brukes som et middel for å unngå vold men resultatet var også en følelse av avmakt fordi kvinnene følte seg som objekter etterpå.

Aktive mestringsstrategier

Ifølge Kelly (1988) må man dokumentere kvinners ulike mestringsstrategier i forbindelse med seksuelle overgrep for å få et bilde av resultatene av den seksuelle volden. I tillegg vil en avdekking av mestringsstrategiene vise at de ikke er passive verken under eller etter overgrepet (Kelly i Bergen 1996:11). Bergen fant i sin studie at kvinnene benyttet ulike strategier ved overgrep som å prøve å minimalisere volden, minske skader under voldshendelsen, og emosjonelt overleve volden (Bergen 1996:26).

I Bergens utvalg benyttet kvinnene seg av flere emosjonelle mestringsstrategier for å overleve mentalt. En strategi var å mentalt distansere seg fra kroppen, en strategi som Kelly (1981) beskriver som ”cutting off”. Ifølge Kelly er dette ikke bare en måte å mestre voldtekt på, men en motstandshandling. Kvinnen nekter mannen å invadere hennes tanker og følelser selv om han invaderer kroppen hennes (Kelly i Bergen 1996:10). Marion og Emma beskriver dette fenomenet på følgende måte:

Ja jeg skrudde av tankene, jeg tenkte på alt mulig annet. Du lærer deg de teknikkene der for å komme deg gjennom det, for det var, altså hvis du er så lite motivert selv så er det det verste du egentlig kan være med på. (Marion)

Jeg har vært nødt for å distansere meg de gangene han voldtok meg, ikke sant [...] kroppen min var tilstede i senga, men altså, jeg var ikke der. (Emma)

Emma beskrev mentale strategier som å tenke på barna, middag eller fokusere oppmerksomheten på en plante. I Skjørtens utvalg hadde kvinnene problemer med å huske detaljer og begrepsfeste overgrepene, og noen ganger ble de rett og slett fortrent (Skjørtén 1988).

Bergen beskriver under kategorien ”å minimalisere skader når volden hadde begynt” hvordan flere kvinner i hennes utvalg prøvde å få mer kontroll over overgrepssituasjonen ved å utføre seksuelle handlinger som forkortet overgrepet (Bergen 1996). I mitt utvalg beskrev Marion aktive strategier som gikk ut på å utføre seksuelle handlinger som var smertefulle for henne, fordi hun da visste at overgrepssituasjonen ville være raskere over og hun opplevde mer kontroll over situasjonen:

Men jeg lærte meg også visse teknikker, for, jeg visste akkurat hva han likte best, som var det verste for meg for da fikk jeg mest vondt etterpå, men da visste jeg at det antagelig ville være fort over. Og dermed så gikk jeg heller med på det, jeg ville heller ha vondt i underlivet etterpå enn at det skulle ta så lang tid. (Marion)

En annen strategi for å emosjonelt mestre volden er ifølge Kelly (1990) å minimalisere voldtekten, eller omdefinere den. (Kelly i Bergen 1996:35). Stefansen og Smette (2006) skriver om kvinners fortolkning av seksuelle overgrepserfaringer i artikkelen ”Det var ikke en voldtekt, mer et overgrep”. Seksuelle overgrep i parforhold defineres ikke alltid som voldtekt av ofrene selv om de i juridisk forstand er det. Kvinnene som rapporterte om voldtekter handlet som regel om overgrep fra en mann de på intervju-tidspunktet ikke lengre var sammen med (Stefansen og Smette 2006). Ifølge forfatterne har flere studier dokumentert at kvinner som en generell regel ikke beskriver seksuelle overgrep fra en partner som voldtekt, men heller bruker uttrykk som ”tvungen sex”. (Stefansen og Smette 2006:49). Situasjonen er forskjellig fra typiske overfalls-voldtekter og kvinnen bruker andre motstandsstrategier som ikke alltid er fysiske. Å ikke kalle hendelsene som voldtekt gjør at kvinnen kan forbli i parforholdet noe som er svært vanskelig hvis hun skal anse seg som offer og mannen som voldtektsmann. Stefansen og Smettes tolkning går ut på at det å ikke definere en hendelse som voldtekt muligens kan regnes som kvinners bestrebelser med å bevare en aktiv subjektrelasjon, og at det åpner for andre typer handlinger (Stefansen og Smette 2006:49). I mitt utvalg var kvinnene ute av det aktuelle forholdet og hadde ikke lengre behov for

å omdefinere eller minimalisere den seksuelle volden. De det gjaldt var klare på at mennene hadde voldtatt dem eller utsatt dem for seksuelle overgrep. Slik de så det i ettertid var krav til seksualitet enda en måte som mannen hadde objektgjort dem på.

Sex som en motmaktstrategi kan fungere i vanlige forhold hvor personene har samme posisjon i forhold til hverandre, men i et mishandlingsforhold er resultatene usikre. Forestillinger om eiendomsforhold til konas kropp er skapt og vedlikeholdt av en paternalistisk familiestruktur (Bergen 1996:20), og i kvinnemishandling ser man gjerne et tydelig mønster av tradisjonelle kjønnsroller. Det kan ikke utelukkes at kvinnene ubevisst eller uten å innrømme det straffet mennene ved å nekte dem sex, men de gir uttrykk for at lysten på sex rett og slett ikke var til stede i dårlige perioder av forholdet.

7.4 Motvold og resultater

Ifølge Hydén er det et ensidig og urettferdig bilde av kvinner at de er passive ofre for mannen. Dette gir et galt bilde av kvinnes kapasitet, styrke og valgmuligheter (Hydén 1995:43). Hun mener også at kvinner ikke må akseptere å bli fremstilt som bare gode og snille idet det er en fordummende og begrensende rolle (Hydén 1995:206). Selv om dette bildet kan gi henne støtte og medlidenhet er det nyanseløst. Alle kvinnene jeg intervjuet hadde forsøkt å forbedre sin posisjon ved å benytte seg av psykiske eller fysiske former for motvold, men med varierende suksess. I Skjørtens studier kom det frem at mennenes vold fungerte som maktmiddel, i den forstand at kvinnene reagerte med å prøve å føye seg mer etter mannen for å unngå videre vold. Kvinnene fikk angst og mennene makt. Kvinnes voldsbruk så ikke til å få lignende konsekvenser for mennene (Skjørten 1994:127) Dobash og Dobash (2004) finner at partnervold primært er et asymmetrisk problem og at kvinners vold ikke kan likestilles med menns vold når det gjelder hyppighet, konsekvenser og offerets følelse av trygghet (Dobash og Dobash 2004:324). Menn og kvinner reagerte forskjellig på volden de opplevde. Den samme voldelige handlingen kan ifølge Skjørten (1994:129) oppleves forskjellig og få forskjellige konsekvenser hvis man ser på maktfordelingen mellom overgriper og offer. Hun nevner maktmidler som fysisk styrke, kontroll over økonomien, sosial status og posisjon.

Verbal motvold

Verbal motvold ble forsøkt benyttet av alle kvinnene i mitt utvalg. Marion opplevde at mannen sparte på verbale utfall fra henne for så å bruke det som en unnskyldning for vold senere. Vivian og Emma opplevde også at det å ta igjen med ham verbalt var

vanskelig idet han brukte det mot henne i lang tid etterpå. Marions mann truet med at han skulle stikke kniven i henne hvis hun ikke gjorde som han sa, men da forklarte hun i klartekst at han da risikerte at hun ville prøve å stikke ham tilbake. For Marion var det viktig å gi uttrykk for at mannen ikke kunne angripe henne ustraffet og hun opplevde at selv om han ble enda sintere så trodde han på henne. Eva opplevde at hun hadde mulighet til å ta igjen verbalt når de var sammen med andre mennesker og hun var trygg for represalier. Selv om dette gav henne muligheten til verbal motvold kunne det også gi et uttrykk for at det var hun som var vanskelig:

Jeg følte at når jeg var hos foreldrene mine så hadde jeg et pusterom, men da ble situasjonen helt annerledes, for da ble jeg den som da kastet jeg en del skitt mot han mens foreldra mine hørte på, sånn at, de har jo fått et sånt inntrykk av at jeg har vært veldig krass mot han, og veldig hard mot han. Men for meg, endelig var jeg på min hjemmearena, endelig kunne jeg si ting og være trygg, for han var alltid sånn rolig og snill, han kranglet aldri, nesten ikke i hvert fall, når vi var hjemme hos familien min. (Eva)

Verbal motvold kunne forverre mannens vold, men ble hyppig benyttet som forsvar av alle kvinnene.

Fysisk motvold

Flere av kvinnene prøvde mildere former for fysisk motvold en eller flere ganger:

På et eller annet tidspunkt så tok jeg igjen for å se. Jeg var ganske redd for det men jeg skulle se om hva som skjedde da, om han ble verre eller ikke, og da huska jeg at jeg ble forferdelig overraska over at han ikke slo meg tilbake mye hardere og ble helt gal. Han bare sluttet, på en måte ble det mindre. (Eva)

Dobash og Dobash (1980) fant i sin studie at kvinner som bruker vold som forsvar øker eller forlenger mannens vold. Ifølge dem opphører som regel ikke volden ved fysisk selvforsvar (Dobash og Dobash i Eliasson 1997:204). De fant at kvinner som bruker vold som forsvar øker eller forlenger mannens vold. Volden opphører som regel ikke ved fysisk selvforsvar. Saunders (1988) trakk de samme konklusjonene og mente at kvinnens motstand kunne stimulere til økt vold og aggresjon (Saunders i

Eliasson 1997:204). I mitt utvalg var det bare en kvinne som opplevde en økt innflytelse ved å benytte seg av motvold.

Vivian kastet et nøkkelknippe mot mannen en gang og opplevde at dette ble brukt etterpå for å fremstille henne som mentalt ustabil. Marion gav mannen et slag mot kroppen etter en episode som involverte barna hennes, og da fikk hun med en gang et hardt slag i ansiktet. Emma prøvde i begynnelsen å ta igjen fysisk men mannen var mye større og sterkere og slo henne i bakken. Hun gav veldig tidlig opp å stå imot fysisk idet mannen med sin fysiske styrke gjorde dette livsfarlig. Motvold forverret situasjonen, og for Emma var tilpasning hovedstrategien:

Ja, da ble han enda sintere, hvis jeg prøvde å ta igjen, det beste jeg kunne gjøre var å jatte med ham og la han få viljen sin og føle at han hadde styringen og at han hadde meg der han ville ha meg, rett under skosålene sine. Det var der han skulle ha meg. (Emma)

Askeland m.fl. (2002:78) beskriver hvordan motvold kan fungere for kvinnene som en strategi for å opprettholde verdigheten. Hvis kvinnen ikke tok igjen ville opplevelsen av å bli mishandlet føles utålelig. Voldens funksjon her blir da å opprettholde hennes selvfølelse og samtidig tildekket hans vold. Eva opplevde at mannen på en måte fikk en større respekt for henne når hun tok igjen fysisk, og den fysiske volden fra ham ble mindre. Til tross for at dette fikk en god effekt for henne personlig så opplevde hun at volden mot barna ble forverret.

7.5 Uformelle og formelle hjelpsøkende strategier

Noen av kvinnene jeg intervjuet begynte etter hvert å snakke om litt av volden de opplever til nære venner eller familie. De nedtoner likevel voldsopplevelsen og fremhever sin rolle i hendelsene. Eva for eksempel fortalte en venninne at mannen noen ganger bokset henne, men la fort til at hun kunne jo ta igjen hun. Behovet for å beskytte mannen, samlivet og sitt selvilde var fortsatt veldig tydelig.

Hydén sier at hjelpeløsheten ikke er et psykisk fenomen, forårsaket av volden, men et sosialt fenomen, nemlig et forhold mellom kvinnen og omverdenen. En kvinne er aldri hjelpeløs, men kontinuerlig aktiv for å få slutt på volden. Hun får likevel ikke alltid den hjelpen hun trenger (Hydén 1995:42). Jonassen og Eidheim kommer i sin studie *Den gode vilje. Mishandlede kvinners møte med hjelpeapparatet* (2001) inn på hvordan et utvalg kvinner opplevde møtet med hjelpeapparatet. Generelt fant de at hjelperne viste

empati, men manglet kompetanse om mishandling og dens resultater eller ikke kunne tilby den nødvendige hjelpen. Emma forsøkte flere ganger å få hjelp fra politi og andre offentlige instanser men opplevde at de ikke så alvorret eller rett og slett ikke hadde særlig kunnskap om kvinnemishandling. Emmas mann ble mye mer fysisk aggressiv når han drakk, og flere ganger ble han plukket opp av politiet. Emma tryglet dem om å sette han i fyllearesten, men det ønsket de ikke å gjøre. Han er jo snill og rolig så de, og de forstod ikke hva som ville hende når døra lukket seg. Emma opplevde også at kunnskapen om kvinnemishandling både hos politiet og det øvrige hjelpeapparatet var liten.

Altså, jeg kom på sosialkontoret en av gangene jeg brøt ut og sa vær så snill å hjelp meg, jeg må ut av dette forholdet, jeg har unger, jeg kan ikke leve sånn, jeg blir slått i hjel en dag [...] jeg har et hus, ta pant i huset mitt, gjør hva dere vil, men hjelp meg! og det jeg fikk beskjed om var at jeg kunne få leie en hytte et sted (langt unna skole og bebyggelse), uten strøm og uten vann, der kunne jeg bo med ungene mine (Emma)

For Emma ble redningen det lokale krisesenteret hvor hun kunne dra med ungene hvis volden ble for ille. På krisesenteret visste de hvilke behov hun hadde for beskyttelse, og ifølge Emma selv hadde hun omtrent fast plass der.

7.6 Sammendrag

I dette kapittelet har jeg ønsket å sette fokus på kvinnes maktbase og muligheter til innflytelse. Kvinnene følte seg alle i en avmaktsituasjon i forhold til mannen, men likevel var det tydelig at han var avhengig av dem på ulike områder og at dette gav dem en viss innflytelse. Kvinnes hovedansvar for barna var en kilde til avmakt i det barna reduserte deres kontaktflate men også en kilde til motmakt fordi hun var den primære omsorgspersonen og hadde et fellesskap med dem som mannen gjennom vold var utelukket fra. I tillegg var kvinnene aktive på ulike andre felt som jobb, barn og idrett hvor kvinnene opplevde at de hadde både innflytelse og kompetanse som ble verdsatt av andre. Kvinnene opplevde at det var en verden av forskjell på hvordan de opplevde seg selv sammen med mannen og sammen med andre. Selv om mannen var opptatt av å begrense deres virksomhetsområder så mye som mulig hadde kvinnene utallige små pustehull hvor de opplevde av volden ikke kunne nå dem eller hjalp dem å distansere seg fra den. Disse pustehullene i hverdagen gjorde at kvinnene kunne beholde sitt eget virkelighetsbilde.

8. Vendepunkt og frigjøring

8.1 Innledning

I dette kapittelet ønsker jeg å beskrive hvordan kvinnene når et vendepunkt og bestemmer seg for å forlate mannen. Det spørsmålet jeg vil ha svar på er hvordan oppstår forståelsen om at de må forlate forholdet? Hvilke strategier benytter kvinnene i bruddperioden? Her vil jeg beskrive hvordan kvinnene opplever at deres personlige strategier har feilet i å forhindre vold og hvordan kvinnene ved impulser utenfra får hjelp til å definere situasjonen og prøve å finne alternativer.

8.2 De personlige strategiene har sviktet

Skjørten (1988:55) beskriver provokasjonsteorien som går ut på at mannens vold blir betraktet som et svar på kvinnens verbale eller fysiske provokasjoner. Kvinnen er her en aktiv aktør som driver mannen til voldsutøvelser. Problemet som Skjørten fremhever i sitt utvalg er at volden ofte ikke kunne relateres til noe kvinnene hadde sagt eller gjort. Alle kvinnene hadde benyttet seg av ulike strategier for å få slutt på volden, men etter hvert oppdaget de at disse strategiene kun hadde en begrenset verdi. Mannen fant alltid nye ankepunkter. I mitt utvalg opplevde også kvinnene at de hadde prøvd det meste uten ønsket resultat. Emma beskriver hvordan hun har prøvd alle typer personlige strategier for å unngå vold:

Jeg prøvde jo, jeg har jo prøvd alle varianter [...] Jeg prøvde å være blid, maten sto alltid på bordet når han kom hjem, det var rent og ryddig overalt, han har aldri lagd seg mat, aldri vaska klær, aldri vasket et gulv [...] jeg har prøvd å ta igjen, jeg har prøvd å smiske med han, prøvd å være ydmyk, jeg har prøvd å være sint, jeg har prøvd å være kald, jeg har prøvd alt.
(Emma)

Marion forteller hvordan hun skjønnte at hun aldri ville klare å forandre mannen:

Jeg gav det opp etter hvert for jeg så det at uansett hva jeg gjorde så fant han alltid noe å plukke på, hvis jeg hadde gjort det jeg skulle en dagen så var det, jaja, det var jo bare i dag da. Du har jo ikke gjort det ellers da, eller andre ting som han skulle plukke på. (Marion)

Kvinnene har til slutt akseptert sin egen avmakt i forhold til å endre relasjonen.

Eva var den eneste som følte at hun begynte å få mer makt i forholdet etter hvert som hun begynte å stå mer på kravene om samvær med venner, og etter at hun tok igjen fysisk. Dessverre viste det seg at desto sterkere hun følte seg desto mer aggressiv ble mannen mot barna. Når barna ble eldre kunne han ikke true dem til å føye seg lenger og han begynte med mer alvorlig vold for at de skulle adlyde.

8.3 Et virkelighetsbilde i endring

Kvinnene har akseptert at deres hovedsakelig personlige strategier har feilet og vender seg mot andre for å få hjelp til å definere situasjonen og finne løsninger. De fleste kvinnene blir mer åpne om ekteskapsproblemene på jobb og blant venner. Dette bruddet på den pålagte og selvpålagte taushetsplikten om volden har vidtgripende konsekvenser for alle kvinnene. For alle kvinnene var vendepunktet en prosess, men kontakt og impulser utenfra var med på å endre bildet de hadde av samlivet sitt. Marion og Vivian begynte i terapi og fikk tilbakemelding på at de ikke reagerte unormalt på mannens adferd, og at det var urovekkende momenter ved parforholdet. Å sette ord på tidligere usagte opplevelser og få hjelp til å tolke disse følte som en stor lettelse.

Eva hadde barna alene i noen måneder og fikk anledning til å betrakte forholdet utenfra, og så hvor mye bedre og friere de hadde det uten mannen. At mannens handlinger til tider var uakseptable hadde hun allerede fått formulert gjennom dikt og sanger, men hun betraktet ikke forholdet som et mishandlingsforhold. Edith fikk etter truende episoder og økt alkoholmisbruk fra mannens side vissheten om at mannen ikke ville endre seg. Emma hadde gjennom flere opphold på krisesentre og grove voldsepisoder utviklet en forståelse av at volden ville fortsette, og muligens ta livet av henne hvis hun ikke forlot mannen. Hun så at hun var i et mishandlingsforhold, men frykt, skam, skyldfølelse og praktiske vanskeligheter forhindret henne fra å forlate mannen for godt. Veronika hadde etter mange år som hjemmeværende fått anledning til å gå på et kurs som blant annet omhandlet parproblemer og personer med psykopatiske trekk. For henne var det en kombinasjon av nytt nettverk, ny kontakt med familien og informasjonen hun fikk på kurset som førte til at hun oppfattet at hun var i et mishandlingsforhold.

Vi snakket om min familie, problemfamiliene, de snakket om psykopater, de snakket om vold, psykisk vold, fysisk vold, forskjellen på det og jeg fikk en skikkelig vekker. Og etter det første helgekurset, jeg var kvalm, hver gang jeg så på han så holdt jeg på å kaste opp[...] jeg visste ikke hvordan jeg skulle klare å komme meg ut, men jeg begynte å forberede meg på at jeg må ut. Jeg visste ikke hvordan men jeg var veldig fast bestemt på at vi måtte fullføre kurs, for det var kjempeviktig for meg for da kom vi i det minste ut de kveldene, og jeg fikk snakke med andre mennesker og barna fikk være hos mine foreldre, da hadde vi barnevakt, så de kunne bli kjent med sine barnebarn, de kjente ikke besteforeldrene sine. (Veronika)

Den kjærligheten kvinnene hadde hatt for mennene var tæret bort etter år med vold. Å se gjennom den symbolske volden som de i varierende grad var en del av var smertefullt, men førte til at de så situasjonen mye klarere og ikke lenger bar på drømmen om å kunne endre mannen. De så mannen mer ”som han egentlig var” strippet for makt-demonstrasjoner, unnskyldninger og romantiske illusjoner.

8.4 Personlige og hjelpsøkende strategier

Etter hvert som kvinnene fjerner seg mer fra mannens virkelighetsbilde og hans tolkninger blir deres personlige motmaktstrategier, spesielt de verbale, mer åpne. Kvinnenes verbale strategier går på overtalelse og nye forsøk på grensesetting, men også åpne trusler om brudd og tilkalling av politi. Denne opposisjonen førte til mer vold og trusler fra mennene. Vivian forsvarte terapien med at hun ville forandre seg, og bli en bedre mor og kone, men mannen mente at hun bare ble verre, og ikke bedre. Hun ble mindre medgjørlig og mer bestemt.

Eva og Vivian begynte alvorlig å vurdere brudd, men fryktet hva slags reaksjoner som ville følge:

Også følte jeg at han begynte å merke det så da begynte jeg å bli redd for å dra hjem, han ble for rar, annerledes, svart i blikket og oppfarendes.
(Eva)

I tillegg til personlige strategier benyttet kvinnene uformelle hjelpsøkende strategier som familie, venner, kolleger og naboer. Veronika kontaktet familien sin i det skjulte for å be om hjelp:

Jeg klarte å få ordnet meg, eller fått holdt unna penger, holde unna 100 kroner så jeg klarte å kjøpe meg et kontantkort så jeg kunne gå i en telefonkiosk, nede i sentrum, og ringe til far. Da sa jeg at jeg trenger din hjelp, og han sa det at han hadde ventet på den telefonen i mange år, og de støttet fullstendig. (Veronika)

Bruken av det formelle hjelpeapparatet som krisesenter, politi eller sosialkontor blir for første gang tydelig i selve vendepunkt og bruddfasen. Vivian og Eva tok begge kontakt med et lokalt krisesenter for å prate om problemene etter å ha fått dette anbefalt av personer i det uformelle nettverket. Eva ønsket fortsatt å jobbe videre med ekteskapet og anså ikke at hun noen gang skulle høre hjemme på et krisesenter.

Barna

Kvinnene i mitt utvalg oppgav gjerne barna som en av grunnene til at de ble. Flere av mennene truet med å ta barna fra henne hvis hun forlot ham. Mishandlede kvinner blir ofte truet av mannen om at hun vil miste omsorgen for barna hvis de bryter ut (Skjørten og Paul 2001). Kvinnene har forsøkt å beskytte barna fra volden på ulike måter, men de måtte etter hvert innse at de hadde tapt også her. Flere av kvinnene fikk tilbakemelding fra skole og barnehage om at barna deres så ut til å ha problemer. Barna virket unormalt alvorlige eller redde. De barna som ikke ble utsatt for direkte fysisk vold bar preg av å ha vært vitne til vold mot mor, eller psykisk vold. Hydén mente at volden etter som tiden går former ekteskapet og skaper en sosial orden, men denne sosiale ordenen påvirker også barna. Hun kaller barna deltagende vitner fordi de er fanget i et livsmiljø de ikke har valgt, men skades av (Hydén 1995:162). Kvinnene i mitt utvalg måtte akseptere at barna også hadde vært fanget på et familiefelt hvor mannens vold hadde formet barnas habitus:

Og det ødelegger også barna, for sånn som da i jula da så når han satt i sofaen, han gikk inn i stua hvor barna satt, så passet de på at de gikk på motsatt side [...], de må være hele tiden være var hans humørsvingninger. Hver gang de merket det så passet de på at jeg gikk som et skjold mellom dem. (Veronika)

Barna som en gang var deres sterkeste grunn til å bli blir deres sterkeste grunn til å gå når de forstår at parforholdet skader dem mer enn et eventuelt brudd. For Emma kom den endelige forståelsen om at hun måtte bort direkte fra datteren:

Da sitter hun nede i en hekk og gråter og gråter og gråter, og så sier hun det at hvis ikke jeg reagerte nå så kom hun til å ta kontakt med barnevernet sånn at de fikk ordnet opp og fikk dem ut av det. Hun orket ikke mer, og hun orket ikke å se hvordan jeg hadde det. (Emma)

Det har med rette blitt rettet mye fokus på at barna blir en kilde til avmakt for kvinnene idet barna brukes som våpen for å forhindre moren i å forlate mannen.

I mitt utvalg blir barna til slutt en av kvinnenes sterkeste grunner til å gå, og har muligens også gjort kvinnene i stand til å forlate mannen. Som jeg kom inn på i kapittel 6 så har den symbolske volden aldri vært komplett fordi kvinnene har distansert seg fra volden ved å ha et nært forhold til barna, og dermed skapt et frirom og en alternativ tolkning av mannens handlinger. Fellesskapet med barna var for noen av kvinnene det eneste området som mannen ikke har kontrollert fullstendig idet barna regnes som kvinnens ansvar:

han styrte jo absolutt alt, ja ikke ungene, de styrte han ikke, de ble liksom pålagt meg fordi jeg var moren, han skulle ikke ha så mye med unger å gjøre. (Edith)

Barna ble også en måte for kvinnene å knytte nye sosiale bånd gjennom skole og barnehage.

8.5 Brudd og flukt

Edith var den eneste av kvinnene som fikk fjernet mannen fra hjemmet. Selv om de øvrige kvinnene hadde vurdert brudd og lagt visse planer var det spesielt truende episoder eller voldshendelser som gjorde at kvinnene dro. Dette fant også Skjørten (1988:48) i sin undersøkelse. Ekteskapet er en relasjon og det er den ekteskapelige makt også. Tyrannen i en familie har bare makt så lenge familiemedlemmene forblir i relasjonen (Hydén 1995:232). Mennene til kvinnene i mitt utvalg hadde forsøkt å binde kvinnene i relasjonen ved hjelp av sjalusi, kontroll og vold. Når de så opplevde at kvinnene brukte mer åpen motmakt og truet med å forlate, økte de bruken av vold

for å forhindre bruddet. Men istedenfor å tvinge kvinnene til parfeltet ble denne økte volden dråpen som fikk begeret til å renne over og mennene mistet makten.

Marion anmeldte mannen etter en grov voldsepisode, og bruddet var endelig. Veronika og Eva flyktet til krisesenteret under dramatiske omstendigheter. Å få med barna var enkelt idet de var vant til å være lydhøre overfor farens varierende humør:

Da klokka var halv fem turte jeg ikke å vente lenger, jeg visste ikke om han sov, og jeg gikk først inn til og vekte han veldig forsiktig og sa hysj, hysj, vær helt stille, pappa er kjempesliten, han trenger masse hvile og masse ro, så nå må du være helt musestille, vi må kle på deg men ikke si et ord [...] Når jeg lukker igjen døren nå, så må dere løpe. Jeg hadde fortalt at jeg hadde et vanskelig ekteskap til dem to dager før til en av naboene, de bodde fire hundre meter unna. Jeg sa, dit går dere, uansett hva som skjer, uansett hvilke lyder som kommer, uansett hva som skjer, dere må løpe dit, ikke stopp før dere er fremme. Og jeg lukka opp døren, og ungene løp og jeg måtte lukke igjen og jeg måtte låse og jeg løp etter. Og han sov heldigvis, hvis ikke så hadde han vært etter oss. (Veronika)

Edith og Marion kom i kontakt med krisesenteret etter bruddet fordi mannens aggresjon hadde økt etter at kvinnene hadde brutt med dem. Edith bodde på krisesenteret en kort periode med barna en tid etter selve bruddet.

8.6 Sammendrag

Kvinnene opplever selve vendepunktet som en prosess selv om det kan være spesielle episoder som er utløsende for vissheten om at de må forlate parforholdet. Det var som regel mennesker i det uformelle eller formelle nettverket som hjalp dem å sette ord på sine opplevelser og hjalp dem til å se mer realistisk på ekteskapet. Kvinnene følte at de hadde brukt alle de personlige strategiene de kunne tenke seg for å få slutt på volden. Barna hadde hjulpet kvinnene med å distansere seg fra volden og holde kontakt med et videre nettverk. På slutten av forholdet blir kvinnes motmaktstrategier mer åpne og konfronterende. Flere legger planer for hvordan de skal komme seg vekk, men disse strategiene er som regel skjulte fordi de fryktet hvordan mannen ville reagere. Kvinnene bruker både personlige strategier og formelle og uformelle strategier i selve bruddfasen.

9. Tiden etter bruddet

9.1 innledning

Det jeg ønsker å få svar på her er om krisesenteret kan sees på som et motmaktssenter hvis man benytter seg av Mathiesens motmaktsbegrep. Jeg er interessert i hvordan kvinnene ble mottatt av hjelpeapparatet og det uformelle nettverket. Jeg vil begynne med å gi en kort beskrivelse av krisesentrene i Norge og deres funksjon for så å ta for meg kvinnes opplevelse av hjelpen de fikk der og i det øvrige hjelpeapparatet. Jeg velger å ikke spesifikt dele opp kvinnes strategier i dette kapitlet. I selve bruddfasen bruker kvinnene både personlige, uformelle og formelle hjelpsøkende strategier og de er svært aktive.

9.2 Krisesenteret

I 1977 åpnet den første krisetelefonen for mishandlede og voldtatte kvinner. Det første krisesenteret i Norge ble åpnet i Oslo i 1978 (Skjorten 1999). I dag har vi 50 krisesentre rundt om i landet og det er det eneste hjelpetiltaket som retter seg primært mot mishandlede kvinner (Jonassen og Stefansen 2003). Ideen med krisesentrene er at de skal være et lavterskelstilbud hvor voldsutsatte kvinner kan henvende seg med sine barn. Tilbudene deres kan deles opp i basistilbud og mer utvidet bistand som dekker behandlingstilbud og oppfølging av brukere (Jonassen og Stefansen 2003:vi). Basistilbudene dekker botilbud, dagbesøk og telefonveiledning. Det tilbys også hjelp til å orientere seg ovenfor det videre hjelpeapparatet og praktisk hjelp til blant annet å finne nytt bosted. En tredel av krisesentrene tilbyr i tillegg samtale- eller selvhjelpsgrupper (Jonassen og Stefansen 2003).

Kvinnene kan bo på krisesenteret til de får seg leilighet, men dette tilbudet er ment som et korttidstilbud. Flere krisesentre har som regel maksimum botid på tre måneder, selv om de kan være fleksible (Jonassen 2005). Kvinnene må være i stand til å ta vare på seg selv og sine barn på krisesenteret, og det er forventet at de tar del i det daglige livet med rydding og matlaging etter hvert som de blir sterkere. Ideen er et kvinnefelleskap, hvor kvinner skal hjelpe kvinner på kvinners premisser (Krisesentersekretariatet.com)

9.3 Krisesenteret som motmaktsenter

Thomas Mathiesen har i sitt forfatterskap prøvd å vise hvordan grupper av mennesker kan stå imot maktovergrep, og hva som er nødvendig for å forhindre at motmakten ikke fører fram. For Mathiesen er felles handling grunnelementet i motmakt, eller rett og slett selve motmakten (Mathiesen 1982:75). I sin bok *Makt og motmakt* (1982) forsøker han å analysere betingelsene for at slik motmakt skal lykkes. Mathiesen som Bourdieu legger vekt på at individene først og fremst må se igjennom det paradoksale med doxa, selvfølgeligheten i dagens maktforhold for å kunne yte motstand. Mennesker i en slik bevisstgjøringsprosess må søke sammen. Denne organiseringen er av stor betydning å overvinne resignasjonens og nytteløshetens fenomenologi, som makthaverne ønsker opprettholdt fordi den holder motstanderen i splittet passivitet (Mathiesen 1992). Jeg vil vise hvordan krisesenteret lang på vei oppfylte Mathiesens betingelser for motmakt for de kvinnene jeg intervjuet.

Demaskering av volden

Ifølge Mathiesen må mennesker først og fremst avdekke maktforholdene for å forstå hvilke muligheter og rett de har til motstand. Makt hviler på avmakt, men avmakt kan bli til motmakt (Mathiesen 1982:71). I tillegg er det viktig å avdekke de konkrete makt- og voldsstrategiene som benyttes for å kunne stå imot dem (Mathiesen 1982):

En persons eller gruppes makt hviler på avmakten. Konkret vil det si at makten hviler på passivitetet, på gjentakelsen av de kjente handlingsmønstre ut fra mangel på kjennskap til alternativer, på at en ikke ser hva som er i ens interesse og hva ens problemer skyldes (Mathiesen 1992:67).

Selv om kvinnene til dels allerede hadde fått hjelp til å definere situasjonen og sette ord på at noe var galt, var flere av dem var fortsatt svært preget av mannens virkelighetsbilde, og den symbolske volden de hadde levd under i lang tid. De slet med mye skyldfølelse og skam fordi deres handlinger stred mot de reglene de hadde levd under så lenge, og som hadde satt seg i deres habitus som rent fysiske føring. Krisesentrene tilbød først og fremst kvinnene i mitt utvalg et trygt sted å være hvor de kunne distansere seg rent fysisk fra mannen. Kvinnene hadde gjennom årenes løp blitt objektgjort på ulike måter av mannen, men på krisesenteret ble de mottatt som subjekter. Personene på krisesenteret var lydhøre for kvinnes historier og hjalp dem med å

sette ord på ting de hadde opplevd. I Hydéns begrepsbruk var disse personene hjelpe-røster for kvinnene:

En måte å være avmektig på er å mangle både kontroll over eget liv og be-kreftelse på egen verdighet. Kampen mot avmakten kan være en kamp for å bli sett og anerkjent, og for å bli et handlende subjekt. En annen måte å være avmektig på, som ofte henger sammen med den første, er å mangle begreper og modeller for å forstå den sosiale verden en både forholder seg til og er en del av. Kampen mot avmakten er en strid for å oppnå former for kunnskap som gjør det mulig for individer og kollektiver å innta nye subjektposisjoner, å gå fra handlingslammelse til handling. Det dreiser seg ikke minst om å kunne fortelle og begrepsfeste egne erfaringer (Gullestad 2000:41).

Skjørten (1994) beskriver hvordan mennenes forklaringer på volden var preget av blant annet minimalisering, fragmentering, omfortolkning og nøytralisering av volden. I Hydéns (1995) utvalg benyttet også mennene seg av ulike omskrivninger og brukte for eksempel betegnelsen bråk, selv om de var dømt for mishandling. Kvinnene i mitt utvalg hadde blitt fortalt av mannen over lang tid at de var psykisk syke, reagerte unormalt, var egoistiske eller provoserende. Voldshandlingene ble av mennene betegnet som bråk, krangel eller uenighet. På krisesenteret fikk de hjelp til å fortolke hendelsene og årsaksammenhengene i et annet lys, og med andre ord. For kvinnene var det en lettelse å endelig få satt ord på opplevelsene hos personer som ikke mistrodde dem, og det lettet skyldfølelsen. For Edith ble krisesenteret redningen i det mannen nesten hadde klart å ødelegge henne psykisk. Han fortalte alle at hun løy og var paranoid. På krisesenteret fikk hun hvile ut og gi uttrykk for sin virkelighetsopplevelse:

Da han kjørte meg helt ned i senk før jeg fikk hjelp her, så sto han jo bare og hånet meg og lo av meg, og i politiavhør da så var det jo bare tull det, jeg hadde funnet alt opp, det var fantasi, at jeg hadde livlig fantasi, og at jeg var klin gal. (Edith)

Kvinnene fikk hjelp til å begrepsfeste egne erfaringer og gjennomskue mannens voldsstrategier og dette ble en uvurderlig hjelp til å komme videre.

Fellesskap og støtte

Mathiesen understreker at et ekte fellesskap fordrer et positivt ladet forhold mellom to eller flere. I tillegg er det nødvendig med følelsesmessig støtte, en positiv og bred reaksjon på andre som personer (Mathiesen 1982:139).

Jonassen og Eidheims (2001) studie viste at selve møtet med kvinner i samme situasjon var viktig. Skjorten mener at krisesentrene også kan skape nye nettverk og fellesskap mellom kvinnene. (Skjorten 1994:86). Dette kan være begynnelsen på å øke den sosiale kompetansen og nettverket som ofte blir ødelagt i en voldsprosess. Krisesenteret er ment å skulle bidra til et positivt fellesskap hvor man kan utveksle erfaringer og støtte hverandre. Eva anså ikke at hun hørte hjemme på et krisesenter. Hun hadde bare tenkt til å bli på krisesenteret med barna til mannen fikk roet seg ned litt. Det store vendepunktet kom da hun så sitt eget navn på en vaskeliste på veggen på krisesenteret. Hun var en av dem. Hun var en mishandlet kvinne.

Å lage motstrategier og samle informasjon

Etter å ha gjennomskuet maktforholdene og hersketeknikkene er det ifølge Mathiesen nødvendig å lage motstrategier (Mathiesen 1982). Krisesentrene tilbyr ikke bare husly men også samtaler, rådgivning om rettigheter og hjelpetilbud, praktisk hjelp til f.eks. å lete etter ny bolig, og ofte tilgang på selvhjelpsgrupper (Jonassen 2005). Kvinnene skal velge selv om de vil bryte forholdet til mannen, og hvis de ønsker dette får de informasjon om instanser som kan hjelpe dem i denne prosessen (Skjorten 1988:76). Kvinnene i mitt utvalg følte at hjelpen de fikk på krisesenteret var avgjørende for at de skulle klare å lage strategier for å forholde seg til mannen, forlate ham og orientere seg i hjelpeapparatet.

Å forvente motreaksjoner

At de undertrykte samler seg, organiserer seg og danner seg et nytt virkelighetsbilde rokker maktstrukturene. Derfor vil man måtte forvente seg mottiltak, ubevisste og bevisste, fra mennesker som er fornøyd med status quo. Det er av stor betydning å forvente motstrategier fra makthavernes side, ikke la seg kue av dem og rasjonelt tilpasse sine egne motstrategier for å kunne fortsette kampen (Mathiesen 1982). I Skjortens kvinneundersøkelse kom ønsket om å eie spesielt tydelig frem i skilsmisseforhandlingene. Mannen prøvde på ulike måter å forhindre kvinnene fra å skille seg (Skjorten 1988:108). Slik var det også i mitt utvalg. På krisesentrene forteller de om menn som benytter ulike strategier for å få kvinnene til å komme tilbake, alt fra

blomster og løfter om en voldsfri tilværelse til trusler og forfølgelse (Skjærten 1994:82). I mitt utvalg var fortellingen om mennenes strategier da kvinnen brøt med dem eller dro på krisesenteret relativt lik. En av hovedstrategiene mine informanter fortalte om var å ugyldiggjøre kvinnes virkelighetsbilde og bilde av samlivet. Fire av mennene presenterte et bilde av kvinnen som mentalt syk, og brukte deres gråt eller samtaler med terapeut som eksempler. En annen strategi var å love å endre oppførsel hvis hun og barna bare kom tilbake. Her var det gjerne intens kurtise med gaver, løfter og anger. En tredje strategi var trusler, disse truslene var rettet mot selvmord, eller drap eller løfte om å ta barna hennes fra henne. Alle mennene forsøkte å nå kvinnen gjennom nettverket hennes. Ifølge krisesentrene selv er ikke de ulike strategiene til mennene uten virkning. Rundt en tredjedel av kvinnene som søker tilflukt der går tilbake til mennene sine etter oppholdet (Jonassen 2005). Emma dro tilbake til mannen sin flere ganger, og sier det på denne måten:

Ungene begynte nokså tidlig å se at de, at jeg ikke kunne leve og ikke kunne bo der (hos mannen), men så klarte han å få manipulert ungene [...] bare vi kom hjem så skulle det bli sånn og sånn og sånn. det var brev, det var blomster mens vi bodde på krisesenteret [...] når vi kom hjem der, når han klarte å ordne oss til å komme hjem så var det flotte gaver, det var ut å spise middag, det var akkurat så vi begynte å bli litt trygge igjen, kanskje en måned kanskje to måneder som han klarte å holde seg unna den verste fylla. Når vi begynte å bli trygge igjen så smalt det. (Emma)

Vivian og Veronika ble uttrykkelig advart av personalet på krisesenteret mot å ha kontakt med mannen den første tiden. De forsto selv at de måtte ha et minimum av kontakt med mannen mens de var der:

For han har så enormt stor psykisk makt over meg, med en gang han ser på meg så er det akkurat som om han har psykisk makt over meg, og det må jeg få brutt [...] og så er jeg fullstendig avhengig av å ha fysisk avstand, og så må jeg ha andre rundt meg, jeg kan ikke møte han alene. (Veronika)

Jeg mener at krisesenteret kan sees på som et motmaktssenter fordi deres funksjon er å hjelpe kvinnene til å gjennomskue volden, lage motstrategier og komme videre med livet sitt. Man kan si at kontakten med krisesenteret ”spisset” kvinnes egne motmakts-

strategier. Informasjon om mishandling, vold, og hjelpetilbud fikk kvinnene til å få et klarere bilde av situasjonen og dermed betydelig mer målrettede motmaksstrategier. Skjørten (1988:75) mener at krisesentrene gir kvinnene hjelp til selvhjelp. Kvinnene ble mottatt som subjekter og ikke bare objekter for vold. Skjørten skriver at på senteret er det kvinnens tanker og følelser som er i fokus, og på den måten øker kvinnens selvtilitt og handlekraft. På krisesenteret frigjøres tid og energi til å tenke på seg selv, ikke mannen.

9.4 Det uformelle nettverket

Kvinnene fikk stort sett støtte av venner og familie, men flere følte seg mistrodd av enkeltpersoner eller var plaget av rykter i nærmiljøet. Kvinnene hadde gjennom forholdet samarbeidet med mannen for å skjule volden, og strevd med å fremstille seg selv som likeverdige. Denne innsatsen slo tilbake på dem når de fortalte sin historie. I Skjørtens utvalg fortalte kvinnene at mannens vold var kontrollert idet de som regel ikke slo dem når det var andre tilstede, og at andre ofte hadde et positivt bilde av mannen som person (Skjørten 1988:51). I mitt utvalg fortalte de lignende historier. Eva hadde åpnet seg litt før for en venninne, men hadde lagt vekt på at dette skulle hun klare selv. Denne venninnen kritiserte henne åpent da hun dro på krisesenteret:

Det var ikke akkurat noe sjakktrekk å dra til krisesenter, for hvorfor i all verden skulle jeg hit, jeg er jo så sterk, jeg har jo alltid gitt uttrykk for at jeg er så sterk, og jeg ville jo være i det forholdet. (Eva)

Jonassen og Eidheim (2001) finner i sin undersøkelse at de fleste kvinnene hadde snakket med venner, kolleger og andre om problemer i ekteskapet, men ikke alle ønsket å fortelle om volden. Når de da endelig brøt ut var det varierende i hvilken grad personene i det uformelle nettverket støttet dem og trodde på dem.

9.5 Det formelle nettverket

Jonassen og Eidheim (2001) fant i sin undersøkelse at kvinnene i deres utvalg hadde behov for en nøytral rådgiver som kunne gi henne psykisk støtte forståelse på at det ikke var henne det var noe galt med. I tillegg hadde de behov for kunnskap i forhold til det offentlige og det formelle hjelpeapparatet. Det tredje var behov for å vite hvordan de økonomisk skulle klare seg og det fjerde området var ren fysisk beskyttelse. Dette var i all hovedsak områder som mine informanter også hadde behov for. I Jonassen og Eid-

heims (2001) studie kom krisesenteret ut som det hjelpetilbudet som kvinnene opplevde som mest tilfredsstillende. I mitt utvalg fikk kvinnene oppfylt alle fire kategoriene her.

Etter selve bruddfasen kom kvinnene i kontakt med det øvrige formelle nettverket, spesielt politiet, helsepersonell og advokat. De fleste kvinnene følte at de fikk god hjelp når de først hadde brutt ut av forholdet, men at det tok tid og krefter å orientere seg og fremstille sin historie. Et unntak var Marion som oppsøkte en lege rett etter den siste grove voldsepisoden. Legen uttalte at mannen sikkert ikke mente det og at hun burde dra tilbake. Hun fikk derimot god hjelp av annet helsepersonale hvor de blant annet tok bilder av skadene.

Eva, Veronika, Emma, Edith og Marion bestemte seg for å anmelde mannen for ulike voldshandlinger. Jonassen og Eidheim (2001) fant at kvinnes erfaring med politiet var blandet. Den beste hjelpen fikk de som møtte betjenter som hadde erfaring med familievoldssaker og kvinnes rettigheter. Alle kvinnene i mitt utvalg som anmeldte mannen opplevde at de fikk god respons hos politiet, men til tross for politiets vilje til å hjelpe fikk ikke alltid kvinnene den hjelpen de hadde behov for. Politiet måtte ha håndfaste bevis på trusler og voldshendelser. Mennene hadde lang erfaring med å terrorisere kvinnene med halvkvedede setninger og kroppsspråk. Kvinnene visste hva mennene mente ved håndbevegelser, tale og øyenkast, men utenforstående gjorde det ikke. Dette gjorde at kvinnene ikke alltid fikk forståelse for sin engstelse. Mannen til Edith truet henne på livet, ringte på natten og sendte senere meldinger som ”jeg skal ta deg” Problemet var at denne setningen ikke var direkte truende og kunne ifølge politiet forstås som for eksempel en seksuell fantasi. På den måten kunne han fortsette å terrorisere henne uten at politiet kunne gripe inn. Veronika hadde lignende opplevelser:

Han sier en halv setning, veldig truende, men han fullfører ikke. Altså, trusselen er der, men den blir hengende i lufta og da er han liksom fri for da har han ikke sagt hele setningen. (Veronika)

Hvis angrepet ble fysisk var likevel politiet raske til å gripe inn, og Edith opplevde dem som medmenneskelige og interesserte:

Politiet har gjort det de maktet å gjøre og mange av dem har ringt for å spørre hvordan det går, og om jeg har det bra og sånne ting, men det er som jeg sier at det er jo tragisk i Norges land at du ikke får noe hjelp før det skjer noe. Det burte være hjelp å få før det skjer noe, men når det skjer så skal politi og rettsvesenet ha all ros for da går det fort og da. Jeg anmeldte han klokka halv tre, tror jeg, og så klokken åtte dagen etter så var besøksforbudet og voldsalarmen på plass. (Edith)

Veronika forteller at politiet hjalp henne rent praktisk ved å bli med da hun måtte hente noen personlige eiendeler:

Så fikk jeg med meg to politibetjenter, som var med for å beskytte meg da, for å hente mer personlige eiendeler. Jeg hadde ikke kunnet vært der uten politiet, det kunne jeg ikke, fordi de måtte bruke en del tid på å roe han ned. (Veronika)

De fem kvinnene som anmeldte mannen var i ettertid glad for at de hadde gjort det, til tross for alle vanskelighetene de måtte igjennom. Dette gjaldt også Eva og Veronika, der mennene ble frikjent på grunnlag av manglende bevis. Ifølge Skjørten (2002:127) kan kvinnens tilkalling av politiet, det å anmelde mannen, eller be om besøksforbud være symbolsk viktig. Det uttrykker for mannen og alle andre at ”Dette finner jeg meg ikke lengre i!”. Kvinnen tar tilbake verdigheten. Hvordan politiet tar imot kvinnen i slike situasjoner kan oppleves som viktigere enn hvilke praktiske konsekvenser dette får:

det var ikke det essensielle for meg at han skulle bli satt inn i fengselet egentlig, altså det som var viktigst for meg var at jeg faktisk ble trodd i en rettssal. (Emma)

Vivian angret på at hun ikke anmeldte mannen selv om hun er sikker på at han aldri hadde blitt dømt. For henne ville det være et klart uttrykk for at hun anser ansvaret som hans, og at det han gjorde mot henne var galt:

Jeg følte at det ble for vanskelig der og da. Jeg hadde barna jeg skulle ta hensyn til og folk her og der og jeg tenkte jo på hans familie, hans mor og far. Du tenker på alt i en sånn situasjon, men også på hans sinne så klart, jeg tenkte jo også på hans sinne. Han hadde blitt helt rusk i forhold til det men jeg angrer på at jeg ikke gjorde det. (Vivian)

Når det gjaldt det øvrige rettsapparatet var opplevelsen av hjelpen mer delt. Alle kvinnene syntes de fikk god hjelp av advokaten, men Emma uttalte at hun følte at hun ble holdt utenfor sin egen sak:

Det tok fire år fra anmeldelse til saken kom opp første gang. Det tok fire år som jeg gikk og lurte på og lurte på og lurte på hva skjer hva skjer, har jeg gjort det riktige, vinner jeg fram, og det er bittert. Det ødelegger et menneske [...] Og du må ringe og spørre og ringe og spørre og ikke bli innenfor, for du har ikke noe krav i det hele tatt, du er ikke, du er bare en part i saken. Jeg har ikke krav på å få vite noen ting. (Emma)

Kvinnene følte altså at de fikk god hjelp av både krisesenter og politi, og at det var viktig for dem å anmelde mannen for volden.

Betydningen av nettverket

Et av spørsmålene som jeg stilte under intervjuene var hva de mente skulle til for å forlate en voldelig mann. Alle nevnte at et nettverk, et hjelpeapparat, og noen å stole på er av stor viktighet. Emma kommer inn på hvor viktig det er at uformelle og formelle nettverket våger å bry seg og ta over situasjonen når hun følte seg hjelpeløs. Edith er klar på at man må våge å bryte tausheten og be om hjelp. Jeg velger å la Veronika, Emma og Edith uttrykke dette med egne sitater:

Det å vite at du har noen du kan gå til. Det å vite at noen er glad i deg selv om det kanskje har vært en konflikt, at man har hatt en konflikt gående i familien. Det å vite at man kan dra et sted, at man kan få hjelp, at det er en utvei, at man få vite at det er en utvei og at man ikke må være der selv om han prøver alt han kan å fortelle deg at det ikke er noen annen utvei. Det å vite at man har muligheten. (Veronika)

Man må ha hjelp! Altså, jeg skjønner at det er vanskelig å for folk å gå inn og si at du trenger hjelp. Politiet må være mer på banen blant annet. Når jeg går inn med en anmeldelse altså, når jeg ringte og de kom så må de ikke bare klassifisere det som husbråk [...] de er nødt til å gå inn og se hva ligger bak her. De er nødt til å konfrontere ungene hvis de er så pass store at de har en mulighet til å kunne si noe. De må se på ungene, i den situasjon når de kommer der, hvor redde ungene er. (Emma)

Det er å tørre å søke hjelp, tørre å innrømme at du faktisk må ha hjelp. Det har jeg sagt til mange i ettertid som jeg ser er i samme tegnene og så ser du at de skal bevare fasaden utenfor [...] Du kan prate med meg om det eller så kan du prate med noen på krisesenteret for de er der 24 timer i døgnet for deg og gjør det, ta heller en prat for mye enn en for lite. (Edith)

Haaland, Clausen og Schei utførte i 2003/2004 en landsomfattende undersøkelse om maktbruk og vold i parforhold. Et av resultatene de fant var at de personene som fortsatte i parforhold etter voldshendelser i stor grad ikke hadde snakket med noen om volden. De som derimot søkte bistand fra det formelle eller uformelle nettverket hadde en betydelig større tendens til å avbryte parforholdet (Haaland m.fl. 2005).

Sammendrag

I dette kapittelet har jeg presentert hvordan krisesentrene kan betraktes som et motmaktssenter hvis man benytter Mathiesens motmaktsbegrep. Kvinnene fikk på krisesenteret videre hjelp til å avdekke volden, sette ord på den og lage strategier for å unngå vold og komme seg videre i livet. Kvinnene fikk med noen unntak god hjelp av det øvrige hjelpeapparatet selv om det kunne ta tid og kreve mye krefter å nå fram. Kvinnenes strategier i denne fasen er nesten utelukkende åpne mestrings- og motmaktsstrategier, og de benytter både personlige strategier og formelle og uformelle hjelpsøkende strategier fullt ut.

10. Fri, men likevel ikke

10.1 Innledning

Selv om kvinnene forlater forholdet er det tydelig at de fortsatt er bundet til mannen, både gjennom habitus, trusler og felles barn. I dette kapitlet vil jeg se på hvordan volden preger kvinnes liv videre, og hvordan de jobber aktivt med å fri seg fra den symbolske volden og lage et eget livsprosjekt. Til sist vil jeg bruke Bourdieus begreper habitus og felt for å belyse hvor vanskelig det kan være å frigjøre seg fra mannen på alle måter.

10.2 Barn og samvær

Alle kvinnene fikk foreldreretten, men Edith og Marion måtte kjempe for den. Selv om tre av mennene ble dømt for vold mot moren fikk de innvilget vanlig samværsrett. Dette var vondt for flere av dem å sende barna til en mann de selv hadde flyktet fra. I tillegg var det ikke praktisk mulig for kvinnene å opprettholde avstand og besøksforbud pga henting og bringing av barn. Veronika opplever at barna nå holdes like isolert som hun var i ekteskapet:

Barna vil ikke dit, de gråter. De er der en helg og en ettermiddag i uken, og på de ettermiddagene får de ikke lov til å være ute. De får ikke lov til å besøke de gamle vennene sine. Altså nå, for første gang nå for to uker siden så var det første gangen de traff kusinen og fetteren sin på hans side. Et år etter, over et år etter at vi reiste. Så de treffer hans familie veldig sjelden.
(Veronika)

Edith måtte også gjennom en samværssak som kostet både penger og krefter og som også bidro til frykten for videre vold.

Og så møtte vi i retten for samvær for ungene og det syntes jeg var fryktelig tøft, å sitte der hvor han reiser seg opp og skjeller meg ut, og jeg er en hore. Og det at han ikke klarer å beherske seg, det skremmer meg. Og dommeren prøvde flere ganger å si at, vet du hva, nå må du roe deg ned. Jeg vil ikke ha slik språkbruk og oppførsel i min sal, hvor han setter seg ned og så er han like sint igjen. Og det er fryktelig tungt, psykisk, når han oppfører seg sånn. [...] Når vi var kommet til et forlik så sa advokaten min at jeg er faktisk engstelig for å møte han på gata som privatperson, det må du også være. (Edith)

Barna blir en måte å kontrollere moren på videre. Kvinnene opplever at selv om de har kommet fysisk ut av parforholdet så har mannen fortsatt et stort behov for å kontrollere dem. Marions mann skrøt av hvilke oversikt han hadde over hennes bevegelser:

Han må ha kontroll over meg hele tiden, Første barnefordelingssaken så sto han i retten, og fortalte det til dommeren, og med to advokater til stede og med rettssakkyndige, han skrøt av at han hadde drevet CIA virksomhet, han så på det som det, for han måtte jo spionere og finne ut hva jeg drev med, han måtte jo ha kontroll på meg som er moren til ungene hans. Han måtte jo vite hva jeg gjorde til enhver tid. (Marion)

Ifølge en undersøkelse av Moxnes og Winge (2000) viste det seg at foreldre med store konflikter i samlivet også fikk store konflikter i tiden etter bruddet med foreldresamarbeidet (Moxnes og Winge i Skjorten 2005). Mitt inntrykk var at kvinnene hadde et ønske om at barna skulle ha et forhold til faren, men at de fryktet hvilke konsekvenser samværet med faren kunne ha for dem over tid. Dette var spesielt tydelig i de tilfellene barna ikke ønsket å besøke faren, eller faren truet moren foran barna. Marions mann har gjentatte ganger drapstruet moren foran barna, men barna vet at de ikke må fortelle dette videre:

men derimot så har han (Sønnen) fortalt en del til et vennepar som vi er en del sammen med om hva han får høre av faren sin. Det er jo psykisk terror han driver med ungene for han forteller jo stadig hva han har tenkt til å gjøre med meg, og flere forskjellige måter han har tenkt til å ta livet av meg på. (Marion)

Kvinnene følte at mannens rettigheter ble ivaretatt på bekostning av barnas behov. Det skal mye til før domstolene bruker tilsyn ved samvær og kvinnene kan bli mistenkt for samværsabotasje (Skjørten og Paul 2001).

10.3 Frykt for vold

Et samlivsbrudd er ikke synonymt med avslutningen av voldsutøvelse (Skjørten 1988:49). Angsten for at volden kan ende med drap eller skader er felles for kvinnene jeg intervjuet. Hvert år blir rundt 10 kvinner i Norge drept av sin samlivspartner (Schei 1999 i Askeland m.fl. 2002:66). Ifølge Kriminalstatistikken blir halvparten av alle drap på kvinner begått av partner eller ekspartner. Når kvinnen forblir i et forhold kan føles som hun har en viss oversikt over situasjonen, og de er redde for verre vold ved brudd. Erfaringsmessig er kvinner spesielt utsatt for vold i bruddsituasjonen. (Askeland m.fl. 2002:73).

Alle kvinnene i mitt utvalg fryktet hva mannen kunne finne på nå som han hadde opplevd at parforholdet gikk i stykker og at hans sosiale status hadde fått en knekk. Når kvinnene bodde sammen med mannen hadde de evne til å tolke mannens adferd til en viss grad, men den muligheten hadde de nå mistet.

Marions mann hadde blitt enda mer voldelig mot henne etter bruddet, også foran andre mennesker. Selv om det ble lettere for henne å bevise at han var voldelig mot henne følte hun også at hans mangel på kontroll var skremmende:

Men det er noe med den der at jeg vet at han har lyst til å drepe meg, men så tror jeg at han er for feig til det og, men det er jo klart at jeg er redd for det likevel. Plutselig hvis han bare blir sint nok så vet jeg ikke. (Marion)

Ediths mann satte i gang en ren terrorkampanje etter bruddet, med drapstrusler, telefonoppringninger om natten og truende oppførsel. Edith følte til slutt at hun var i ferd med å miste forstanden av angst for hva mannen kunne gjøre. Siden hun jaktet hadde hun tilgang på våpen som hun tok fra hverandre og gjemte. Dette var ikke bare for å beskytte seg mot at mannen skulle bruke dem mot henne men at hun ikke skulle gjøre seg til morder hvis han brøt seg inn.

10.4 Et livsprosjekt tar form

Å forlate mannen handlet ikke bare om smerten ved å svikte, barnas følelser, og frykt, men også et brudd med en verden de hadde levd etter over tid. Da de forlot parfeltet forlot de rent fysisk en relasjon hvor deres posisjon var underlegen og utsatt, men

deres habitus, følelser, verdier og tenkning var sterkt preget av forholdet de hadde fungert i over lengre tid. Den symbolske volden var fortsatt en del av kvinnenenes måte å oppfatte verden på, og de handlet deretter. Kvinnene hadde nå makt til å styre sin egen hverdag, men blant annet Vivian, Eva og Veronika syntes at denne friheten kunne være skremmende og forvirrende. De slet med å identifisere hva som var mannens tanker og verdier og deres egne. Vivian sier det på denne måten:

(Volden) preger meg i forhold til egen frihet, i forhold til hva jeg skal tillate meg selv å gjøre[...]Jeg pleier å si at det at folk som lever under kommuniststyre i veldig mange år, de slutter å tenke selv, det er de andre som tenker for deg og når du da får friheten så er det for mange helt forferdelig, for de vet ikke hva det er å tenke sånn [...] du må lære deg til å tenke selv, og hva er mine tanker og hva er hans så det er den greia som jeg jobber veldig mye med, det at jeg må tenke på var det jeg sa nå min tanke, eller var det noe jeg har lært av han å tenke. (Vivian)

Ja, det er vanskelig å svare på for han var med meg overalt, egentlig...så jeg kjenner jo det nå, når jeg ikke er med han at det er stadig nye situasjoner som jeg må ta opp til ny vurdering eller tenke nytt i, fordi at jeg tenker at nei nå er ikke han her, nå har ikke han noe han skal si, så nå trenger jeg ikke tenke i de baner som jeg før tenkte, så i alle sånne nye situasjoner så er det liksom: Jøss, egentlig så kan jeg jo, hvis jeg vil det så kan jeg jo være igjen og danse også, han er jo ikke her. (Eva)

Emma beskriver hvordan volden alltid er en del av henne:

Volden har ødelagt livet mitt for det er jo mange ting jeg ikke kan gjøre i dag. For det første kan jeg ikke være inne i et rom med høy musikk som jeg fortalte, jeg kan ikke ha folk bak meg, og spesielt ikke mannfolk. Da får jeg helt angst. Jeg er plaget av mye verk i kroppen, altså skuldre og nakke.
(Emma)

Hydén snakket om hvordan parprosjektet og de individuelle livsprosjektene må samordnes når to mennesker gifter seg. For kvinnene i mitt utvalg hadde mye av kreftene og oppmerksomheten deres vært rettet mot parprosjektet, å få samlivet til å gå rundt. Da de endelig gav opp parprosjektet måtte de innse at deres individuelle livsprosjekter hadde ligget brakk lenge. Skjørten skriver at mishandling blant annet fører til tap av tid, tid som kvinnen ellers ville brukt på seg selv, utvikle seg og virkelig leve går med på å prøve å overleve hverdagslivet. Kvinnen blir nedbrutt psykisk og kommer i en avmektig situasjon (Skjørten 1988:70-71). Først etter bruddfasen kunne kvinnene begynne å se innover og tenke ”hva er det jeg egentlig vil? Hvilket liv vil jeg leve?”. Veronika snakker om at hun ble ”tatt ut av samfunnet” i alle år hun var gift med mannen. Når hun kom ut av parforholdet måtte hun ta igjen alt som var skjedd i familien og samfunnet generelt. Veronika hadde vært svært isolert fra familie og venner, og etter bruddet måtte hun arbeide med å bygge opp et nytt nettverk.

Jeg har vist at den symbolske volden kan vedvare selv om kvinnene går fra parfeltet. Bourdieu var opptatt av at verdien av de ulike typene kapital er forskjellige fra felt til felt. Kvinnene fikk hjelp til å bryte gjennom det paradoksale med doxa og å se at mannens makt ikke var legitim. Når de så skulle skape seg et nytt familiefelt jobbet de med å anerkjenne at den kapitalen og kompetansen de hadde som mannen ikke anerkjente. Alle kvinnene i mitt utvalg hadde for eksempel hovedansvaret for barna. Barneoppdragelse krever både praktisk, utdanningsmessig og emosjonelt arbeid (James 1993 i Reay 2004). Reay refererer til dette som utvikling av emosjonell kapital (Reay 2004). De jobbet også for å bygge opp igjen den kapitalen som de hadde tapt i samværet med mannen, blant annet den sosiale kapitalen i form av nettverk.

Noe av det de gledet seg veldig over var den friheten de hadde oppnådd både rent fysisk og ved at den symbolske volden begynte å slippe taket:

Jeg fungerer vel rimelig bra i hverdagen, jeg gjør det. Jeg har fått en frihet som jeg aldri noen gang har hatt i det forholdet jeg hadde. Jeg har lyst til å reise og så har jeg lyst til å gå ut med venninner [...] Det er aldri noen som spør meg hva jeg har brukt penger til, hvis jeg har lyst til å reise til Syden i morgen så kan jeg bare si det at nå har jeg bestilt billetter til Kanariøyene, jeg drar i morgen! (Emma)

Han er veldig gjerrig. Skulle jeg kjøpe noe skulle jeg bare kjøpe den billigste maten. (Etter bruddet) Jeg gikk og kjøpte samme maten i butikken ikke sant, jeg hadde gjort det i ganske lang tid hvor jeg begynte å tenke på, men det er jo litt rart. Jeg syntes det var så trist å lage denne maten. også tenkte jeg, jeg kan gå og kjøpe det kjøttet der jeg! Jeg behøver ikke kjøpe det kjøttet som er det billigste, jeg kan gå og kjøpe Gilde! (Vivian)

Et søkelys på betydning av felt og habitus kan hjelpe oss å forstå hvor vanskelig selve oppbrudd og løsrivelsesprosessen er, og hvorfor det kan ta så lang tid.

Ifølge Bourdieu strukturerer de forskjellige felt som aktører er aktive i aktørenes habitus og dermed deres oppfattelse og kognitive skjemaer. Når aktørers disposisjoner og kravene i den verden aktørene er i samsvarer helt, føler man seg hjemme og alt betraktes som normalt (Bourdieu 1999b:153-154). Vår praktiske kunnskap er et produkt av de strukturelle krav og vår erfaring, eller habitus bestemmer hvilke handlinger en aktør vil foreta som svar på erfaring. Eksempelet Bourdieu bruker er en mishandlet kvinne som går tilbake på tross av helperes råd. Aktøren velger ikke ”i vond tro” det som determinerer henne, hun har ikke valgt sin habitus, og de konstruksjonsskjemaene hun bruker på verden er selv konstruert av verden (Bourdieu 1999b:155). Bourdieu beskriver hvordan aktører i et felt investerer i et felt og opparbeider kapital og kompetanse som er verdifullt i feltet. (Bourdieu 1994). Kvinnene i mitt utvalg har investert flere år av sitt liv, nettverk, kapital og stolthet i et parprosjekt. Hydén understreker at for noen er et parprosjekt også en viktig del av deres personlige livsprosjekt og tapet av denne delen kan føre til stor sorg (Hydén 1995).

Dikt av Eva som beskriver den smertefulle oppbruddsopplevelsen. Gjengitt med hennes tillatelse. Antall barn i diktet tatt ut av anonymitetshensyn:

SVIK

Alt jeg ser nå er ditt blendende smil

Jeg tenker på at jeg har sviktet

Alt det du ønsker er fred og en hvil

Jeg tenker på hvor høyt vi siktet

Vi hadde jo alt som vi ønsket å ha,

[...] unger, vårt hus, våre biler

og jobber med status, og inntekt så bra,

og middelhavsutsikt som smiler

Det fins ingen løgner og svik og bedrag

og trusler og slag eller brever

som kunne fortelle om damer og drag,

og ingen skal se at jeg strever

En drøm fra en barndom, om unger og alt

med en, ikke mine og dine

for skilsmissetanker er kvalmende galt

hold sammen, for det er det fine

Alt jeg ser nå er hans øyne som ber

-hold fast på den drømmen du bærer-

Jeg leser om manipulering og mer

og tviholder på det jeg lærer

Mens hjertet og hjernen går rakt hver sin veg

er fokuset flyttet fra drømmen

Jeg river opp alle og reiser fra deg

og målet går rakt imot strømmen

Men vitende vilje, mens hjertet mitt blør,

så gjør jeg meg steinhard, forlater

Min eneste kjære, tyrann og sjarmør

og famler i ukjente gater

10.5 Sammendrag

Selv om kvinnene har forlatt mannen er de nødt til å ha kontakt med ham fordi de har felles barn. Disse barna blir i noen tilfeller en måte for mannen å fortsette å kontrollere kvinnen på. I tillegg ble mennene rasende over at kvinnen dro fra dem og anmeldte dem, og dette førte til en økt frykt fra kvinnen side. Til slutt har jeg presentert hvordan kvinnene fortsatt jobber med å gjennomskue den symbolske volden og lage et eget selvstendig livsprosjekt, og hvordan habitus og felt kan belyse den vanskelige løsrivelsesprosessen.

11. Avslutning: Motmakt og offerperspektivet

11.1 Innledning

Jeg vil i dette kapittelet bruke kvinnes egen forståelse av å være offer for kvinnemishandling, og deres tidligere syn på krisesenteret som et utgangspunkt for en diskusjon om offerbegrepets fruktbarhet. Det kan se ut som det eksisterer et stereotyp bilde både av ofre for kvinnemishandling og krisesentrene. Jeg ønsker å vise hvordan begrepet motmakt kan nyansere offerperspektivet. I tillegg vil jeg kort ta opp den økte legalstrategien i kampen mot kvinnemishandling som skissert av Skjørten, og hvordan denne kan belyses med fokus på motmakt. Jeg ønsker også å skissere hvordan økt forskning på forskjeller i mestrings- og motmaktstrategier er nødvendig for å gi kvinnene den hjelpen de trenger.

11.2 Et begrenset offerperspektiv

I dette avsnittet ønsker jeg å vise hvordan offerperspektivet med sitt fokus på avmakt gir et begrenset bilde av kvinnes motmakt.

Et idealtypisk offer

Når vi snakker om makt i nære relasjoner er det enkelt å plassere mennesker på hver sin side av skalaen. På den ene siden overgriperen, som har all makt og er aktiv, på den andre siden offeret, som er maktesløst og passivt. En slik oppdeling av maktbegrepet er unyansert og lite konstruktivt. Alternativet har vært å prøve å plassere personene mer likelig fordelt i makt- og avmaktssfæren. Denne tilnærmingen har blitt sterkt kritisert for sin implisitte deling av ansvaret (Dunn 2005) Kvinnen blir medskyldig i mishandlingen fordi hun benytter seg av maktstrategier mot mannen, provoserer ham eller blir til tross for at ”hun burde vite bedre”.

Hvor ansvaret for volden og makten skal ligge er grunnleggende for hvilken betydning vi legger i betegnelsen offer. Ifølge Nils Christie finnes et idealtypisk offer. For å betegnes som et idealtypisk offer må personen oppfylle seks krav:

- Offeret er svakt
- Offeret er involvert i en respektabel handling
- Offeret er på vei til en plass som hun ikke kan klandres for
- Gjerningsmannen er i forhold til offeret overlegen og kan beskrives negativt

- Gjerningsmannen er ukjent for offeret.
- Offeret skal ha tilstrekkelig innflytelse til å hevde sin offerstatus (Christie i Lindgren m fl 2001:31)

Ifølge Christie (2001) må offeret sees i kontrast med voldsmannen, hun må være svak og han sterk. Offeret bør ikke kjenne gjerningsmannen. De ofrene som ikke lever opp til disse kravene regnes ikke som ideelle ofre, og har dermed ikke krav på så mye sympati og medfølelse som de førstnevnte (Christie referert i Björkman 2004:35). Kvinnene jeg intervjuet definerte offer som et begrep hovedsaklig knyttet til avmakt:

(Å være et offer) Det er å ikke få lov til å bestemme over eget liv, ikke får ha egne tanker, følelser og meninger, alt skal bli fortalt deg, hva du skal være og gjøre, hvordan du skal se ut, kle deg, hvem du skal omgås, hvor du skal gå hva du skal spise. (Veronika)

Jeg syns det er et vanskelig ord å beskrive, men det er vel det at noen på en måte har såpass makt over deg at du ikke klarer å styre dine egne valg. Det er noen andre som styrer livet ditt for deg. (Marion)

Det idealtypiske synet på ofre er altså noe passivt og uskyldig, et objekt som det gjøres noe med og som er prisgitt omgivelsene. Et offer er maktesløs. I realiteten er det sjelden at et offer totalt mangler evne til innflytelse og påvirkning.

Offeret for kvinnemishandling

Med én gang offeret er i en relasjon med gjerningsmannen slik som i kvinnemishandling blir ansvars og skyldspørsmålet mer komplisert. Olafsdotter (1997) sier det finnes et ”korrekt” kvinnemishandlingstilfelle som kvinnen bør passe inn i. Dette er en edru kvinne som passivt har latt seg mishandle ganske alvorlig. Hun er samarbeidsvillig og anmelder mannen for så å forlate ham. Under rettssaken er holder hun seg til historien og begynner siden et nytt liv med en mann som ikke mishandler henne (Olafsdotter referert i Björkman 2004:34). Ericsson tar i artikkelen ”kvinner som handlende offer” (1992) et oppgjør med den praktiske tenkningen om at kvinnes valg skal være rettlinjede og riktig . Kvinners rett til å være ofre er en ny rettighet og utsatt for angrep, og det blir dermed så viktig å fremstille alt i svart hvitt. Kvinner har nå lov til å

være ofre hvis de oppfører seg riktig ved å forlate mannen, ta avstand fra ham og ikke bli værende (Ericsson referert i Skjørten 1994:145).

11.3 Media og krisesenter

Medias rolle er å granske og rapportere om ulike hendelse i samfunnet (Lindgren m.fl. 2001:217). Media har vært med å løfte kvinnemishandling opp på den offentlige agendaen. Ulike medier er med på å bevisstgjøre befolkningen og de utsatte om problemet, og også informere om at det finnes hjelp. På den andre siden kan slike oppslag opprettholde et dramatisk og stereotypet bilde av det kvinnelige offeret. Mange kvinner som er i et mishandlingsforhold kjenner seg ikke igjen i beskrivelsen av det passive offer og de livstruende skadene. Deres lidelser blekner i forhold til de groteske sakene som dukker opp i media, og de identifiserer seg ikke siden de føler at de er aktive i samlivet. Krisesentrenes arbeid utad har også vært preget av den grove volden. Jonassen og Eidheim (2001) beskriver hvordan krisesentrene ikke nødvendigvis betraktes som et lavterskelstilbud idet de markedsfører seg som et tilbud til mishandlede og voldtatte kvinner. Inntrykket blir dermed at volden må være svært grov og langvarig før kvinnene kan ta kontakt (Jonassen og Eidheim i Jonassen og Stefansen 2003:89).

Smaadahl mener også at bildet av den mishandlede kvinnen er preget av den groveste fysiske volden. Psykisk mishandling beskrives av mange kvinner som den verste volden, men denne volden er ikke fremme i den offentlige debatten. Vold er noe som skjer ”de andre” og kvinnene klarer ikke og ønsker ikke å identifisere seg med ”en mishandlet kvinne” (Smaadahl 2004). I mitt utvalg tok det lang tid før kvinnene klarte å identifisere seg som ofre for kvinnemishandling og akseptere at de kunne få hjelp på et krisesenter. Kvinnene i mitt utvalg klarte ikke å identifisere seg som offer, blant annet fordi passivitetet og stagnasjonen assosiert med ordet ikke samsvarer med egen mestring:

Ja jeg så jo på folk på krisesenter som veldig, veldig lite ressurssterke og som var blitt slått helseløse og som var veldig tafatte. Det sa jeg også når jeg kom hit til krisesenteret. jeg har nok svelget noen kameler. (Vivian)

Jeg tenkte liksom, jøss, de må jo ha det skikkelig ille som må på krisesenter, så da må det være skikkelig voldelig og omtrent blodige slag hver eneste dag, og plutselig så sitter du her selv og tenker, jaja, det er ikke blodige slag men psykisk terror hver eneste dag, og det er faktisk like ille, om ikke verre for man blir så nedkjørt av det (Edith)

Eva uttrykker sitt inntrykk av krisesenteret i ett skriv som jeg har gjengitt utdrag med hennes tillatelse:

Krisesenteret xxx. Plakaten på oppslagstavlen i butikken suger tak i øyene og stikker i magen. Jeg ser raskt på bruktannonsen ved siden av. Tenk om noen skulle tro at jeg hadde noe som helst med krisesenteret å gjøre, eller var det minste interessert i hva som stod på plakaten.

Et ladet ord. Krisesenter. Stakkars arme, forsvarsløse kvinner som får juling av herskesyke psykopater. Jeg grøsser bare ved tanken, og jeg tenker på de ekle amerikanske filmene. Hermetikkboksene som plutselig sto oppstilt med millimeters nøyaktighet, og solbrillene hun måtte gå med for å skjule blåmerkene. Nei, heldigvis at jeg ikke tilhører den kategorien, det hadde jeg aldri funnet meg i. Jeg er ikke så dum at jeg hadde blitt værende i årevis i et forhold hvor han herser og gjør som han vil. (Eva)

Hydén (1995) finner de samme resultatene i sin undersøkelse. For hennes utvalg var det viktig å opprettholde et bilde av seg selv som ikke kom i kontrast med deres selvoppfattelse. De knyttet en mengde negative ord til begrepet mishandlet kvinne, som for eksempel det å være passiv, uelsket og det å ikke kunne styre sitt eget liv.

11.4 Motmakt som en nyansering av offerperspektivet

Hydén skriver at man trenger en bredere definisjon av en mishandlet kvinne. En definisjon som ikke begrenser henne men gir uttrykk for hennes styrke, valgmulighet og ansvar i forhold til eget livsprosjekt (Hydén 1995:133). Ved å fokusere på det hjelpetrengende og passive offeret gjøres kvinnen til et objekt for behandling, samfunnet og omverden. Hydén (1995) mener at kvinnens rolle som offer er kompleks og faren er å dreie for mye mot den passive rollen. At kvinnen kommer på krisesenter eller lignende hjelpetilbud er ikke nok til å endre hennes liv. Man må legge vekt på hennes evne til å handle og ta ansvar for sitt eget liv videre.

De fleste kvinnene i mitt utvalg anså seg selv som kompetente og aktive på flere forskjellige felt under mishandlingen. Dette aktive bildet stemte dårlig med et passivt offerbegrep. Senere ble de klare på klare på at de anså seg som ofre for mannen, men ikke tilværelsen som helhet. Denne relasjonelle forståelsen av offerrollen bidro videre til at de videre ikke klarte å identifisere seg med en knust og passiv kvinne. Kvinnene

kunne møte mistro fra det uformelle nettverket, og få beskjed om at de ikke hadde noe å gjøre på krisesenteret, de som var så sterke og kompetente. Problemet med et passivt og altomfattende offerperspektiv er at det er dårlig egnet for å belyse kvinnes styrke og motmakt i deres dagligliv. Lundgrens forskning dreier seg om kun et felt og en relasjon, nemlig parfeltet og relasjonen mellom kvinnen og mannen. Dette skaper et bilde av en passiv og hjelpeløs kvinne. Min analyse har vist at det kan være nødvendig å se på alle feltene der kvinnen er aktiv, og hvilken innflytelse hun har der for å nyansere offerperspektivet.

For å belyse kvinnes egne strategier er det nødvendig å be mishandlede kvinner fortelle om sine motmaktstrategier. Ved å ta utgangspunkt i hennes fortelling får man et bilde av hva som for henne har fungert for å oppnå makt eller unngå vold. Kvinnene sitter på en unik kompetanse i forhold til mishandling, og det kan være mer fruktbart å gå ut fra hvordan kvinnene har fått hverdagen til å gå rundt samtidig som de beskyttet seg psykisk og fysisk fra volden. Ved å inkorporere motmakt i et offerbegrep blir det lettere å se hele mennesket. Kvinnen er ikke bare et offer, men et menneske som med ulike strategier prøver å oppnå et levelig liv. Hennes strategier er forstandige på bakgrunn av hennes habitus selv om det ikke alltid ser slik ut utenfra.

Jeg mener likevel at avmaktsdimensjonen i et offerperspektiv er viktig for å understreke den relasjonelle offerposisjonen kvinnene hadde overfor mannen. For kvinnene i mitt utvalg tillot kategorien offer dem å legge fra seg skyldfølelsen og skammen over å ikke ha klart å stanse volden. Vivian mente det var nødvendig for henne å identifisere seg som offer den gangen selv om hun ikke regner seg som et offer nå. Ved å betegne seg som et offer kunne hun legge skylden der den hørte hjemme. Hydén mener at mishandlede kvinner har mye å takke det stereotype offerbildet for fordi hun har vært viktig i kvinnekampen. Men hun burde ha rett til mer. Hun burde ha rett til å være en kvinne som har erfaringer med mishandlingen, men som ikke defineres av disse opplevelsene eller kun gjenkjennes i egenskap av å være et voldsoffer (Hydén 1995:225).

Begrepet motmakt er verdifullt fordi det gir oss anledning til å nyansere offerbegrepet uten å falle tilbake på synet på kvinnen som medskyldig. Med dette vil jeg ikke forstås slik at alle kvinnens maktstrategier er motmaktstrategier mens menn er de aggressive. Det ville falle på sin egen urimelighet. Det er selvfølgelig forhold hvor maktforholdene er snudd slik at avmakten og motmakten er mannens område. Makt og avmaktssfæren kan også være likelig fordelt mellom mannen og kvinnen.

11.5 Motmakt og legalstrategi

Kvinnebevegelsen var blant de som krevde at rettsvesenet skulle benyttes aktivt for å motvirke kvinnemishandling (Skjørten 2002). Skjørten er skeptisk til at legalstrategi i økende grad benyttes, fordi hun mener at dette fokuset på rettssystemet kan overskygge andre strategier for å forebygge volden. Med legalstrategi mener hun press fra grupper og organisasjoner for å påvirke lovverket og håndhevelsen av lovene fordi de mener at økt strafferettslig inngripen vil redusere volden (Skjørten 2002:8). Legalstrategikerne mener at strafferettslig forfølgelse i kvinnemishandlingssaker må kunne gjennomføres selv om offeret ikke ønsker det. Dette vil være i offerets interesse også fordi de da slipper byrden og problemene ved å måtte være den som må anmelde saken (Skjørten 2002:9). Robbestad (1999) kaller dette for paternalistisk omsorg, nemlig faderlig kontroll og omsorg på samme tid. (Robbestad i Skjørten 2002:9). Mishandlede kvinner er ikke en ensartet gruppe, og de kan ha forskjellige behov for hjelp og støtte. Skjørten (2002) mener at kvinnene mister kontrollen over egen sak, og at kvinnene først og fremst ønsker å få slutt på volden, og ikke alltid bryte forholdet med mannen.

I mitt utvalg var kvinnene klare på at de ønsket at politi og rettsvesen skulle vært mer på banen. Når avmakten er den dominerende følelsen er det ikke alltid kvinnene har krefter eller mot til å anmelde mannen på egenhånd. For Emma ville en mer aktiv inngripen forkortet mishandlingsforholdet med mange år. Hvis man velger å se mer på kvinnes motmakt enn avmakt gir dette støtte til Skjørtens argumentasjon. Kvinnene har kjempet lenge og med ulike strategier for å få slutt på volden, og de har også kjempet for å bli ansett som et subjekt. Skjørten skriver at offeret i en rettssak spiller en tilbaketrunket rolle, og kvinnene mister kontrollen med egen sak. Staten har overtatt offerets plass. Niels Christie (1978) kaller dette for tyveri av konflikter (Christie i Skjørten 2002:151). Ifølge Brien og Hoegen (2000) har Norge fått kritikk for å ikke skaffe ofrene nok informasjon om etterforskningen og saksgangen. (Brien og Hoegen i Pape og Stefansen 2004:11). Ofrene i Norge har også en mer tilbaketrunket rolle enn i mange andre land (Hjemdal, Pape og Stefansen i Pape og Stefansen 2004:11). Emma som ønsket en mer aktiv innsats av politi og rettsvesen opplevde seg som fremmedgjort i sin egen sak når den endelig kom for retten. Det var bare fokus på mannen og enda en gang opplevde hun at hun selv bare var et objekt i forhold til ham.

Økt legalstrategi hviler på det tilhengerne anser som offerets avmakt og hjelpeløshet, noe som forsterker bildet av kvinnen som passiv. Freire legger vekt på å se på

mennesker som subjekter som aktivt må ta del i endringsprosessen. Hvis dette ikke skjer krenkes de undertrykte som skapende subjekter og ”redningen” blir fånyttet:

Å forsøke å frigjøre de undertrykte uten en reflektert medvirkning fra deres side i den frigjørende handling, er å behandle dem som ting som må reddes fra en brennende bygning (Freire 1999:49)

Økt legalstrategi har vært med på å belyse kvinnemishandling og har vært til fordel for mange kvinner i mishandlingsforhold. Likevel mener jeg som Skjørten at det blir galt hvis en legalstrategi overskygger andre strategier for å få slutt på volden. Ved økt bruk av en legalstrategi kan kvinnene miste den subjektrollen som de så hardt har kjempet for, samtidig som rettsvesenet har liten plass for en aktiv offerrolle. Jeg mener at det er viktig at politi og domstoler setter søkelyset på kvinnemishandling som fenomen, men at kvinnes egne strategier for å få slutt på volden bør belyses og vektlegges mer. Hvis man for alvor skal ta hensyn til kvinnes integritet og motmaktstrategier er det kanskje også nødvendig å finne måter å skape en bedre rolle for henne som subjekt i selve rettssaken.

11.6 Motmakt og den akademiske viktimologi

Den akademiske viktimologien har ikke hatt særlig gjennomslag i Norge (Pape og Stefansen 2004). Livsstilsteoriene ble kritisert fordi tilhengere av den praktisk rettede viktimologien mente at slike teorier la skyld på offeret, og tilslørte det faktum at kvinner fra alle samfunnslag og bakgrunn kunne bli utsatt for mishandling. Likevel har krisesentre og forskjellige undersøkelser vist at ulike faktorer gjør noen kvinner mer sårbare for mishandling enn andre, og det er behov for å kartlegge disse kvinnes situasjon for bedre å kunne hjelpe dem (Pape og Stefansen 2004:77). Feminister i Europa har i dag i større grad vært nødt til å se på hvordan patriarkiske maktstrukturer påvirker kvinner ulikt ved at kvinnene er ulike i form av klasse, etnisitet, seksualitet og eventuell funksjonshemming (Corrin 1997). Skjørten mener det er relevant å se hvordan volden arter seg innenfor forskjellige sosiale grupperinger, og hvordan dette påvirker f.eks. hvor lenge kvinnene blir i forholdet (Skjørten 1988:83). Et økt fokus på livsstilsteorier betyr ikke at kvinnene blir ansvarlige for mishandlingen. Pape og Stefansen (2004:77) legger vekt på at det er en vesensforskjell på å avdekke individuelle faktorer som kan føre til økt sårbarhet og det å tillegge ofrene skyld.

Hvis man fokuserer på motmakt vil livsstilsteorier kunne gi verdifull innsikt i hvilke mestrings- og motmaksstrategier som er de samme, og ulike, i forhold til variabler som utdanning, inntekt, yrkestilhørighet ol. Som et eksempel kan jeg nevne kvinner på krisesenter med ikke-norsk opprinnelse. Generelt har kvinner med ikke-norsk opprinnelse behov for mer bistand fra selve krisesenteret og det øvrige hjelpeapparat (Jonassen og Eidheim 2001). Flere har for eksempel mindre tilgang på personlige hjelpsøkende strategier i form av nettverk (Jonassen 2005). For å hjelpe disse kvinnene på best mulig måte er det nødvendig å avdekke hvilke mestrings- og motmaksstrategier de benytter og hvordan man kan lette deres bestrebelser for å få slutt på volden utifra deres behov og deres opplevelse av situasjonen.

Kvinneres motmaksstrategier oppstår ikke i et tomrom og det er samfunnets plikt å bidra til at kvinnes strategier anerkjennes og kvinnene får adekvat hjelp i hjelpeapparatet. Krisesenteret var ifølge Jonassen og Eidheim (2001) den eneste tjenesten som holdt mål for de mishandlede kvinnene. Krisesentrene kan ses på som et motmaktssenter hvor kvinnene får hjelp til å formulere sin historie og sitt livsprosjekt. Krisesentrene har en enorm kompetanse om mishandlede kvinners motmaksstrategier og reaksjoner som i langt større grad bør benyttes av det øvrige hjelpeapparatet.

11.7 Sammendrag

Et offerperspektiv som bare har fokus på avmakt blir for begrenset til å gi et bilde av en mishandlet kvinne. Kvinnene har i hele forholdet vært aktive for å få slutt på volden og øke sin egen makt. Ved å inkorporere motmakt i et offerperspektivet kan man få et mer nyansert og rettferdig bilde. Mer fokus på motmakt, og på avmakten som relasjonsbetinget, kan føre til at flere kvinner tør ta kontakt med hjelpeapparatet for å snakke om problematiske parforhold. Økt forskning på motmaksstrategier i ulike grupper kan også gi verdifull innsikt i forskjellige strategier som benyttes, og hvordan kvinnene kan hjelpes videre.

Referanser

- Askeland, Rangul Ingunn; Strand, Anita og Sætre, Iselin "Voldsutsatte kvinners erfaringer – et bidrag til arbeid med menn som utøver vold" i Råkil, Marius (red) (2002) *Menns vold mot kvinner. Behandlingserfaring og kunnskapsstatus*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bergen, Raquel Kennedy (1996) *Wife rape: understanding the responses of survivors and service providers*. Thousand Oaks: Sage publications, Inc.
- Björkman, Jenny (2004) "Historisk tilbakablick" i Lindgren, Magnus; Petterson, Karl-Åke og Hägglund, Bo (red) (2004) *Utsatta och sårbara brottsoffer*. Stockholm: Jure Förlag.
- Bourdieu, Pierre (1993) *Sociology in question*. London: Sage.
- Bourdieu, Pierre (1994) "Socialt rum og symbolsk magt" i Callewaert, Staf (red) (1994) *Pierre bourdieu: centrale tekster inden for sociologi og kulturteori* København : Akademisk Forlag.
- Bourdieu, Pierre (1996) *Symbolsk makt*. Oslo: Pax forlag.
- Bourdieu, Pierre (1999a) *Praktisk förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Uddevalla: Daidalos.
- Bourdieu, Pierre (1999b) *Meditasjoner*. Oslo: Pax forlag.
- Bourdieu, Pierre (2000) *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax forlag.
- Bourdieu, Pierre; Nicolaysen, Bjørn Kvalsvik og Wacquant, Loïc J. D. (1993) *Den kritiske ettertanke: grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo: samlaget.
- Broch, Hedvig (red); Enerstvedt, Regi TH; Hammerlin, Yngve; Hope, Tora; Huserbråten, Kirsti; Høydalsvik, Erling; Nygren, Pär og Rolland, Arne (1991) *Virksomhetsteorien. En innføring og eksempler* Oslo: Falken Forlag.
- Christiansen, Unn og Kapoor, Nita (1997) *Vi tier ikke mer!* Oslo: Lobo Grafisk.
- Christie, Nils (1978) *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Coffey, Amanda og Atkinson, Paul (1996) *Making sense of qualitative data: complementary research strategies*. Thousand Oaks, Calif: Sage.
- Corrin, Chris (1997) *Women in a violent world: feminist analyses and resistance across Europe*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dobash Emerson R. og Dobash, Russel P. (1992) *Women, violence and social change*. London: Routledge.
- Dobash, Russel P. og Dobash Emerson R. (2004) "Women's violence to men in intimate relationships" i *British Journal of Criminology*, nr 44: Oxford: Oxford University Press. Side 324 – 349.
- Dunn, Jennifer. L. (2005) "Victims" and "Survivors": Emerging vocabularies of motive for "Battered Women Who Stay" i *Sociological Inquiry*, Vol 75, Nr 1. Austin, Texas: University of Texas Press. Side 1-30.

- Eliasson, Mona (1997) *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Freire, Paulo (1999) *Håpets pedagogikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Gelles, Richard J. (1997) *Intimate violence in families*. London: Sage.
- Giddens, Anthony (1994) *Intimitetens forandring : seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. København: Reitzel .
- Gullestad, Marianne (2000) ”Blinde slaver av våre fordommer” i Meyer, Siri (red) (2000) *Avmakt, skjebne, frigjøring eller maktbase?* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Hammerlin, Yngve ”Den ’totalitære familie’ og dens volds- og maktformer” (2002) i Råkil, Marius (red) (2002) *Menns vold mot kvinner. Behandlingserfaring og kunnskapsstatus*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hjemdal Ole K. (2002) ”Hva er vold og hvilket omfang snakker vi om?” i Jonassen, Wenche (red) *privatlivets ufred*. Oslo: Høyskolen i Oslo: kompetansesenter for voldsofferarbeid. HiO– rapport nr 14. 2002.
- Hjemdal, Ole K. og Stefansen, Kari (2003) *Hjelpeapparatets rutiner for avdekking og registrering av vold: rapport fra et delprosjekt under Regjeringens handlingsplan Vold mot kvinner*. Oslo: Høgskolen i Oslo: Kompetansesenteret for voldsarbeid. HiO – notat nr 12. 2003.
- Holmberg, Carin og Enander, Viveka (2004) *Varför går hon? : om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*. Ystad: Kabusa böcker.
- Husso, Marita “What ties women to their homes and violent relationships? Discursive practices, abjection of violence and sedimentations of body “(2005) Artikkel forberedt til konferansen “Gender and Violence: Power, Resistance and Challenges for the future” Final Conference in Gender and Violence – A Nordic Research Programme (2000 – 2004) Göteborg 10-12 June 2005.
- Hydén, Margareta (1995) *Kvinnomisshandel inom äktenskapet*. Stockholm: Liber utbildning.
- Hydén, Margareta (2000) ”Forskningsintervjun som relationell praktik” i Haavind, Hanne (red) (2000) *Kön och tolkning. Metodiska möjligheter i kvalitativ forskning*. Trondheim: Gyldendal Norsk Forlag.
- Haaland, Thomas; Clausen, Stein- Eirik og Schei, Berit (2005) *Vold i parforhold – ulike perspektiver: resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionsforskning. NIBR – rapport nr 3. 2005.
- Isdal, Per (2000) *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Jerdal, Else (1998) ”Forskning som oppdagelsesreise” i Christensen, Karen; Jerdal, Else; Møen, Atle; Solvang, Per og Syltevik, Liv Johanne (1998) *Prosess og metode*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johnson, Ida M. og Sigler, Robert M. (1997) *Forced sexual intercourse in intimate relationships*. Aldershot: Ashgate.

- Jonassen, Wenche og Eidheim, Frøydis (2001) *Den gode vilje: mishandlede kvinners erfaring med hjelpeapparatet*. Oslo: Norsk institutt for by-og regionsforskning. NIBR – rapport nr 1. 2001.
- Jonassen, Wenche og Stefansen Kari (2003). *Ideologi eller profesjonstenkning? : en statusrapport om krisesentrene*. Oslo. Høgskolen i Oslo: Kompetansesenter for voldsofferarbeid. HiO – rapport nr 27. 2003.
- Jonassen, Wenche (2005) *Krisesenterstatistikk 2004*. Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress. NKVTS - notat nr 1. 2005.
URL:<http://www.nkvts.no/bibliotek/Publikasjoner/BokerRapporterNotater/Krisesenterrapport2004.pdf> [lest 02.03.06].
- Krisesentersekretariatet.com
URL: <http://www.krisesenter.com/sekretariatet/ideologi.html> [lest 03.03.2005].
- Kvale, Steinar (1997) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Lazarus, Richard S. (1976) *Patterns of Adjustment*. New York: McGraw-Hill.
- Lazarus, Richard S. og Folkman, Susan (1984) *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer Publ. Co.
- Lazarus, Richard S. (1991) *Emotion and Adaption*. New York: Springer.
- Lindgren, Magnus; Petterson, Karl-Åke og Hägglund, Bo (2001) *Brottsoffer. Från teori till praktik*. Stockholm: Jure CLN AB
- Lundgren, Eva (1990) *Gud og hver mann: seksualisert vold som kulturell arena for å skape kjønn*. Oslo: Cappelen.
- Lundgren, Eva (1993) *Det får da være grenser for kjønn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mahar, Cheleen; Harker, Richard and Wilkes, Chris (1990) "The basic theoretical position" i Harker, Richard; Mahar, Cheleen; og Wilkes, Chris (1990) *An introduction to the work of Pierre Bourdieu*. London: Macmillian.
- Mathiesen, Thomas (1982) *Makt og motmakt*. Oslo: Pax forlag.
- Mathiesen, Thomas (1992) *Det uferdige. Tekster om opprør og undertrykkelse*. Oslo: Pax forlag.
- Matthews, Nancy A. (1994) *Confronting rape: the feminist anti-rape movement and the state*. London: Routledge.
- May, Tim (2001) *Social Research. Issues, methods and process*. Buckingham: Open University Press.
- Møller, Mogens (2000) *I fars vold*. Oslo: kommuneforlaget.
- Norges offentlige utredninger. NOU 2003: 31 *Retten til et liv uten vold*.
URL:<http://www.dep.no/filarkiv/207795/NOU0303031-TS.pdf>
[lest 06.05.2005].
- Olsson, Monika og Wiklund, Gunilla (red) (1997) *Våld mot kvinnor*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. BRÅ – rapport nr 2.1997.
- Pape, Hilde og Stefansen, Kari (red) (2004) *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. NOVA – rapport nr 1. 2004.

- Poggi, Gianfranco (2001) *Forms of power*. Great Britain: Cambridge.
- Reay (2004) "Gendering Bourdieu's concepts of capitals? Emotional capital, woman and social class" i Adkins, Lisa og Skeggs, Beverly (2004) *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell publishing.
- Reed-Danahay (2005): *Locating Bourdieu*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Repstad, Pål (1998) *Mellom nærhet og distanse: kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rubin, Herbert J. and Rubin, Irene S. (1995) *Qualitative interviewing: the art of hearing data*. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
- Skjølberg, Katja Haaversen-Westhassel (2000) *Voldsalarm: - en programevaluering av et forebyggende tiltak mot gjentatt kvinnemishandling*. Oslo: Politihøgskolen.
- Skjørten, Kristin (1988) *Når makt blir vold: en analyse av seksualisert vold i parforhold*. Oslo: Institutt for kriminologi og samfunnsrett.
- Skjørten, Kristin (1994) *Voldsbilder i hverdagen*. Oslo: Pax forlag.
- Skjørten, Kristin (1999) "kunnskap om voldens omfang i Norge og Norden" Vedlegg 7 i Norges offentlige utredninger. NOU 1991:13 *Kvinnens helse i Norge*. URL: <http://www.dep.no/shd/norsk/publ/utredninger/NOU/030005-020023/index-ved007-b-n-a.html> [lest 05.03.05].
- Skjørten, Kristin og Paul, Rachel Eapen (2001) *Konfliktfamilier, barn og samlivsbrudd: prosjektsamarbeid mellom Kompetansesenter for voldsofferarbeid og Likestillingssenteret*. Oslo. Høgskolen i Oslo. HiO - rapport nr. 1. 2001.
- Skjørten, Kristin (2002) *Lov og rett mot familievold*. Oslo: Pax forlag
- Skjørten, Kristin (2005) *Samlivsbrudd og barnefordeling: en studie av lagmannsrettsdommer*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Smaadahl, Tove (2004) "Familien - en arena for kjærlighet eller terror?" URL: <http://www.amnesty.no/web.nsf/pages/AA2F902072A4C15BC1256E44003B0C9F> [lest 05.04.05].
- Stefansen, Kari og Pape, Hilde (2006) "Kjønn og vold" i Lorentzen, Jørgen og Mühleisen, Wencke (2006) *Kjønnsforskning: en grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stefansen, Kari og Smette, Ingrid (2006) "Det var ikke en voldtekt, mer et overgrep" *Tidsskrift for samfunnsforskning*, vol 47, nr 1. Oslo: Universitetsforlaget. Side 33-56
- Thaagard, Tove (1996) *Arbeid, makt og kjærlighet*. Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget.
- Thaagard, Tove (1998) *Systematikk og innlevelse*. Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget.
- Weber, Max (1971) *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Winter, Jenny (1992) *Problemformulering, undersökning och rapport*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Yllö, Kersti og Bograd, Michele (1988) *Feminist perspectives on wife abuse*.
Newbury Park, Calif: Sage Publications.

Aasland, Anne Brit (1992) *Kvinnemishandling på norsk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Alle kilder i oppgaven er oppgitt.

Antall ord i denne oppgaven er 36518

Vedlegg

Vedlegg 1: Introduksjonsbrev

Mitt navn er Eirin Bjerke og jeg studerer hovedfag sosiologi ved Universitetet i Oslo. Jeg er nå i gang med å skrive min hovedfagsoppgave, som handler om motmaktstrategier hos kvinner i mishandlingsforhold. Min interesse for temaet vold i parforhold begynte tidlig i studiet mitt, og mitt ønske om å lære mer om temaet førte til at jeg leste flere bøker om mishandlingsproblematikken. Mitt første mål var å prøve å forstå litt av hvorfor kvinner ble i voldelige forhold. Etter hvert som jeg leste om den indre logikken i mishandlingsforhold, de praktiske problemene og potensielt livstruende resultatene ved et brudd, begynte jeg mer og mer å stille spørsmål om hvordan de overlevde fysisk og psykisk i forholdet og hvordan de fikk styrke til å gå. Å leve i et voldelig forhold fører uten tvil til at kvinnen rammes av flere passiviserende og nedbrytende prosesser, og disse er grundig dokumentert. Men på den andre siden må en kvinne mobilisere store ressurser for å overleve mentalt og fysisk.

Jeg synes det er viktig å få belyst kvinnens aktive motmaktstrategier istedenfor å ensidig å fokusere på makt- avmakts begrepet. For å skrive denne oppgaven trenger jeg å intervju kvinner som har vært utsatt for mishandling i et parforhold, som har kommet ut av det, og som er villige til å dele sin subjektive opplevelse av volden og sine reaksjoner. Jeg opererer med et vidt mishandlingsbegrep som dekker både fysisk og psykisk vold. Intervjuene vil ta ca 1-2 timer, og foregå hos meg, intervjuobjektet, eller på et annet sted som avtales nærmere. Intervjuene vil bli tatt opp på bånd. Personene som deltar vil bli anonymisert.

De som kunne tenke seg å bli intervjuet til oppgaven min kan nå meg på tlf 99 32 37 10 eller på mail eirinbjerke@hotmail.com

Vedlegg 2: Intervjuguide

Presentasjon av meg og oppgaven

Muntlig introduksjon

Takk for at du lot deg intervjuet til min hovedfagsoppgave. Hvis du ikke har lest introduksjonsbrevet mitt kan du få et eksemplar her. Som nevnt handler oppgaven min om motmaktstrategier hos kvinner i voldelige forhold.

Siden motmaktsbegrepet er så pass uvanlig skal jeg gi en kort beskrivelse for at du skal skjønne hva jeg snakker om. Motmakt er en reaksjon på opplevd makt og voldsovergrep og går ut på å møte slike overgrep med egne strategier for å overleve mentalt og fysisk.

Hvis jeg stiller spørsmål du finner ubehagelige kan du velge å ikke svare på dem. Du kan når som helst trekke deg fra intervjuet. Du kan også ringe meg hvis du føler at det var noe du ikke fikk sagt, eller vil utdype. Hvis du angrer på at du lot deg intervjuet, kan du be meg stryke hele intervjureferatet, men gi meg helst beskjed så fort som mulig hvis dette er ønskelig. Det er ikke sikkert at alle spørsmålene er relevante i forhold til din opplevelse, men bare svar så godt du kan og legg vekt på hva du syntes er viktig.

Personopplysninger.

- Navn
- Alder
- Utdannelse
- Yrke
- Siviltilstand/ barn
- Interesser
- Forhold til mannen X, under mishandlingen (gift/samboer, kjæreste)

Jeg begynner med å stille deg noen spørsmål om begynnelsen av forholdet.

1) Begynnelsen av forholdet

Hva var ditt inntrykk av X første gang du traff ham?

Når forholdet begynte, hvordan vil du betegne begges innflytelsen i forholdet?

- Følte du at han lyttet til deg?
- Kom dine valg frem?
- Hvordan håndterte dere konflikter?

Når begynte du å føle at alt ikke var bra, og på hvilke måter kom dette frem på?

- Følte du at dine behov og mål ikke ble verdsatt/ prioritert?
- I så fall, hvordan reagerte du på det?

2) Første voldsepisode og forholdet videre

- Hva var den/de første tingene som du i ettertid vil karakterisere som vold?
- Jeg er interessert i hvordan du reagerte på den første voldsepisoden?
- Hvordan reagerte X på din reaksjon like under og like etter voldsepisoden?
- Tolket du selv og X episoden som vold?
- I tiden rett etter første voldsepisode, endret forholdet seg?

3) Etter hvert som forholdet utviklet seg

Nå kommer jeg til å stille deg noen spørsmål om hvordan du opplevde forholdet etter hvert som det utviklet seg videre.

- Hvordan vil du beskrive volden ettersom tiden gikk?
- Hvordan reagerte du på volden etter hvert som voldshandlingene fortsatte?
- Hvordan reagerte X på dine motstrategier?
- La du opp hverdagen din på en spesiell måte for å unngå eller minske voldsbruk, kan du i så fall fortelle meg litt om hva du gjorde?
- Du har nå fortalt meg litt om motmaktsstrategiene dine. Var det noen strategier som du følte hjalp til å unngå vold, eller minsket voldens fysiske eller følelsesmessige konsekvenser?

Vold som motstrategi

Hvis fysisk konfrontasjon:

- Ved konfliktsituasjoner, hendte det at du kastet ting mot X, fikte til ham eller forsøkte å skade ham fysisk?
- I hvilken sammenheng? Innledet du noen episoder, eller kun besvarte du?
- Hva følte du/ tenkte du etter episodene
- Var det å selv benytte vold en effektiv strategi for å hindre vold fra X?
- Fikk du følelse av kontroll eller avmakt?

Kompetanse

- På hvilke områder i livet følte du at du hadde kontroll og innflytelse ?
- Hvordan vil du karakterisere oppførselen din der, i forhold til/sammen med X?
- Var det områder hvor du var mer kompetent enn X, eller X var avhengig av deg?

Relasjoner

- Hendte det at X nektet deg å ha kontakt med visse mennesker?
- Ville X at du skulle slutte i jobb / ikke begynne å jobbe / kutte ut hobbyer?
- I så fall: Hvordan reagerte du?
- Hvis barn, fortell meg litt om forholdet de hadde til deg og X
- Hadde du venner/slektninger/mennesker som du kunne snakke med og støtte deg til?

Vendepunktet

- Når i forholdet gikk det opp for deg at du levde i det du vil karakterisere som et mishandlingsforhold?
- Var det en spesiell episode/ utvikling som var utløsende for denne tanken?
- Var andre involvert i å sette ord på volden?

5) Bruddet

Fortell meg om bruddet:

- Tok du kontakt med andre mennesker for å snakke om volden og få hjelp?
- Hva var i så fall resultatet?
- Følte du at omgivelsene trodde på deg, støttet deg?

Hvordan vil du beskrive hjelpen du fikk etter at volden ble kjent?

Hvordan reagerte mannen ved bruddet?

6) Etter bruddet

- Gikk du til politianmeldelse av X?

Hvis så:

- Hvordan følte du at du ble mottatt av politiet?
- Hva ble utfallet?
- Etter bruddet, hvordan vil du si at volden har preget livet ditt?
- Hva tror du selv er avgjørende for å klare å forlate et voldelig forhold?

7) Offerdefinisjon

Hva mener du ordet offer betyr?

- Synes du det er en positiv eller negativ betegnelse?
- Vil du karakterisere deg selv som et offer?

Til slutt, er det noe du synes jeg burde ha spurt om som jeg ikke har nevnt?